

Elit katonák a bíróságon és a diktatúrában (1945–1963)

A Szent László hadosztály egykori tisztjeinek, Szügyi Zoltánnak, Lajtos Árpádnak, Meszlényi Róbertnek, Kiss Zoltánnak és Ugron Istvánnak a büntetőpereit

Szovjet megszállás, magyar nemzeti ellenállás

A II. világháború után a Vörös Hadsereg nyomában és felügyelete mellett a szovjet zónába került országokban kizárólag „népi demokráciák” jöhettek létre, de a többi, hasonló helyzetbe került közép-európai országgal ellentétben itthon 1945-ben egy nem kommunista párt, a Független Kisgazdapárt tudott kormányt alakítani. Ezt a fejleményt a Magyar Kommunista Párt (MKP) nehezen vehette tudomásul, de a nemzetközi figyelem miatt, a szovjet haderő nyomátéka mellett is csak azt tehette meg, hogy az általa megszerzett rendőrség és hadsereg szervezetei élére a saját pártkatonáit állította. Ilyen módon már 1945 elejétől elkezdtek kiépíteni azt a rendszert, amely mind jobban képessé vált a kiszemelt személyek, illetve csoportok megfigyelésére, letartóztatására, majd pedig 1947-től egyre nagyobb tömegeket tudtak elkülöníteni, börtönbe zárni. Konceptiós bírósági perek sokasága indult meg, hogy az MKP által nem kívánatos személyeket kivonják a közéletből, vagy egyáltalán, az életből. Az első ilyen nagy konceptiós per Magyarországon 1947 februárjában indult a „Magyar Testvéri Közösség” néven, amit szorosan követett Kovács Bélának az NKVD által február 25-én történt elhurcolása. A Magyar Közösség ügy eljárásjogi alapját az 1946. VII. törvénycikk képezte, melyet március 12-én fogadott el a nemzetgyűlés, és amely törvény – Kubinyi Ferenc szerint – a demokratikus köztársaság és a parlamentarizmus szétveréséhez vezetett, annak alapját teremtette meg.¹ Ezután jött a „fordulat éve”, tehát eleve törvénytelenséggel. Az első „konceptiós” pert követően tucatszám hozták a halálos ítéleteket és súlyos börtönbüntetéseket. Azonban a gyanúsítások és előzetes vádak már ezen pert megelőzően is megindultak, a világháború után – érthető módon –, elsősorban a volt honvéd katonatisztek ellen. Minden magyar hivatásos tisztnek, akit a háború vége „ellenséges” oldalon talált, igazoló bizottság előtt kellett megjelennie, ahol vagy igazolták, vagy nem.

A különös leginkább az, hogy már 1945 elején megvádolnak és perbe fognak alacsonyabb rangú tisztet is azzal, hogy „háborús büntetett” követek el. A szovjet mintájú hazai erőszakszervezetek is ekkoriban jöttek létre.² A Horthy-rendszer alatt tisztit rangot elért katonák Okváth Imre szerint „elsőként szenvedték el” a hatalomváltás „preventív megtorló intézkedéseit.”³ A kommunisták által inspirált és erőltetett büntetőügyek jogilag legtöbbször alaptalanok, mint ahogy például a 2. magyar hadsereg parancsnokát, Jány Gusztávot is tényleges büntetett nélkül ítélik el és került kivégzőosztag elé. Vélhetően a bosszú és a szovjetek felé történő megfelelési kényszer mozgatta az MKP vonalát ezekben a megtorlásokban, illetve még valami, a félelem. Félelem attól, hogy valamiképpen megismétlődhet az 1919-es ellenforradalom, éppenséggel a katonatisztek vezetésével.⁴ Hogy ez valós félelem volt-e Rákosi Mátyásék részéről, arra határozottan mondhatjuk, hogy nem, már csak azért sem, mert a honvédtisztek jelentős része emigrációban volt,⁵ vagy a néphadsereg alkalmazásába lépett, miközben a Vörös Hadsereg uralta a térséget.

Idővel viszont, 1948-at követően, amikor a bolsevizmus megmutatta valódi arcát, sokakban felszínre tört a nemzeti sérelem az igazságtalanságok láttán. Egyre-másra ellenálló csoportok szerveződtek az országban, amelyek alapvetően arra számítottak, abban bíztak, hogy a Nyugat rövidesen megindul a szovjetek ellen, amire jó alapnak látszott a koreai háború (1950–1953). Szinte minden magyar nemzeti ellenálló csoport erre a felfogásra építette működését, hogy a koreai háború vagy más nemzetközi krízis világméretű konfliktussá fokozódik, amely eléri hazánkat. Ezen csoportok helyzetét inkább bonyolította, mintsem segítette, hogy a Nyugat propaganda eszközökkel, mint az Amerika Hangja és Szabad Európa Rádió (SZER), és egyéb hírszerző szervein keresztül biztatni kezdték a „vasfüggöny” túoldalán élőket azzal, hogy van értelme a szervezkedésnek és bizakodásnak. Bizonyos, hogy az angolszászok a lázadás szellemét akarták Közép-Európában fenntartani, de utólag belátható, hogy ez egy kétélű játék volt, amely sok magyar és nem magyar életébe került. Ugyanakkor a hazai közszellem is változás után vágyott az elviselhetetlen életkörülményei miatt.

A tevékeny bolsevistaellenesség nem is igazán Magyarországon kezdett megszerveződni, hanem az Ausztriában rekedt „volt” honvédtisztek körében, akik 1949 januárjában létrehozták a „Magyar Harcosok Bajtársi Közösség”-et (MHBK). Az Ausztriában megalakult MHBK vezetői Zákó András vezérőrnagy és Korponay Miklós vezérkari százados voltak. Zákónak és Korponaynak volt tapasztalatuk diverziós egységek szervezésében és irányításában a Kopjás alakulatok⁶ révén, de a hírszerzésben és kémkedésben, a konspirációban már kevésbé. Az utóbbi évtizedekben egyre több információ látott napvilágot az MHBK működésével kapcsolatban, de számtalan esemény továbbra is homályban van, és fog is maradni, Zákó és Korponay időközbeni halála miatt. Az mindenesetre világosan látható, hogy a magyar katonai emigráció és az angolszász és francia kémiszolgálatok, valamint a kommunista elhárítás (Katpol-ÁVH) között egy titkos háború zajlott információszerzés, fedett futárok és ügynökök alkalmazásával. A Nyugatról szervezett akciók egyik fő iránya az volt, hogy megpróbáljanak Magyarországon létrehozni olyan sejtyszerűen felépülő illegális csoportokat, akiket különböző konspirációs célokra, elsősorban adatgyűjtésre, föl lehetett használni. Ennek a titkos háborúnak számtalan áldozata volt, ugyanakkor kémkedés címszóval sokakat alaptalanul vádoltak meg, mint a Rajk-per fővádoltjait. A Rákosi–Gerő–Révai által teremtett paranoid légkörben a belügyi szervek mindenhol összeesküvést, szabotázszt szimatoltak és Dzsingisz kántól⁷ kezdve Bajcsy-Zsilinszky Endrén⁸ át Rajk Lászlóig mindenki angol kém lett.

Kétségtelen tény, hogy 1945 és 1956 között a magyar társadalomban volt egy igen erős reménykedés, hogy megbukik a kommunizmus, rendszerváltás jön, és a szovjetek elhagyják az országot, erre a hiábavaló, de érthető illúzióra játszott rá a nyugati propaganda. Hiszen azzal, hogy a SZER adásain keresztül megmutatta a bolsevikok által sulykolt „eredmények” és a valóság közötti különbséget, már önmagában is növelte az ellenállás szellemét. Azt a szellemet, amit nem is nagyon kellett élesztgetni, mivel mindenki a saját bőrén érezte az elszegényedést, az igazságtalanságokat, az erőltetett propaganda ellentmondásait, a törvénytelenégeket. A magyar nemzet nem ehhez, nem ilyen viszonyokhoz volt szokva, és ha a Horthy-korszakban voltak is nehézségek, a háborút nem is számítva, az többnyire mégis egy követhető jogrenden és kiegyensúlyozottabb társadalmi modellen alapult. A magyar társadalom tehát ha némán tűrte is a bolsevik uralmat és terrort, de azért sorban, egymás után, vagy olykor szinte egyszerre alakultak ellenállási csoportok. A Bank–Fehérvári–Fazekas által összegyűjtött kisebb-nagyobb ellenállási szervezeteknek a száma eléri a kilencvenet, még ha ezek közül néhány valóban koncepciós módon kitervelt volt, mint a Grösz-per, vagy a Kiss Szaléz

ügy.⁹ Ez az számarány, és a csoportokban résztvevők széles társadalmi spektrumon való elhelyezkedése (volt katonatisztek, egyetemi hallgatók, kétkezi munkások stb.) azt mutatja, hogy itt egy országos lefedettségű és szintű elégedetlenség mutatkozott meg. Mint ahogy az adott időszakban kivégzett több száz¹⁰ mártír is ennek az elemi elégedetlenségnek volt az áldozata, megjelenítője. Ezek az ellenállási csoportok szinte ugyanazon koncepcióra alapozták működésüket azzal a céllal alakultak „... hogy az általunk akkor várhatóan ítélt nyugati, főleg amerikai felszabadítás során kémszervezetként működjön az átmenet gördülékeny lebonyolításában.”¹¹ Ezért is lehetett ez a bevett séma a letartóztatottak kihallgatása során, akkor is, ha az illetőnek semmi köze nem volt szervezkedéshez.

A lefogottak közül sokan ténylegesen futárszolgálatot teljesítettek a nyugati hírszerzés, vagy a magyar katonai emigráció között, vagyis a kommunista állam ellen dolgoztak. Sokuk kivégzésére elsősorban azért került sor, mert Rákosiék kíméletlenül le akartak számolni mindenkivel, aki veszélyes lehet hatalmukra nézve, vagy sértette a „presztízsüket”. Ez utóbbinak egyik kifejeződése volt, hogy azért is „hütlenségi” per járt, ami könnyen kivégzést jelentett, ha valaki külföldre akart szökni, bármilyen okból.¹² Ilyen szintű paranoiát tényleg csak a sztálini bolsevizmus tudott kitermelni. De ugyanilyen beteges vádpont volt a „feljelentés elmulasztásának büntette”, amelyért súlyos börtönöveket (minimum 5 évet) szabtak ki adott esetben. Annak ellenére, hogy ezeknek a büntetőpereknek a túlnyomó többsége zárt tárgyaláson történt, a külvilág azokról többnyire semmit sem tudhatott, a nép tudta illetve látta, hogy váratlanul emberek tűnnek el, akik aztán soha, vagy évek múlva kerülnek elő, teljesen megváltozott fizikai-lelki állapotban. Ezek a szenvedések és emberáldozatok, a szünni nem akaró ellenállási csoportok létrejötte, a széles társadalmi elégedetlenséggel együtt mind-mind hozzájárult valamiképpen az 1956-ban kirobbanó, feltehetően állami segédlettel provokált, de világtörténelmi jelentőségű szabadságharcunkhoz.

Az amerikai külpolitika színeváltozása

Franklin Delano Roosevelttől azon politikája, amely elképesztő méretű kedvezmények és anyagi támogatások sorát jelentette Sztálinnak, oda vezetett, hogy 1945-öt követően az USA-nak egy még nagyobb hatalommal kellett rivalizálnia, mint amit Németország jelentett. Ezért a teljes „behódolást” egy bizonyos fordulat követte az amerikai külpolitikában, amelynek élén az új elnök Truman állt, aki 1947-ben meg is hirdette a Truman-doktrínát. Ebben megfogalmazódott: „az Egyesült Államok nem tűri el a II. világháború után kialakult status quo erőszakos megváltoztatását, és gazdasági illetve katonai segítségnyújtással beavatkozik azon országokban, ahol a kommunizmus térhódítása fenyeget.”¹³ Görögország és Törökország veszélyeztettsége váltotta ki Truman fellépését, amely országokat emiatt támogatni kezdték. Kialakult az „elszigetelés” (containment) amerikai politikája és a Szovjetuniót katonai bázisokkal kezdték körbekeríteni. Ma már elmondható, hogy ez a fajta külpolitikai „fordulat”, valójában nem érintette a Jaltában kialakított világképet, az USA sokáig nem megdönteni akarta a SZU-t, hanem csupán erkölcsi karanténban tartani, gyengíteni ahol lehet és elszigetelni, akárcsak manapság. Ehhez pedig kétségtelenül jó alapot adtak azok a törvénytelenések, amelyek a szovjetek által megszállt közép-európai országokban történtek, a kirakatpercek és hasonlók. Mivel a szovjet birodalom határai igen szigorúan voltak őrizve, a birodalom esetleges titkai, csapatainak hadmozdulatait rejtve maradtak a nyugatiak előtt, amely helyzetben leginkább csak a beszerzett és a vasfüggöny mögé bejuttatott ügynökök segítségével lehetett javítani. A közép- és kelet-európai emigráns szervezetek számára nem volt kérdés, hogy országaik

sorsán kizárólag egy olyan szuperhatalom tud csak változtatni, mint az USA, amely épített is rájuk, de közel sem olyan mértékben, mint azt az érintettek remélték.

Az amerikai külpolitika azért is nevezhető kétarcúnak, mert 1945 után egy olyan hozzáállást valósítottak meg, amely bizonyos mértékben és megkésve támogatta a kommunistaellenes megmozdulásokat, szervezkedéseket, ugyanakkor a nagypolitikában mégis inkább a détente (politikai enyhülés, feszültségcsökkentés) valósult meg. A kétarcúságot az okozta, hogy az amerikai „kemény vonalások” – elsősorban a hadsereg képviselői – ténylegesen harcolni akartak a kommunizmus ellen és támogatták a vasfüggönyön túli hírszerzést és ellenpropagandát, viszont a magasabb kormánykörök nem voltak ennyire határozottak. Különösen, hogy a szovjetek 1949 augusztusában sikeresen tesztelték atombombájukat, és az atomháború réme nem egyszer Damoklész kardjaként lebegett az emberiség fölött. Az atomcsapda nem egyszer visszafogottságra, visszavonulásra kényszerített amerikai elnököket, és szükséges volt a hadsereg képviselőinek visszafogása. Ezt a kettősséget itthon is észrevették¹⁴, de érthető okokból azt remélték, hogy végül a katonák fognak felülkerekedni, és felszabadítják az országot. Hogy mennyire ingatag lábakon állt az USA kommunistaellenessége, azt jól megmutatta a magyar 1956, amikor meg sem próbálták a nyomásgyakorlást a szovjetek felé az ország függetlensége érdekében. Az amerikai külpolitikában a Szovjetunió megítélésével, a követendő lépésekkel kapcsolatban megfigyelhető egy bizonyos ingadozás, de ez a mélyebb erővonalakat nem érintette 1981-ig, amikor Ronald Reagan lett az elnök.

A Szent László hadosztályról

A Szent László hadosztály hadtörténete elég alaposan dokumentált, elsősorban két volt tisztjének, Ugron Istvánnak és Martin Kornélnak köszönhetően¹⁵, ezért a hadieseményekkel itt nem is kívánunk foglalkozni. Ezt a különös sorsú hadosztályt 1944 nyarán Vörös János vezérkari főnök meglátására, javaslatára kezdik el „elvileg” szervezni, amit közöltek is a hadosztályparancsnoknak kiszemelt Szügyi Zoltán (vezérkari) ezredessel. Az új hadosztály fölállításának célja volt, hogy segítse, illetve védje Horthy kormányzót a háborúból való kiugrás során. Mivel a hitleri hadvezetés 1944 szeptemberére már négy korábbi (olasz, finn, román, bolgár)¹⁶ kiugráson volt túl, ezért megengedhetetlennek tartották, hogy ezt Magyarország is megtegye. A háborúból való kiugrás „bejelentése”, annak tényleges időpontja nem egészen egyértelmű, de mivel a Gestapo már október 10-én akcióba lépett, letartóztatva Bakay Szilárdot, a kiugrás kulcsembert¹⁷, majd a szintén beavatott ifj. Horthy Miklóst 15-én elraborták, a kormányzó nem várhatott tovább a proklamáció bejelentésével. A sietséget bizonyítja, hogy október 14-én érkezett csak fel a fővárosba Szügyi Zoltán, miközben a Szent László hadosztály még meg sem alakult. A hadosztály magvát képező ejtőernyős („eje”) ezred (két zászlóalj), pedig még a vonaton volt, útban Budapestre, de a vonatot a németek lekapcsolták, félreállították, mivel Bakaynál lévő tervek alapján pontosan tudták, hogy mely személyeket és alakulatokat kell azonnal le tartóztatni, elkülöníteni.

A hadosztályt 1944. október 12-én Csatay Lajos honvédelmi miniszter rendelete hívta életre, amelynek bevezetőrészébe így szólt: „Hazánknak a keleti veszedelemmel: a szovjet bolsevizmussal vívott élet-halál harcában, a még rendelkezésünkre álló emberanyag legjavából egy új elithadosztályt, a Szent László Hadosztályt állítom fel.”¹⁸ Szügyi is ezen a napon kap utasítást rádióon keresztül, hogy jelentkezzen az 1. magyar hadsereg vezérkari főnökénél, Kéri Kálmánnál, akitől parancsot kap, hogy menjen alakulatával Budapestre, hogy ott találkozzon Vörös János vezérkari főnökkel. A pápai ejtőernyős ezred ekkor a Kárpátokban van frontszolgálaton. A találkozó már nem jöhetett létre, Vöröst a németek

elszigetelik, majd internálják, ahonnan megszökve átment a szovjetekhez. Szügyit is teljesen váratlanul éri a rádióból a Horthy proklamáció, de a nyilas puccsot követően a már elrendelt új hadosztály felállítása nem akadt meg, hanem a kijelölt egységeket pápára vezényelték feltöltésre és kiképzésre, és amely tényből aztán később Szügyinek sok baja támadt. Az „elit” jelzöt általában azokra a reguláris haderőn belüli, különleges alakulatokra szokták alkalmazni, amelynek tagjai nagy fizikai és pszichikai terhelhetőséggel bírnak és már több éves katonai szolgálat van mögöttük. A Szent László hadosztályon belül a pápai ejtőernyős ezred esetében ez az „elit” jelző az önkéntes belépésben is megnyilvánult. A különleges alakulatok másik jellemzője, hogy a lehető legkorszerűbb fegyverekkel van felszerelve, ami szintén igaz volt erre a hadosztályra.

A Szent László hadosztály szervezetileg három ezredből, a pápai ejtőernyősökből, a gép nélkül maradt repülőszemélyzetből („repülő lövészek”), valamint Horthy testőreiből és a hozzájuk beosztott jutasi altisztképző növendékeiből alakult meg 1944. december 1-ével. A hadosztály vezérkari főnöke Vörös János bizalmi embere, a doni katasztrófát átvészelt Lajos Árpád vezérkari őrnagy lett. Szügyi Zoltán a honvédség egyik legtapasztaltabb és talán legbátrabb főtisztje volt, akinek szolgálataira a nyilas kormánynak feltétlenül szüksége volt, nem kevésbé annak kivételes harckészsgű „eje” alakulatára. Valószínűleg német nyomásra, a hadosztályt kezdetben nem is engedik egyetlen alakulatként működni, részenként vetik be a magyarországi arcvonal különböző pontjain, mint Budapest védelménél is. A pápai ejtőernyősöknek akkor, 1944 végén már híruk volt, de tőlük semmiben nem maradtak le a repülő lövészek, vagy a testőrszázadok, és ezen alakulatok valóban példaértékűen küzdöttek a tiszalöki hídfőben, Csepelen, Fóton, majd a szinte teljes felmorzsolódásukat jelentő Ipoly–Garam menti harcokban, ahol fedezték a visszavonuló német csapatokat. Ezt követően a hadosztályt 1945 első hónapjaiban újrászervezik, feltöltik és a Balaton északi részén folytatnak elkeseredett utóvédharcokat, hogy elérjék Dél-Ausztriában az angolok megszállta övezetet.¹⁹ A hadosztály a folytonos harcokban állandóan 60%-os, vagy annál nagyobb veszteségeket szenvedett. A megrendítő veszteségek és az osztrák–magyar határt már átlépni nem akarók lemorzsolódása ellenére ez a hadosztály rendkívül fegyelmezettséggel mutatkozott meg az angolok előtt, akik végignévezve a díszmenetüket, meggyőződtek annak kivételes erkölcsi tartásáról.

Szügyi Zoltán vezérőrnagy katonai pályaképe

Szügyi Zoltán (1896, Huszt – 1967, Budapest)²⁰ az I. világháborút is végig harcolta 1915-től, hogy ezt megtehesse – ami jellemző elszántságára és önbizalmára –, a korengedélyre a szülei aláírását hamisította.²¹ Az I. világháborút követően fokozatosan lépkedett föl a ranglétrán számos kitüntetéssel elnyerve, mint a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét a katonai közigazgatásban végzett tevékenységéért, és a Felvidéki emlékérmét.²² A kormányzó 1940. július 1-jével 3. rangszámmal vezérkari alezredekessé nevezte ki. 1941. augusztus 1-ig, az újonnan felállított kolozsvári magyar királyi IX. honvéd hadtest anyagi osztályát vezeti, de soha nem szerette az irodai „ülős” munkát, ezért amikor a pápai ejtőernyős zászlóaljhoz kerestek új vezetőt vitéz Bertalan Árpád halála miatt, az ekkor 45 éves vezérkari alezredek „megpályázta” azt a helyet, és meg is kapta 1941. október 1-ével. Az ejtőernyősök („eje”) sajátos hangulatban, „morogva” fogadták az új parancsnokot, akinek még ejtőernyős ugrása sem volt, emiatt a tiszti gyűlést is félbe kellett szakítani. Ezen különleges rendeltetésű alakulatok közül meglehetősen fesztelen, közvetlen hangulat uralkodott a parancsnok és az alárendeltek között, a „fegyverek” mentalitásuk sokféle módon megnyilvánult.²³ Szügyi, mint egykori rohamcsapat vezető, rögtön tudta, mit kell tennie, ezért

még aznap, szabályellenesen, négy ugrást teljesített, hogy fölvarrhassa az „ugrójelvényt”. A másnap folytatódó tiszti gyűlés már egészen más hangnemben zajlott, meglett vitéz Bertalan Árpád méltó utóda. Az újnak számító „eje” fegyvernem hatékony irányításához Szügyi engedélyt kapott a braunschweig-i német ejtőernyős tancsapatok iskolájának meglátogatására, ahol tanulmányozhatta a német ejtőernyős kiképzés legújabb technikáit és problémáit. Ennek az útnak a tapasztalatait felhasználva dolgozta ki aztán javaslatait a szervezeti, hadászati és harcászati alkalmazási alapelvekre vonatkozóan.²⁴ A Honvédelmi Minisztérium ahhoz a javaslatához is hozzájárult, hogy az eje. tisztek és altisztek kisebb csoportokban frontszolgálatot teljesítsenek, haditapasztalatok gyűjtése érdekében. Ezt az elvárást magával szemben is érvényesítette, így került ki 1942 októberében az oroszországi hadműveleti területre, mint a magyar királyi 43. honvéd gyalogezred parancsnoka.

Szügyi 1942. május 15-vel kikerült a vezérkari tisztek állomány-csoportjából és ismét csapattiszt lett, az államfő pedig 1942. november 1-gyel (14. rang-számmal) ezredessé nevezte ki. A doni áttörést követően, a katasztrófális viszonyok közepette, szinte példátlan módon, keménykézzel szervezi újra ezredét és a hozzákeveredett csapatokat, így létrehozva a Szügyi-csoportot, amely egy ideig biztosítani tudta a szervezett visszavonulást. Nem volt ez kis dolog akkor, amikor minden a szétesés felé mozdult. Eredménye elismerésül a Magyar Érdemrend tisztikeresztjét a hadidíszítményekkel és kardokkal, majd a Magyar Érdemrend középkeresztjét a hadiszalagon kardokkal (1943. július 7.) nyerte el. A németektől pedig a II. osztályú Vaskereszthez a pántot (1943. január 27.), illetve a német I. osztályú Vaskeresztet kapta meg (1943. július 17.), majd 1945 februárjában a Vaskereszt lovagkeresztjét.²⁵ (Az I. világháborúból is volt már II. osztályú Vaskeresztje.) Ezekon kívül a Tűzkereszt I. fokozatát és a Nagy honvéd sportügyességi jelvényt (1943. szeptember 30.) is birtokolta.²⁶ A keleti frontról 1943 februárjában tért vissza Pápára, majd szeptember 1-jével a vezérkarhoz került egy rövid időre. 1944 augusztusára a két ejtőernyős zászlóaljat ezredé fejlesztették és így kerültek a keleti hadszíntérre, a Kárpátok előterébe a magyar királyi 1. hadsereg kötelékébe. Szügyit 1944. október 13-án Budapestre rendelik, hogy alakulatával részt vegyen a kiugrás lebonyolításában, de erre a szervezési hibák, illetve a németek ébersége miatt nem kerülhetett sor. Az ejtőernyős ezred Budapestről Pápára került, hogy fölállíthassák a Szent László hadosztályt, amely 1944. december 1-én alakul meg ténylegesen.²⁷ A Szent László hadosztály eleinte nem volt szervezetileg egységesen bevetve, részei a legsúlyosabb elhárító harcokat folytatták, annyira, hogy a szovjet oldalon is hírhedtek lesznek, Szent László bárdját szimbolizáló jelvényükről a „bárdos brigantik” nevet kapják, Szügyit pedig név szerint is jól ismerik. Szügyit a „nemzetvezető” Szálasi Ferenc 1945. január 13-án, január 1-ei hatállyal vezérőrnaggyá, tábornokká léptette elő, de ez nem nyilas beállítottsága miatt történt, hanem a németek által is többször elismert, kimagasló harctéri tevékenységéért. Szügyi már csak azért sem lehetett nyilas, vagy németbarát, mert különben nem bízták volna meg a kiugrást biztosítani szándékozott Szent László hadosztály parancsnoki tisztével, még 44. júliusában. Ezen kívül pedig ott volt az a tény, hogy 1944 októberében, a Horthy-proklamáció után, fölkereste őt báró Aczél Ede, mint a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság összekötője, aki megbízta az MNFFB nevében – igaz csak szóban –, hogy a Szent László hadosztályt együtt tartva, azt mindenáron juttassa el nyugatra, ahol a menekült magyarság védelmét kellett ellátniuk. Szügyi a feladatot végrehajtotta, a dunántúli harcokat követően Dél-Ausztriában adják meg magukat az angol 46. hadosztály előtt. Az angoloknak feltűnik és imponált a Szügyi vezette hadosztály fegyelmetzettsége, ezért megkülönböztetett módon bántak velük a harcok lezárulta után is.

A háború után

Szügyi Zoltán számára szinte még be sem fejeződött a világháború, még a hadifogságból sem tért vissza, amikor a magyar hatóságok, mint háborús bűnöst kikérik az angoloktól, akik ha vonakodva is, de átadták 1946. március 15-én. A vezérőrnagyot ekkor a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (PRO) vett át az angoloktól, és azonnal az Andrássy út 60-ba került. Miután a szovjet politikai rendőrség (NKGB – szovjet Állambiztonsági Népbiztosság) is kihallgatja, ügyét illetékeségből rövid időn belül átadták a hírhedt, Pálffy-féle HM Katona Politikai Osztálynak (Katpol), melynek székhelye ekkor a Nádor utcában volt.²⁸ „Bűncselekményeinek” kivizsgálását, bizonyítását és bíróság elé állítását alapvetően ez a szerv hajtotta végre, és nem válogattak az eszközökben. Az egyik jelentés (1946. március 31.) szerint Harcos Ottó, bölcsészhallgató tanúnak jelentkezett, aki szerint Szügyi 1944. október 15-én Horthy helyett, akinek védelmére rendelték volna „Szálásit kereste fel, letette az esküt, és fekete halálfejes karszalaggal jelent meg emberei között. Feladatát éppen fordítottan hajtotta végre és a vár védelme helyett a vár megtámadására helyezte készenlétbe embereit.”²⁹ Szügyinek a nyilasokkal való kapcsolatára később térünk rá. Az ellene megindított büntetőper több vádpontból állították össze, de összefoglalóan „háborús bűntett” címen lehet azokat megnevezni.

A háborús bűnösök fogalmát az ideiglenes magyar kormány 1945. február 16-án Debrecenben határozta meg és már listát is állított össze, hogy kik tartóznak szerintük ebbe a kategóriába. Katonatisztekéről, politikusokról, országgyűlési képviselőről volt szó. Az irat kimondta: „Háborús bűnös, mert az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjesztését az országnak a háborúba történt belesodródását elősegítette, és mint országgyűlési képviselő részese volt olyan határozatoknak, amely a magyar népet világháborúba sodorta. Vezető tevékenységével nyilas/fasiszta/ mozgalomnak segítséget nyújtott, a háború fokozottabb mértékben való folytatását előmozdította. 81/1945. M. E. rendelet 11. §. 2. pont. 11. §. 1. pont.” 1945 elejétől újabb és újabb névjegyzékek készültek, mert egyre több nevet, személyt vettek föl azokra.³⁰

Az első konkrét vád, ami érte Szügyit, hogy hadbíróági ítélet nélkül végeztetett ki embereket. A jegyzőkönyv szerint 1947. augusztus 27-én Ladányi Pál vallotta: „minden befolyás és kényszer nélkül állítom és bizonyítom, hogy Szügyi Zoltán vezérőrnagy 1944 szeptemberben Szolyva és Vezérszállás között két elfogott partizánt – bár azt állította, hogy azokat Kassára irányította – saját hatáskörében halálra ítélte és kivégeztetett.” Ugyanekkor mások is állították, hogy a vádlott 1944 augusztusában a pápai huszárlaktanyában: „4 személyt hadbíróági ítélet nélkül saját elhatározásából... kivégeztetett.”³¹ Ezekkel a kivégzésekkel kapcsolatban Szügyi elmondta: „A szombathelyi hadbíróóság ítélete alapján történtek ezek a kivégzések, amikről én semmit nem tudok. Tekintettel arra, hogy az én hadosztályom harcoló hadosztály volt és így annak külön hadbíróága volt, tehát ez a hadbíróóság nem is ítélkezhetett a Pápán elfogott katonaszökevények fölött. A kivégzések azért történhettek a laktanya udvarán, mert tudtommal a szombathelyi hadbíróági kirendeltség ott működött a laktanyában.” Egy másik tanú (Benyovszky Imre) is szóvá tette a kivégzéseket 1945 februárjában, amelyre Szügyi így reagált: „Mi ebben az időben vonultunk vissza a Garam völgyében a frontról. Tanú ebben az időben a Pápán állomásozó pótalakulatnál volt, az kizárt dolog, hogy a kivégzési parancsot én írtam volna alá.”³² A háború idején történt katonaszökevények kivégzése statáriális utón, ún. „repülőbíróóságok” által lettek elrendelve, és az ilyen „törvénytelen” eseteket a kommunista magyar hatóságok igyekeztek más honvédtisztek nyakába is varni, de ez a vád az akkori zavaros hadi helyzet miatt is igen problémás volt, és nem is volt igaz.

Kisebb jelentőségű vád volt Szügyivel kapcsolatban (Magyar András őrmester, 1946. augusztus 30.) a „nyilas szimpátia”, és hogy „németbarát”, komolyabb volt viszont az, amelyet a hadosztályába tartozott (nem eje.) tisztje Szepesvári Béla (Budapest. 1947. május 13.) említett meg: „... 1944 november végén Homokbögödén az összegyűjtött gránátos zászlóalj előtt tartott először Szügyi Zoltán vörgy. beszédet. Ebben a beszédében hangsúlyozta, hogy Magyarország a németek oldalán kell, hogy harcoljon és ezt a harcot a németekkel együtt győztesen fogjuk befejezni. Az összegyűlteket a háború további lelkes folytatására buzdította. Beszéde úgy a legénységre, mint tisztikarra lelkesítően hatott.” Majd ez ismétlődött meg Szepesvári szerint 1945. március hó közepén: „... Ezen beszéde olyan meggyőzően hatott, hogy a már csüggedt és reményét veszített tisztikart felrázta és harci kedvét visszaadta.”³³ Ebből a kijelentésből vádat „faragott” a Népbíróság, mert erre már könnyebben lehetett vonatkoztatni a háborús bűnösség definícióját: „a háború fokozottabb mértékben való folytatását előmozdította”. Ez utóbbira mondta el később Szügyi: „...a vádbeli időben és helyen tényleg tartottam beszédeket, de annak az értelme nem az volt, ami vádiratban le van fektetve, hanem az, hogy: a németek veresége mellett mi magunk magyarok külön háborúnkat még megnyerhetjük.”³⁴ Meg kell jegyezzük, hogy Szepesvári, ellentétben Magyar őrmesterrel, nem ártó szándékkal mondta el a fentieket. Szepesvári később könyv formátumban (A hazáért mindhalálig!) adta ki háború alatti és a Szent László hadosztályban töltött idők naplójegyzéseit, ebben feltétlen elismeréssel emlékezett meg hadosztályparancsnokáról.

A doni katasztrófa idején

A Népbíróság természetesen nem hagyhatta ki Szügyire kompromittálóan ható doni harcok felemletését sem, amelynek során – még alezredesként – a Márki- és az Oszkolvölgyében bizonyította katonai rátermettségét. Szügyivel kapcsolatban meg kell értenünk, hogy egy olyan katonáról beszélünk, aki szakmáját maximális odaadással végezte, vagyis torz militarizmus, vagy pártideológia nélkül. 1943 januárjában a doni áttörés idején a bomlásnak indult katonatömeg egy részét határozott és kemény intézkedésekkel sikerült megállítania, a védelmet újrászervezte és így az üldöző szovjet csapatokat egy ideig feltartóztatta. Ezzel a tétivel nagy valószínűséggel sikerült a veszteségeket csökkentenie és meggátolnia, hogy még többen essenek szovjet hadifogságba. Az egyik vizsgálati dossziében szerepel: „Ügyének részletesebb ismertetése előtt szükséges annak előrebocsájtása, hogy Szügyi úgy a horthysta, mint a Szálasi féle, valamint a hitleri katonai vezetés részéről teljesen megbízható, a Szovjetunió elleni hadműveletek során kimagasló bátorságot, hűséget tanúsító tisztként volt elkönyvelve...”³⁵ Szügyi háborús bűncselekményeinek alátámasztására példaként hozták fel, hogy 1943. január 25-én a 2. hadsereg visszavonuló részeiből új „ezredet”, csoportot alakított. Ennek során Szügyi az 1. számú napiparancsában ezeket közölte: „... Elvárom, hogy ezredem minden egyes tagja átérezze felelőssége teljes tudatát. Tudatára ébredjen a honvédségünket az elmúlt napokban ért nagy szerencsétlenségnek, melynek tovább fajulása egész magyar nemzetünkre kihatással lehet. Ezt megakadályozandó, minden egyes embernek meg kell értenie, hogy csak a legnagyobb rend és fegyelem mentheti meg a megmaradt hadseregünket a végső pusztulástól... A magyar hadsereget alárendelt orosz erők verték meg, azért mert a magyar hadsereg tagjai elvesztették szívüket és megfélemlítettek katonai esküjükről, legszentebb kötelességükről... sokszor 1-2 orosz járőr megjelenésekor elhányták fegyvereiket, elhagyták parancsnokaikat és fejvesztett futással menekültek... ott ahol lelkes, katonai kötelességüket teljesítő kis csoportok szembefordultak az ellenséggel, mindenütt megtorpannt az ellenség, sőt a legtöbb helyen azonnal meg is adták magukat. A jövőben tehát ezredem minden

tagjától a legnagyobb rendet, fegyelmet és kötelességteljesítést követelem meg. Azokkal szemben, akik ennek szükségességét nem akarják, vagy nem tudják megérteni, a legkérlelhetetlenebb szigorral fogok eljárni és nem fogok visszariadni az ilyen elemek azonnali kiirtásától sem.”³⁶ Szügyi határozottan úgy látta, hogy a visszavonulást szervezettebben, kisebb veszteségekkel is végre lehetett volna hajtani, ha a tisztikar nagy része –erkölcsileg-pszichikailag nem omlik össze. Az is nyilvánvaló, hogy abban a helyzetben már csak a legkeményebb intézkedések hozhattak eredményt.

Az ezredparancsba foglaltakkal bizonyára lehetne vitatkozni, és számos kiegészítést hozzáfűzni a 2. magyar hadsereg hadfelszerelési hiányosságaival, lehetetlen viszonyaival kapcsolatban, de nem szabad elfelejteni, hogy ezeket Szügyi is pontosan ismerte. Mégis, a tapasztalt, veterán tiszt számára elfogadhatatlan volt az a fajta fejetlenség és pánik, ami az idegen környezetben gyakran kitört a magyar csapatok között, és már csak katonai, tiszti becsület érdekében is bebizonyította, hogy akaraterővel igen is lehet (lehetett volna) szervezett védelmet folytatni, vagy legalábbis is rendezettebb visszavonulást végrehajtani, nem pedig azt, ami bekövetkezett. Ezt a hozzáállást a budapesti Népbíróóság viszont nem így értékelte, hanem Szügyi ekkori magatartását összekapcsolta a később történetekkel, így mindjobban dagadt, kerekedett a „háborús büntett” koncepció vadjja.

Terhelő példaként szerepeltetik a jegyzőkönyvben az egyik beszélgetést, amit Szügyi jegyzett le, és amelyhez a nyomozati szerv hozzá fűzte: „Szügyi elkeseredve írt arról, hogy a szétzúllott egységek összegyűjtését, ismételt harcbevételét, az általa kívánt morál és fegyelem helyreállítását még egyes parancsnoki beosztásban lévő tisztek is akadályozzák. Ezzel összefüggésben 1943. január 25-én arról ír, hogy két zászlóaljnak keresése közben vitába keveredett a VII. hadtest egyik irányító állásparancsnokával, egy (hadbíró) alezredessel. Többek között ezeket rögzítette (Szügyi): „A további beszélgetést szóról-szóra fogom idézni, mert ez a beszélgetés rávilágít és megmagyaráz egyes dolgokat, melyeken túl odakint nagyon sokan nem tudunk megérteni és most utólag is gondolkodásra készíteti az embert...” A keresett két zászlóaljat az állásparancsnok rögtön tovább küldte, holott azoknak más jellegű parancsuk volt.

Szügyi: „A hétszentségét, hát itt senki nem akar harcolni, csak szaladni, s az alezredes úr még azokat az egységeket is hátraküldik és szétzúllasztják, melyeket keserves napok munkájával fogdosunk össze és fegyvereztünk fel? Azonnal hívja fel alezredes úr a Korotschai állásparancsnokságot és irányítsa vissza a két zászlóaljat...”

Álláspk.: „Kérem tisztelettel ezredes uram, kár ezen úgy felháborodni. Úgyis vissza kell innen vonulni, ha nem ma, hát holnap, vagy holnapután. Kár minden magyar emberért, s nekünk kötelességünk minél több magyar embert megmenteni ebből a disznóságból...”

Szügyi: „Alezredes úr! Ez háború és nem népjóléti intézmény. Mi elsősorban katonák vagyunk és nem népjóléti titkárok. Nem vagyok kíváncsi az alezredes úr magánfelfogására, hajtja végre a parancsot.”

Álláspk.: „Bocsánat ezredes uram, ez nemcsak az én véleményem, hanem mindnyájunké, akik itt vagyunk. Ezen kívül felettes parancsnoktól is ilyen utasítást kaptam.”

Szügyi: „Arra nem kaphatott alezredes úr utasítást, hogy hatáskörét túllépve, a még ütőképes egységeket is hátrairányítsa. Ki az alezredes úr felettes parancsnoka?”

Álláspk.: „Szász Ferenc vk. ezredes úr, a VII. hadtestparancsnokság vezérkari főnöke. Itt van a faluban, itt a telefonja, tessék felhívni őt!”

Mint a katpolos nyomozószerv megjegyezte: „Természetesen Szügyi ebbe nem nyugodott bele, érintkezésbe lépett a VII. hadtest VKF-el. Jelentette a történeteket és kérte a két zászlóalj azonnali visszairányítását. Mint írta, Szász vk. ezredes beszélgetésüket e szavakkal zárta: „...Tégy amit akarsz, magánvéleményem azonban az, hogy hagyj őket

futni, mert ebben az özönvízben még nagyobb zavart csinálsz, ha visszairányítod őket. Végeztem.”⁷³⁷

A további harcok végül a Szügyi-csoportot is kimerítették, ezért az ezredes kérte a csoport kivonását 1943. II. 5-én. Ennek kapcsán a nyomozószerv megjegyzi: „Ilyen körülmények között Szügyi kérte a csoportjának kivonását. Nem azért, mintha a győzelembe való hite, az eredményekről alkotott korábbi véleménye és magatartása megváltozott volna. Korántsem, hanem azért tette, mert őt magát is a megsemmisülés, vagy a fogságba esés fenyegette, amit részéről érthető okok miatt el akart kerülni.”⁷³⁸ Szügyi némileg másként látta a helyzetet, mint csoportja előtt is elmondta: „Rövid beszéd keretében hangoztattam, hogy a csoport minden tagja most már büszkén, emelt fővel menetelhet hátra, mert a legnehezebb viszonyok között harcban, becsülettel teljesítette kötelességét... elbúcsúztam a tisztektől és a legénységtől megköszönve nekik, hogy az elmúlt hónapban megtépázott magyar becsületet segítettek némiképpen megmenteni.”⁷³⁹ A Katpol és a Budapesti népügyészség által készített vádirat (1946. november 4.) szerint: „...A gyanúsított már a keleti arcvonalon a végsőkig való harcot hirdette, még a Voronyezsi katasztrófa után is felelősségre vonta azokat a tiszteket is, akik a végsőkig való ellenállást kilátástalannak tartották.”⁷⁴⁰ Szügyi ezzel kapcsolatban elmondta, hogy ha nem próbálták volna a védelmet újszervezni és ellentámadásokat indítani, akkor a gyorsan mozgó szovjet egységek még nagyobb veszteségeket okoztak volna.⁴¹ Ez a kétségtelenül jogos és logikus érvelés részéről, és sokkal inkább érthetőbb a magyar főtisztek többségének azon „minden mindegy” hozzáállása, amelyet akkoriban tanúsítottak. A népbíróságot ezek az érvek nem hatották meg, mivel ők nem igazságot akartak szolgáltatni, hanem börtönbe juttatni igyekeztek a volt honvédség egyik kitüntetésekkal legjobban dekorált és a legkeményebbnek ismert tábornokát, akit a Vörös Hadsereg elhárítói név szerint ismertek és nyilvántartottak.⁴²

A Horthy-proklamáció és a nyilas puccs

Az ismert történelmi körülmények között, a megállíthatatlan Vörös Hadsereg jelentette fenyegetés miatt Horthyéknak nem maradt más választásuk, mint megkísérelni a háborúból való kiválást. A német megszállást (1944. március 19.) követően a magyar katonai-politikai vezetés még nem veszítette el teljesen cselekvőképességét, mint majd októbert követően. Ekkor még maradt egy kevés mozgástér, amit mutat, hogy a budapesti zsidóság deportálását is megakadályozták a kormányzó utasítására. Június folyamán pedig Horthy Miklós hozzájárulásával megszületett a magyar vezérkari főnök, Vörös János által kinyilvánított szándék, hogy föl kell állítani egy hadosztályt a kiugrás támogatásához. Románia „kiugrása” (augusztus 23.) után már nem sok idő és indok maradt, hogy Magyarország ne próbálkozzon meg valami hasonlóval. Ennek érdekében folytak titkos tárgyalások Moszkvában és az angolokkal. Ekkortájt rendelik föl Budapestre Szügyi Zoltánt a Kárpátokból, hogy Vörös közölje vele az új hadosztály fölállítását, mint leendő vezetőjével. Utólag elmondhatjuk, Magyarország „kiugrása” már csak azért is lehetetlen volt, mivel a németek mindent elkövettek annak megakadályozására, és az adott helyzetben a fél Gestapo Budapesten állomásozott. Ennek volt következménye az is, hogy a kiugrás kulcsembert, Bakay Szilárd altábornagyot, majd pedig a kormányzó kisebbik fiának elrablása miatt a kiugrást, annak bejelentését előbbre kellett hozni. Csakhogy a terv részét képező – még meg sem alakult – Szent László hadosztály egységei a fővárosba tartó vonaton voltak, amikor a proklamáció a rádióban elhangzott. Vöröst pedig a németek irodájából ki sem léphetett, nehogy rendelkezni tudjon.⁴³ Feltételezhető, hogy Horthy látva a körülményeket, ismerve a német módszereket, végül maga sem hitte, hogy a kiugrás végrehajtható, és a proklamáció egy utolsó jelzés, egyfajta segélykiáltás volt a szovjetek és a Szövetségesek felé.

1944. október 12-én születet meg Csataj Lajos honvédelmi rendelete az új „elit hadosztály” felállításáról. Szügyi is ezen a napon kap utasítást rádión keresztül, hogy jelentkezzen az 1. magyar hadsereg vezérkari főnökénél, Kéri Kálmánnál, akitől parancsot kap, hogy az ejtőernyős ezredet azonnal vonja ki a kárpáti arcvonalból és Munkácson bera- kodva, vasúton menjenek a magyar fővárosba. Az eje. alakulat vonatát azonban a németek Hatvannál megállították és várokozatták, így azok nem érhetek időben Budapestre. Szügyi gépkocsival ment október 14-én ért a Budai Várba, ahol viszont hiába kereste Vörös Jánost, hogy tőle parancsot kapjon, azt nem találta meg, miközben ezrede sem érkezett meg. Szügyi később a NKGB fogságában találkozott Bakay Szilárddal, aki el- mondta neki: „...a fegyverletételre vonatkozólag minden haditerv nála volt és emiatt volt a teljes zűrzavar akkor, amikor a Gestapo Bakayt lefogta. Felfogásom szerint – jegyezte meg Szügyi – az volt a hiba, hogy a háborúból való kilépéssel kapcsolatos haditerveket Bakayn kívül senki sem tudta, ez okozta Bakay lefogása után fellépő teljes zűrzavart, és ennek volt köszönhető, hogy a németek meg tudták szállni Budapestet és Szálasi Ferencék uralomra léptek. Emiatt nem tudtam én sem végrehajtani az átállással kapcsola- tban nekem és ezredemnek szánt feladatot...”⁷⁴⁴ Bakay esete elég sok mindent megma- gyaráz a sikertelen átállással kapcsolatban, de nem mindent.

A Szent László hadosztály szervezését a nyilas hatalomátvétel után sem akadályozták, de mint főntebb látható, nem a nyilas kormány rendelte el annak felállítását. Az új hadosz- tály parancsnokát Szálasi „az 1945. január 13-án kelt Nemzetvezetői Elhatározással, 1945. január 1-ei, 1944. november 1-i ranggal és 12,5 rangszámmal”⁷⁴⁵ soron kívül vezérőrnagy- gya, vagyis tábornokká nevezte ki. A néppüvészség vádirata (1946. november 4.) szerint: „... Amikor Szálasi került hatalomra, a gyanúsított, aki akkor érkezett Budapestre ezre- dével együtt, nemcsak nem tett Szálasi ellen semmit, de felesküdt rá, majd Beregfy u. n. hadügyminiszter parancsára megalakította a Szt. László h. o.-t.”⁷⁴⁶ Ezzel kapcsolatban a „vádlott” elmondta: „Szálasi Ferencre nem tettem le az esküt, mivel az ő uralomra jutása al- kotmányellenes volt. A fegyverletételt nem sikerült végrehajtani a Szálasi Ferenc-féle puccs miatt, de azért nem adtam meg magamat és nem adtam át a hadosztályomat az oroszoknak. Elgondolásom az volt ugyanis, hogy így a legénységből emberéletet tudok megmenteni.”⁷⁴⁷ Az tény, hogy azon magyar alakulatokat, amelyek önként átálltak, azokat a szovjetek azon- nal lefegyverezték és hadifogságba küldték, vagyis nem „barátként” kezelték őket.

Horthy kormányzó lefogásával egy nemzetinek mondható árnyék szervezet, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság (MNFFB) lépett előtérbe, amely Szálasiék háta mögött saját elgondolásuk szerint próbált valamit tenni az ország érdekében. Az MNFFB képviselője, báró Aczél Ede még október végén Budapesten keresi föl Szügyit, hogy együttműködésre kérje föl, egyben átadta neki a szervezet (61. sz.) igazolványát. Ezen találkozókon állapotnak meg abban kizárólag szóban, hogy a Szent László hadosztályt megpróbálják nyugatra juttatni, hogy ott majd a menekült magyarság védelmében föl- használhassák. Ezt az MNFFB egyik korábbi vezetője, dr. Csomós Miklós cáfolta ugyan, de Szügyi elmondta, hogy „... Aczél Ede egy alkalommal mondta, hogy nem gondoltak a nyugatra kitelepült magyarság érdekének képviseletével. Én erre felajánlottam, hogy ezt a beosztást én vállalom, mire rögtön megbízást is kaptam. Ezért igyekeztem én nyugatra vonulni.”⁷⁴⁸ És próbálta a hadosztályát egyben tartva, az újabb feltöltés (1945 elején) után lehetőleg kevés harcnak, veszteségnek kitenni, miközben a Balaton-felvidéken harcolva hátráltak a Vörös Hadsereg elől.

A Népbíróság azon vádjára, hogy a nyilas hatalom támogatása érdekében nem tette le a fegyvert és nem ment át a szovjetekhez, valamint a megkésétt, majd soron kívüli előlép- tetésével kapcsolatban a következő választ adta: „...az eskümben foglalt kötelezettségeim

alapján kötelességemnek éreztem, hogy harcoljak mindaddig, amíg az országnak alkotmányos államfője [Horthy] erre nekem parancsot ad. 1944. november elsejével kerültem volna sorra a rangsorban a tábornoki előléptetésre, ezt azonban csak később kaptam meg. Hogy mi volt az oka az előléptetésem késésének, arra nem tudok válaszolni. Parancsomra, Szálasi Ferencre a Szent László hadosztályhoz tartozó tisztek közül egyetlen egy sem tette le az esküt. Egyetlen Szent László hadosztálybeli tisztnek sincsen meg a honvédelmi minisztériumban elfekvő személyi iratai között a Szálasi Ferencre letett eskü mintája.”⁴⁹ A jól szervezett és vezetett Szent László hadosztály súlyos veszteségek mellett is számarányát meghaladó feladatokat⁵⁰ oldott meg, kivívva a német parancsnokok (Guderian, Balck) elismerését is. Az ügyében tanúként szereplő Kéri Kálmán, az 1. hadsereg volt vezérkari főnök ezzel kapcsolatban elmondta: „...Vádolt a legszebben dekorált magyar tisztek egyike volt. Talán az új rezsim tüntetni akart vele, mikor őrnaggyá léptették elő, hogy az ilyen katonát megbecsülik. Vádolt kítüntetéseit hamar szerezte meg, de vezérőrnagyi előléptetése független volt személyétől.”⁵¹

Szügyi Zoltán vezérőrnagyi ügye minden szempontból koncepciós volt, elítélése pedig nélkülözött minden bizonyítható vádat. Pusztán arra épült, hogy a vezérőrnagyi alapvetően bolsevistaellenes volt, és mint ilyen, kapcsolatba lépett az angolokkal Ausztriában. Ennek alapján feltételezték, éltek a gyanúval, hogy Szügyit beszervezte az angol titkosszolgálat. Mindössze azt tudták konkrétan a fejére olvasni, hogy Szálasi nevezte ki vezérőrnaggyá, és ilyen módon kitarított, harcolt a Szálasi kormány oldalán, de ilyen alapon a magyar honvédség nagy részét háborús bűnösnek lehetne nevezni. Az egy más kérdés, hogy a magyar honvédség 1944. október 15-e után miért maradt fegyverben, miért nem dezerált? Nem könnyű erre válaszolni, de az határozottan állítható, hogy a magyar királyi honvédség nem nyilas szimpátiából maradt fegyverben, mert nem volt „párthadsereg”. A legegyszerűbb válasz az, hogy tisztikar a haza védelmére lett nevelve, valamint hogy a katonai eskü parancsa nagyon erős kötőerő volt akkoriban, másrészt a katonaszökevényekre különítmények vadásztak, negyedrészt pedig ilyen jellegű konkrét utasítást Horthytól nem kaptak a csapatok. A fronton a német hadsereg közé beékelődött, többnyire gyengén felszerelt magyar katonai alakulatok amúgy is tehetetlenek voltak, vagy tovább harcoltak, vagy hadifoglyok lettek, de a valódi ellenségnek vitathatatlanul a szovjeteket tartották. Mint Szügyi is vallotta: „A katonatiszti esküm következtében ragaszkodnom kellett ahhoz az eszméhez, hogy a hadüzenet joga az államfő és a parlament körébe tartozott, abba nekünk katonáknak nincs beleszólásunk, mireánk csak a megüzent háború tartozott, tehát az államfővel szembeni feltétlen engedelmisségi kötelezettségem folytán harcolnom kellett teljes erőmmel a végsőkig és nem volt jogom afelett bírálatot mondani, hogy ennek a harcnak van-e értelme vagy nincsen.”⁵²

Szügyi Zoltán, a „háborús bűnös”

A Budapesti Népjúrszóság 1946. november 4-ei vádirata szerint, a fentebb ismertetett vádak alapján: „A gyanúsított ekként Magyarországnak az 1939. év háborúba fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével és magatartásával elősegítette.”⁵³ A büntetőper során, amelyet a HM Katona Politikai Csoportfőnökség folytatott le, a Szügyi terhére rótt háborús bűncselekmények bizonyítást nyertek, az elsőfokú Népbírói tárgyalásra 1948. II. 23-án került sor. Háborús büntetés miatt a vezérőrnagyot a hírhedt Tucek Gusztáv vezette Népbírói XII. 835/47-15. sz. ítélettel 10 évi börtönbüntetéssel sújtotta. 1948. november 28-án került sor a fellebbezési tárgyalásra az ügyész súlyosbításért történt fellebbezése miatt. A Népbírói Országos Tanácsa (NOT) II. 1949/21/1948. sz. ítélete az elsőfokú ítéletet megsemmisítette, s Szügyit élet-

fogytiglani börtönbüntetésre ítélte, az állás-, illetve nyugdíjvesztést is megítélve. Az indoklás szerint: „Az elsőfokú bíróság a vádlott főbüntetését aránytalanul enyhe mértékben szabta ki, valamint törvénysértéssel mellőzte a nyugdíjvesztéssel is járó állásvesztés mellékbüntetés kimondását.”⁵⁴

Szügyi büntetését 1956 júliusában felfüggesztették és feltételesen kegyelemben részesítették. A NOT indoklása szerint: „Az eljárás anyagai szerint olyan bűncselekményt követett el, melyet kisebb, vagy nagyobb mértékben minden egyes magasabb rangú horthysta tisztre vonatkozóan meglehetne állapítani. Október 15-ei események előtt Horthyék számításba vették, mint olyan tisztet, aki csapataival együtt biztosítani fogja a háborúból való kiugrást. Ezt azért nem tette meg, mert a frontról késve érkezett meg Budapestre. Fizikailag és szellemileg még jelenleg is igen jó állapotban van. Katonai körökben igen nagy tekintélye van, ezért szabadlábra helyezése után magatartását szükséges figyelemmel kísérni.”⁵⁵

Szügyi a kommunista magyar hatóságok előtt több okból is felhívta magára a figyelmet, már eleve azzal, hogy hadosztályával az utolsó pillanatig fegyverben maradt, nem esett szét, nem adta meg magát a szovjeteknek. Majd pedig elnyerte az angol hadosztályparancsnok elismerését, aki a hadosztályt kezdetben nem fegyverezte le és elismerő szavakkal méltatta annak magas fokú erkölcsiségét. Mint a nyomozati anyagban is szerepel: „Azok közé tartozott, akik miután kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy Hitler és csatlósai visszavonhatatlanul vereséget szenvedtek, a jövőt illetően megkísérelték az angolszász politikai kibontakozás lehetőségeit keresni, hogy ezen keresztül Magyarország háború utáni társadalmi berendezkedése angolszász politikai koncepció alapján menjen végbe...”⁵⁶ Ott volt még az a politikai szál, ami Szügyi tábornokot gyanússá tette, mivel az otthoni Kisgazdapárt még Ausztriában kapcsolatot keresett és talált vele. Ennek kapcsán megpróbálták „bevonni” a Magyar Testvéri Közösség elleni büntetőperbe is, azonban ezt a vonalat a későbbiekben nem bolygatták különösebben, mivel a vezérőrnagy 1946 elején már őrizetben volt, és komolyabb tevékenységet ezért sem fejthetett ki ez ügyben. A fentieket összefoglalva: Szügyi Zoltán tehát mindenképpen megbízhatatlannak és veszélyesnek számított a proletárdiktatúra szempontjából, akit nem akartak szabadlábbon hagyni. Szügyi szabadon bocsátását követően, mivel nyugdíjjogosultságát nem kapta vissza, kizárólag kétéves munkát vállalhatott. A Legfelsőbb Bíróság 1994. március 31-én a háborús bűnösség vádjá alól felmentette.

Lajtos Árpád büntetőperci

Lajtos Árpád katonai pályaképe és rövid életrajza

Lajtos Árpád (1910, Pancsova – 1986, Budapest) 1920-ban a kőszegi katonai reáliskolába került, majd 1924-ben Budapesten, a hűvösvölgyi Bocskai István főreáliskolába. Mindig az évfolyam legjobbjai között szerepelt. Az érettségi után jött Pécs, a Zrínyi Miklós Közrendészeti Akadémia, a Ludovika leplezett „kistestvére”. Lajtos 1932-ben avatták hadnaggyá. Első szolgálati helye a Budapesti 2. honvéd gyalogezred. 1935-től főhadnagy és 1936-tól a Hadiakadémia hallgatója, melyet 1940-ben fejezett be és vezérkari próbaszolgálatra a szegedi 14. honvéd gyalogdandárhoz került. Parancsnoka Stomm Marcel tábornok volt. 1940 szeptemberétől százados és a vezérkarhoz került, részt vesz az erdélyi bevonulásban. Közben átkerül Debrecenbe, ahol a 17. honvéd gyalogdandár vezérkari tisztje lett. Nemsokára a VI. hadtest vezérkari osztályának vezetőjévé nevezte ki Beregfy Károly altábornagy, majd a 2. magyar hadsereg parancsnokságára került, Alekszejevkára, ahová 1942 októberében érkezik meg, itt a hadműveleti osztály vezetőjének helyettese (I. a.) lett, de az osztály teljes vezetése rámaradt. A Don-kanyarban a szovjet áttörést köve-

tően felelősségteljesen, a leghatározottabban igyekezett védeni a hadseregének érdekeit és megóvni azt a teljes pusztulástól. A doni meghátrálást követően összekötő tiszt lett a német főhadiszálláson. Ezt követően, rátermetségének elismeréseképpen a Honvéd Vezérkar főnöke 1. (hadműveleti) osztályra, új beosztásába került. Személyes ellentét miatt 1943. július 1-jével a 3. hadsereg vezérkari főnöke lett, de németellenessége miatt Beregfyvel sem tudott együttműködni és 1944 márciusában új beosztásba került. Ungváron a 24. gyaloghadosztály vezérkari főnöke lett, mint ilyen komoly védelmi harcot folytatott alakulatával a Kárpátokban. 1944 júliusában a Hadiakadémia harcászati tanárává nevezik ki. Október 9-én a Honvéd Vezérkar főnöke a felállítandó Szent László hadosztály vezérkari főnökévé nevezte ki. Lajtos 1945 márciusában Balatonfüreden úgy dönt, nem megy nyugatra, és megadta magát a szovjet csapatoknak. A szovjetek letartóztatják, és három év hadifogság következett számára a Szovjetunióban. Nem sokkal hazatérése után, 1948-ban a Katona Politikai Osztály letartóztatja „feljelentési kötelesség elmulasztása” címén, belekeverik a Dóczy László büntetőperbe. 1956-ban szabadult, amelyet követően mélyépítő munkás, ablaktisztító lehetett, de közben műszaki fordítást végzett német, angol, francia nyelven. Élete fontos célja volt a 2. magyar hadsereg pusztulásának részletes feltárása, valamint a Szent László hadosztállyal kapcsolatos események pontos megörökítése. Miután felesége, Dayka Margit meghalt, ő sem kívánt tovább élni és hetvenöt évesen öngyilkos lett.⁵⁷

Az első büntetőper: a Dóczy-ügy

Szügyi Zoltán és Lajtos Árpád büntetőpereit több szempontból is azonos mintájúnak lehet tekinteni, mivel mindkettejük esetében az volt az egyértelmű cél, hogy börtönbe juttassák őket. Ők ketten ténylegesen egy-egy előre megkonstruált, koncepciók per áldozatai lettek, aminek több oka lehetett. Mindketten magas rangot értek el a Magyar Kir. Honvédségben, mindketten részt vettek a Szovjetunió elleni háborúban az orosz fronton, ahol Szügyi különösen kitűntette magát, de Lajtos is megállta a helyét. De ami végképp összekötötte ezt a két embert és befolyásolhatta megítélésüket, az a Szent László hadosztályban betöltött vezető szerepük volt. Ez az elit hadosztály ugyanis önfeláldozóan és példamutatóan teljesítette katonai esküjét, súlyos veszteségei ellenére is mindenkor túlerejű szovjet erőket kötött le, állított meg átmenetileg. A kommunista rezsim kiépítésén és megszilárdításán dolgozó pártkatonák könnyen feltételezhetőek, hogy ez a két főtiszt végletekig bolshevik-ellenes beállítottságú maradt, akik őszinte hazafiak, és akiket ezért feltétlenül el kell szigetelni, meg kell félemlíteni.

Lajtos Árpád nem sokkal az után, hogy hazatért a szovjetunióbéli hadifogságából, belekeveredett a Dóczy László és társai elleni perbe, ahol az ügy IX. rendű vádlottja lett. A Dóczy-per egy tipikus bolszevista logikával kreált büntetőper volt, ahol két beépített provokátor, Vojczek (máshol: Vojtzek) Sándor és Berkesi András végezte a beszervezést. Egyértelműen azzal a céllal, hogy mint egy merítőhálóval, kifogják azokat, akiket rá lehet venni a kommunista állam elleni szervezkedésre. Összesen 24 ember került a Katpol hálójába. Dóczyék lebuktatása azonban példa arra is, hogy a magyar társadalomban mennyire erős volt a Rákosi-rendszerrel szembeni tevőleges ellenérzés.

A büntetőper iratai szerint Dóczy László a „felszabadulás” előtt újságíró, jobboldali lapok munkatársa volt, és mint zászlós került Budán a szovjet csapatok fogságába, ahonnan 1947 október havában tért vissza.⁵⁸ A hadifogságban ismerkedett meg a későbbi vádlottak nagy részével. Vojczekkel viszont hazatértét követően ismerkedett meg Leksz András az ügy VIII. rendű vádlottja révén, majd Vojczek Dóczy bizalmába férközött, akit egy alkalommal „be is mutatta egy diplomáciai rendszámmal ellátott gépkocsin megje-

lenő személynek: Thompson kapitánynak, valamint Sztankóczyt. ...⁵⁹ Dr. Sztankóczy László a büntetőper II. rendű vádlottja lett, Thompson kapitány pedig nem más volt, mint Berkesi András. Berkesi később több milliós példányszámban megjelent regényeivel a Kádár-korszak sikeres írója lett. Regénytémáit többnyire az 1950–60-as évek kémvilágából merítette. Számátalan ügyben szerzett tapasztalatát alapos megfigyelési képességével és nagy fantáziával tudta regénnyé formálni. Élénk fantáziáját és szerepjátszási hajlamát sokak vesztére tudta kamatoztatni, de a kínzások terén is speciális technikákat alkalmazott. Berkesi tehát nemcsak verőlegény és provokátor volt, hanem a magyar belügy sokoldalú alkalmazottja. Röviden összefoglalva: Dóczyval és Sztankóczyval Vojczek és Berkesi ügyesen (vagy inkább alattomosan) elhitették, hogy az amerikai hírszerzés (CIC – Counter Intelligence Corps) egy komoly antibolsevista ellenálló szervezetet akar létrehozni, és ehhez keresnek megfelelő embereket. Ez abban az időben (1949-ben), a szovjet megszállás ötödik évében nem volt különösebben hihetetlen vagy nehéz, hiszen a magyar társadalom tűrőképessége a végtelenségig ki volt feszítve. A beépített ügynökök által felszínre hozott „nagy” illegális szervezkedés leleplezése a hatalom számára propaganda értékkel bírt, mind Moszkva, mind az ország számára, hiszen demonstrálni lehetett a belügyi szervek éberségét, másrészt a megfélemlítést lehetett tovább gyakorolni.

A vizsgálatok és kihallgatások során a vádlottak rájöttek, hogy provokációnak lettek az áldozatai, amit a bíróság előtt is szóvá tettek, amely érvet a bíró természetesen legelőször az asztalról, valótlannak állítva be azt. Mint ennek kapcsán elhangzik: „A tekintetben, hogy Vojczek Sándor, akár Thompson kapitány agenprovokátorok [sic] lettek volna, semmi adat fel nem merül, ellenkezőleg...” azzal, hogy Sztankóczy „meg volt győződve, hogy a CIC megbízottjaival tárgyal, és nekik adja ki a birtokában levő és katonai titkot képező adatokat” – a saját bűnösségét igazolta.⁶⁰ Dóczy fellebbezési kérelmét a Budapesti Katonai Törvényszék a következő indoklással utasította el: „A vádlott azonban ellensége a szocializmust építő Magyarországnak, ellensége a Szovjetunióknak, aki az első megmozdulás hírére kész hazaárulásra szervezkedni és mint ilyen, az ismertetett nagy aktivitást kifejezni. Ez a vádlott ellenség, akivel szemben nincs és nem is lehet helye kegyelemnek.”⁶¹ Sztankóczy hivatkozott a tárgyaláson arra, hogy „agent-provokátorok” áldozatai lettek, így perük nem más mint „mű-per”, de a bíróság ezt a fajta védekezést elfogadhatatlan stílusban utasította el: „Társadalmi veszélyességén semmit sem változtat az sem, ha valóban agen-provokátorok részére szolgáltatva volna ki az adatokat. A társadalmi veszélyesség ugyanis nemcsak az elkövetett cselekményben, hanem a tettes személyében is rejlő olyan elem, amelynek a megtorlása elsőrendű büntetőjogi feladat. Különben így van ez a belső és külső osztályharc mai szakában, amikor az ellenség nyilvánvalóan az olyan embereket keresi, amint amilyen ez a vádlott is. Az ilyen elemektől a társadalmat megtisztítani alapvető kötelesség.”⁶²

A vádirat szerint Dóczy 1949 nyarán fogott hozzá a szélesebb körű szervezkedéshez, amelynek során azokkal vette föl a kapcsolatot, akikkel hadifogságban volt, és rajtuk keresztül igyekezett katonai információkat szerezni. Ezek a személyek ugyan nem voltak már katonák, de kapcsolatot tartottak aktív szolgálatban lévő tisztekkel, vagy olyanokkal, akik valamilyen okból kapcsolatban álltak a néphadsereggel. Akiket a vád szerint Dóczy „... szándékosan rábirt arra, hogy nevezettek a közhivatalnoki állásuknál fogva, illetve Dr. Rend Dénesné és Fekete Vilmos a más módon birtokukba és tudomásukra jutott különböző katonai titkokat és a magyar állam más fontos érdekeit, nemzetközi és gazdasági életét érintő bizalmas adatokat szóban és írásban közvetlenül és közvetve, részben vele, részben a hírszerző szolgálat irányítójával Vojczek Sándorral és ennek helyettesével közöljenek és a rábírás folytán a fentebb felsorolt egyének a kért adatokat ki is szolgáltatták.”⁶³

Az egyre kiterjedtebb szervezkedés révén került az ügybe Lajtos, akit 1949 nyarán Sztankóczy keresett meg, vélhetően, hogy bevonja a szervezkedésbe, de az sem kizárt, hogy egyszerűen csak beszélgettek. Hiszen a volt vezérkari főnök már nem volt a hadsereg tagja, ekkoriban mint „kereskedő tanonc” próbálta önmagát eltartani. A vádirat szerint Lajtos ezen a beszélgetésen „közölte Sztankóczyval, hogy rövidesen sor kerül egy páncélos hadosztály felállítására, melynek felszerelése T–34-esekből fog állni, az alakulat parancsnoka Révai Kálmán vezérőrnagy, Derestei Sándor őrnagy lesz. Közölte továbbá Révai Kálmán vezérőrnagy, Derestei Sándor vezérkari őrnagy, Kárpáti Tibor ezredes, Barabás Béla százados, Ilku Pál ezredes, Horváth Dénes őrnagy, és Király Béla vezérkari százados beosztására vonatkozó, valamint személyi körülményeikkel kapcsolatos adatokat és jellemzésüket.” Hogy Lajtostnak honnan voltak ilyen pontos információi, az felettebb kérdéses, de a vádirat nem hagy kétséget afelől, hogy: „Mindezt azon célból [tette], hogy a jelzett katonai titkok idegen állam hatóságának, illetve külföldi szervezetnek tudomására jussanak és cselekménye az állam érdekét súlyosan sértette, illetve veszélyeztette.”⁶⁴ Lajtos tehát semmilyen illegális tevékenységet nem végzett, mindössze annyit tudott a Katpol kideríteni, hogy néhány katonai jellegű adatot mondott el, amelyek tényleges jelentősége egészen minimális, de ez már elég volt a megvádolásához és bíróság elé állításához. Ebben az ügyben sem az igazságszolgáltatás volt a cél, hanem a büntetés, a példastatuálás. A belügyi szervek túlbuzgóságukkal igyekeztek felmutatni hasznosságukat a proletárdiktatúra vezetői felé, ugyanakkor már ilyen provokált módon is kezdték kiszűrni azokat, akikről feltételezhető volt, hogy hajlandók lennének kommunistaellenes tevékenységre.

A Budapesti Katonai Törvényszék Dóczy László és 24 társa ellen, a nyilvánosság kizárásával 1950. január 27-én megtartott főtárgyalásán „az 1930. III. t. 69.§ I. bekezdés 2. pontjába ütköző és a 61.§.3. bekezdés szerint minősülő folytatólagosan elkövetett hűtlenség büntette és ...a demokratikus államrend és demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló büntett és más bűncselekmények”⁶⁵ alapján hozott ítéletet. Dóczyt és Sztankóczyt halálra, a többieket sok éves börtönbüntetésre ítélték.

Lajtos Árpádot, mint az ügy IX. rendű vádlottját „az 1934: XVIII. t. c. 2.§. 1. bekezdésben foglalt büntetési tétel, az Elt. 70. §. 1 és 2. bekezdés és a Kbtbk. 14.§-a alapján”⁶⁶, 12 évi fegyházra, mint főbüntetésre, továbbá „10 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére, bárhol található vagyonának elkobzására, és t.[tartalékos?] őrnagyi rendfokozatából való lefokozásra, mint mellékbüntetésre”⁶⁷ ítélték. Lajtos esetében az ítélet indoklásában megállapították: „Lajtos Árpád vádlott cselekményét az ügyészi indítványtól eltérően a hivatkozott törvényhely 1.bekezdése szerint minősítette a bíróság, mert megítélése szerint vádlott cselekménye, ill. az általa kiszolgáltattott adatok nem oly természetűek, melyek az ország érdekeit súlyosan sérthették, így vele szemben az enyhébb büntetési tételt tartalmazó 1. bekezdést alkalmazta.”⁶⁸ Mint láttuk, ez a büntetés tizenkét év börtönt jelentett, de az akasztófához képest valóban „enyhébb”.

Ebben az időben (1949–1950) a bolsevik típusú belügyi szervek és bíróságok már bejáratott sémák alapján kezelték a politikai jellegű pereket, hiszen folyamatosan születtek, önként vagy provokáció hatására illegális szervezkedések. A bíróságnak az ítéletekre vonatkozó indoklásában is felismerhető ilyen szemléleti séma, mint az, hogy a „vádlottak” nem tudtak elhelyezkedni régi munkakörükben, amit nyilván „lealázónak” éreztek, és ezért: „Helyzetüket átmeneti állapotnak tekintették, melyet át kell vészelni a bekövetkezendő rendszer változásig. Nem csak reméltek, de hittek is egy közeljövőben beálló ilyen változásban, mely reményüket és hitüket nemcsak az imperialista hatalmak rádió propagandája táplálta, hanem beállítottságuknál fogva egyenesen keresték az olyan egyénnel

való érintkezést, akik hasonlóképpen szemben állottak a népi demokratikus rendszerrel és akik reményeiket megerősítették, bizakodásukat fokozhatták.”⁶⁹ Az elmondottaknak annyi igazságértékük nyilvánvalóan van, hogy a korábban a tisztí pályát élethívátásuknak választó személyeknek nehezükre esett, hogy hosszú éveig tanult-gyakorolt szakmájukat nem folytathatják, és ezzel igen sokan így voltak 1945 után. Azokat a korábban hivatásos tiszteket, akiket „B-listáztak” a néphadseregben, sok esetben még a legegyszerűbb munkakörben sem tudtak elhelyezkedni, mert ezt a belügyi szervek megakadályozták. Ez történt Lajtossal is.

Lajtos Árpád és a háborús bűnösség

Lajtos már jogerős börtönbüntetését töltötte, amikor újra perbe fogták a II. világháború során viselt tisztségei, szerepe miatt. Érdekes, hogy az ügyben született bírósági leirat (ítélet és az indoklás egy része, több helyen igen sérült, olvashatatlan részekkel) Vörös János dossziéban található, nem külön aktaként. A budapesti büntetőtörvényszék Lajtostnak a Szent László hadosztályban vitt szerepét vizsgálta, ebből az derül ki, hogy mivel Szügyi választhatta meg a hadosztály vezérkari főnökét, ő választotta ki Lajtost, aki 1944-ben a Hadiakadémia tanára volt, és aki október 9-én rádióon keresztül kap parancsot, hogy jelentkezzen a hadügyminisztériumban. A büntetőtörvényszék azt próbálta bizonyítani, hogy Lajtos politikailag is helyeselte, támogatta a nyilas kormány hatalomba kerülését, amivel megvalósította a háborús büntetett, amit ő nem ismert el, és azzal védekezett: „hogy mint katona parancsra, nem pedig önként vállalta vezérkari főnök megbízatását, azt nem a nyilas hatalom megszerzése után kapta és minden tevékenysége a hadosztályparancsnok parancsán alapult. Azt elismerte, hogy tisztában volt azzal, hogy a háború elveszett, német és nyilas ellenes beállítottsága ellenére sem volt azonban kifogása a háborúnak az ország területén való továbbfolytatása ellen.”⁷⁰

Lajtos a bíróságon elismerte, és nem tartotta bűncselekménynek, hogy „a harc folytatása ellen nem volt kifogása, azt helyeselte és magévá tette”, mert véleménye szerint ez katonai nevelésének volt következménye. Lajtos ekkor „az utolsó szó jogán” megemlítette édesapja esetét, aki hivatásos százados volt, és 1919-ben, mint a Vörös Hadsereg tiszteje esett el, „pedig a maga részéről egyáltalán nem volt kommunista érzelmű, azonban éppen úgy, mint a vádlott, katonai nevelés folyamányaként a kiadott parancshoz képest tovább harcolt.”⁷¹ A törvényszék Lajtos érdemi védekezését nem fogadta el, mert: „Kétségtelen, hogy a vádlott a hadosztály vezérkari főnökségére szóló megbízatását a nyilas hatalom megszerzése előtti időben kapta, azt azonban a nyilas kormányzat 1944. október 17-én megerősítette.”⁷² A törvényszék azt hozta fel, hogy a vezérkari főnökök kérhették felmentésüket, de ezt Lajtos nem tette meg és „ebből a tényből a törvényszék azt az okszerű következtetést vonta le, hogy a vádlott ezt az állását önként vállalta el.” A törvényszék megállapította „... figyelemmel arra, hogy a vádlott időben [sic] a nyilas hatalom részére a háború tovább folytatása céljából már alig állt rendelkezésre komoly katonai erő, kétségtelenül fontos állásnak minősül. A Szent László hadosztály felállításának egyik célja a satnyulásnak indult katonai erények feltámasztása volt, tehát annak működése a háború tovább folytatását szolgálta. Ekként a hadosztály a magyarságot ért történelmi katasztrófát súlyosbította harcával ... ebben működött tevékenyen közre a vádlott.”⁷³ A katonai törvényszék nem kevesebbet állított ezzel, minthogy elvitatják egy katona és egy katonai alakulat jogát, hogy szülőföldjén önvédelmi harcot folytasson.

Lajtos azzal is védekezett, hogy a megbízása elvállalásánál kikötötte, hogy a hadosztály semmiféle politikai, pártpolitikai célt ne szolgáljon. Szügyi Zoltán ügyénél is látható volt, hogy ez a hadosztály nem szolgált, nem szolgálhatott pártpolitikai célokat. A budapesti törvényszék viszont máshogy ítélte meg: „Egy vezérkari tisztról már csak képzettsé-

généel fogva sem tételezhető fel, hogy ne lenne világosan tisztában azzal, hogy a hadsereg és annak harca nem valami öncélú, politikától elvonatkoztatott dolog, ellenkezőleg bizonyos az, hogy a vádlott is tisztában volt azzal, hogy a hadsereg és annak harca a politikai célok elérésének eszköze.⁷⁴ A törvényszék azt a tényt sem vette enyhítő körülménynek, hogy a „vádlott” a hadosztállal nem ment nyugatra, hanem annak tulajdonította, hogy a Lajtos nem bízott parancsnoka azon tervének kivihetőségében, hogy a hadosztály eljuthat az angol vonalakig. A törvényszék szerint Lajtos „a helyzetet reménytelennek látva, a beosztásában sem akart megmaradni”, majd nem kevés belemagyarázással, és kissé érthetetlenül hozzátették: „Így vélte magát átmenteni a jövő számára, hogy szolgálatot tehesen a politikai erőknek, melyeket egész működés során szolgált.”⁷⁵

A vizsgálat kiterjedt arra is, hogy Lajtos elkövetett-e háborús bűntettet, de ezt cselekmény hiányában ejtették. A vádiratban szerepel: „A törvényszék a büntetés kiszabásánál súlyosbító körülményt nem észlelt. Nem tekintette súlyosbító körülménynek ugyanis a törvényszék a vádlott büntetett előéletét, mert a most elbírált cselekményét a jogerősen már elbírált cselekménye előtt követte el.” Valamint: „Enyhítő körülményként vette figyelembe a törvényszék a cselekmény elkövetése óta eltelt hosszú időt, a vádlott részletes, felfedező [sic] jellegű beismerését, hosszabb hadifogságát, melyet az ... [eredményezett?], hogy nyugatra nem távozott, - azt a tényt, hogy nevelésénél fogva a parancs hatása alól magát nehezebben tudta kivonni, - s hogy bár sovinszta módon, de németellenes beállítottságú volt, végül, hogy bár Horthy érdekében, de nyilasellenes felfogást tanúsított. Nem voltak azonban figyelembe vehetők az igazolási iratoknál elfekvő nyilatkozatokban foglaltak.”⁷⁶ A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. augusztus 9-ei ítéletével 4 év börtönre ítélte Lajtost, mert „a nyilas puccs után fogadta el a vezérkari főnök beosztást”.⁷⁷

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága háborús bűntett miatt Lajtos Árpád ügyében 1950. december 4-én Pálos Béla tanácselnök hirdetett ítéletet. E szerint: „Az első bírói ítéletnek a bűncselekmény minősítésére vonatkozó részét a büntetés kiszabására is kihatólag megváltoztatja és vádlott cselekményét a Nbr, 13. §.3. p. 1.bekezdésben meghatározott háborús bűntettnek minősíti és ezért őt a Nbr. 1., 9. §. d. p. és 1.§. 8. pontja alapján a Nbr ... főbüntetésül 1 évi börtönre, mellékbüntetésül pedig politikai jogai gyakorlásának 10 /tíz/ évi tartamú felfüggesztésére ítéli. Egyebekben a fellebbezéseket elutasítja.”⁷⁸ Az iratok hiányos, szétszórt elhelyezkedése miatt nem lehet pontosan nyomon követni Lajtostnak a háborús bűnösségre vonatkozó népbírói tárgyalásának menetét. Magának az egész büntetőpernek nem sok értelme volt, hiszen Lajtostnak a Dóczy-perben még januárban hozott (feltételezhetően hat évre csökkentett⁷⁹) büntetését kellett letöltenie. Ez a büntetőper nyilvános volt, tehát beleillett abba a kommunista gyakorlatba, hogy egy újabb volt ludovikást és mint a Szent László hadosztály meghatározó személyét ültessék a vádlottak padjára, ahol mondvacsinált vádakkal meghurcolják és megbélyegezzék.

Meszlényi Róbert őrnagy büntetőpere

Egy rövid pályakép

Meszlényi Róbert (1910, Bécs – 1952, Budapest) katonai pályafutásáról nagyon kevés adat áll rendelkezésre, ezeket a következő módon lehet összefoglalni. Meszlényi polgári értelmiségi családból származott, apja alezredes volt. Fia 1929-ben került a Ludovikára és 1933-ban végzett. 1939. január 12-én Szombathelyre került, a légvédelmi tüzérszázalhoz, mint segédtsz. Ebben a beosztásban volt 1942. április végéig. 1942. május elején szovjet hadművelési területre került, mint százados és a 7. könnyűhadosztály légvédelmi gépágyú üteg parancsnoka. Meszlényi a megszállt szovjet területen viszonylagos nyu-

galomban volt ütegevel, kisebb-nagyobb támadások elhárításában, esetleg partizánok elleni harcban vettek részt. 1943. februárban Budapestre került hadbiztosi iskolába. 1944. március 15-én a Honvédelmi Minisztérium Anyagi Főcsoport hadbizottságához került, mint százados. 1944. október 20-tól a Szent László hadosztályhoz kapott beosztást, mint vezető hadbiztos őrnagy, és ezzel a hadosztállyal került ki nyugatra. A demokratikus hadsereghez 1948. november 15-én vették vissza a HM ruházati osztályára. 1949 augusztusától a Bem Légvédelmi Tüzér Tiszti Iskola hadtápparancsnoka őrnagyi rangban. 1951 februárjában az ÁVH őrizetbe veszi kémkedés vádjával.⁸⁰

A kommunista államhatalom belügyi szerveinek kíméletlen és már bejáratos sémák szerinti működése figyelhető meg Dárday (Arbinai) Dezső I. rendű vádlott és társai (dr. Marnó Béla, Meszlényi Róbert, Szőnyi Miklós) ügyében lefolytatott eljárások során. Az ügy teljesen egyértelműen és jól felismerhetően koncepciós volt. Az összesen négy fő ellen megindított per az elejétől a végéig koholmány volt, bármilyen tárgyi bizonyíték nélkül, kizárólag a vádlottak beismerő vallomásain alapult az ítélet, amelyben az I. és II. rendű vádlottakat 15-15 év börtönre, a III. rendű vádlottként szereplő Meszlényi Róbertet kötél általi halálra, a IV. rendű vádlottat 10 év börtönre ítélték fő büntetésül. Mellékbüntetésül pedig teljes vagyonekobzást, és 10 évre a közügyektől való eltiltást kaptak. A zárt főtárgyaláson az összes vádlott elmondta, hogy beismerő vallomásaikat kizárólag azért tették, mert az ÁVH nyomozói olyan fizikai-lelki kényszereket alkalmaztak, amelyeket nem bírtak elviselni, és hogy a további tortúrát elkerüljék, aláírták az eléjük tett jegyzőkönyvet. Mint azt Dárday a bíróság előtt megjegyezte: „Az ÁVH-n kényszer hatása alatt tettem a vallomásomat, az ügyészségen pedig abban a félelmemben, hogy visszakerülök az ÁVH-ra, s így nem is felelnek meg a valóságnak.”⁸¹

A vádlottakat az első pillanattól presszió alá helyezték, amit mutat Meszlényinek első kihallgatásán tett, illetve vele aláíratott vallomása 1951. február 26-án: „*Származásom, iskolai, valamint katonai neveltetésemmél fogva a múltban fasiszta beállítottságú voltam. Az utolsó percig kiszolgáltam a horthysta-fasiszta rendszert. Helyesltem a németek háborús agresszióját a Szovjetunió ellen, mivel gyűlöltem a Szovjetuniót és a kommunistákat. Ez a politikai beállítottságom a felszabadulás után is megmaradt. Fogságból való hazaérésem után a népi demokrácia ellensége lettem. Reménykedve vártam az angolszász csapatok megszállását Magyarországon. Mint a népi demokrácia ellensége, igyekeztem romboló munkát végezni.*”⁸² Elképzelhetetlen, hogy egy tanult ember ilyen lényegre törően primitív stílusban beszéljen saját magáról, mintha könyvből olvasta volna. Az sem kizárt, hogy a vádlottakkal betanultatták az eléjük tett szöveget és vallomástételkor ezeket felmondták velük. Innentől kezdve Meszlényi ellen két ágon folyt az eljárás, az egyik szerint ő, mint III. rendű vádlott a Szovjetunió területén háborús cselekményeket követett el, illetve tétlenül szemlélte azok megtörténtét. A másik szerint 1945-ben, miközben a Szent László hadosztállyal Ausztria területén tartózkodtak, őt is beszervezte hírszerzésre Korponay Miklós az angolok számára.

Mindkét ügyet összevonva közel tíz hónapon át zajlottak a kihallgatások, szembesítések és a „beismerő” vallomások finomhangolása. Az ÁVH úgy manipulált a jegyzőkönyvekkel, hogy valós, tehát megtörtént eseteket forgatott ki és dramatizált túl, annak érdekében, hogy bűncselekményekké formálja azokat. Az egyik ilyen Meszlényi dossziéjában szereplő eset: „1942. évi június hó közepén báró Fiáth Pál főhadnagy az alakulat csapatcsendőre egy kb., 22 éves szovjet nőt hurcolt a parancsnokságra, kit 10 napon keresztül a lakásunkon tartottunk. A 10 nap alatt a nőt én is és Fiáth Pál főhadnagy is többször megerőszakoltuk, majd utána én a Fiáth főhadnagnak parancsot adtam, hogy a nőt végezze ki. Fiáth főhadnagy a parancsot végrehajtotta és a nőt saját pisztolyával kivé-

gezte.⁷⁸³ Meszlényi alakulata ekkor az urivi hídfőtől 25 km-re levő Sumakovo községben állomásozott. A németek által elfoglalt, majd a magyarok megszállta szovjet területet körzetekre osztották, amelyek között a helyi lakosok alapvetően nem közlekedhettek, akit elfogtak és nem rendelkezett tartózkodási engedéllyel, azt a rendelkezése szerint a helyi parancsnokságra kellett bekísérni. Egy másik hasonló esetet is szerepeltetnek a jegyzőkönyvek: „1942. június hó végén Fiáth Pál főhadnagy jelentette nekem, hogy 4 nőt és egy idősebb férfit elfogott és bezárta a I. b. osztály bunkerjába. Majd később Fiáth Pál főhadnagy Szőnyi Miklós hadnagy [az ügy IV. rendű vádlottja], elmentek a bunkerbe és a nőket levetkőztették, majd megbecstelenítették. ...” A vallomás szerint Fiáth később kivégezte a 3 nőt és a férfit, a negyedik „nő” még csak 12 éves volt, ezért őt elengedték.⁸⁴ Az AVH-kínzókamrák büvköréből kikerült Meszlényi a hadbíróóság előtt ezeket, és a többi gyanúsítást is lényegében megcáfolta. A magyar megszálló erők által uralt szovjet területen kétségtelenül történtek megtorló intézkedések, kivégzésekre is sor került, valamint önkényes atrocitásokat is elkövettek, de az a kíméletlen metódus, ahogy ez a jegyzőkönyvekben rögzítve van, az egyértelműen kitaláció.

Meszlényit azzal is meggyanúsították, hogy beosztottjaival kegyetlenül bánt, gyakran megfenyítette és kikötötte a legénység tagjait: „Konkrétan már visszaemlékezni nem tudok, hogy hányszor és mire alkalmaztam különböző fenyegetési eszközöket, de arra visszaemlékszem, hogy igen sokszor előfordult nálam az is, hogy beosztottjaimat megrugdaltam és megpofoztam.”⁸⁵ Ez is egy nagyon „híhető” vallomásrészlet, és kizárólag arra szolgált, hogy a vádlottat majd a bíróság előtt a lehető legrosszabb színben tüntesse föl. Meszlényinek ekkor, 1951-ben el kellett ismernie azt is, hogy 1942-ben egy alkalommal romlott halkonzervet osztottak ki a legénységnek, amit azok nem akartak megenni és tiltakoztak, emiatt egy órán át csuklózta őket. Valóságban pedig az történt, hogy a legénység mind a három étkezésre halat kapott, ami ellen végül tényleg tiltakoztak és Meszlényi büntetésből tényleg tornáztatta őket, majd előtte kellett megennie mindenkinek az adagját és ezt követően néhányan rosszul lettek. A Don-kanyarban alighanem voltak ennél nagyobb problémák is.⁸⁶ A belügy Meszlényi ellen már az előző évben megkezdte az adatgyűjtést, és a Szovjetunióban alárendeltségébe került katonáit összeszedve, azok ránézve terhelő vallomását vonultatta föl.⁸⁷

A helyzet azonban fokozódott, készült a „háborús bűncselekmény” vádpontja. A fent már említett, Fiáth és Szőnyi által bekísért szovjet állampolgárról a „beismerő” Meszlényi szerint: „Én ezt a szovjet férfit másnap Szőnyi és még két honvéd jelenlétében saját kezűleg kivégeztem, az egyik honvéd puskájával.”⁸⁸ Meszlényi az 1951. december 28-án tartott első fokú tárgyaláson az összes, korábban a jegyzőkönyvekben elismert súlyos vádat visszavonta, egyedül a legénységét ért szigorú eljárásait tartotta fent. Ezek a fenyegetések, lefokozások, tekintve, hogy háborús körülmények között történtek, nemhogy akasztáshoz, de még börtönbüntetéshez is kevés lettek volna. Meszlényi ekkor elmondta: „... Én nem lőttem senkit agyon. Az megfelel a valóságnak, hogy a legénység egy alkalommal nem akarta megenni a számukra kiadott halkonzervet s ekkor én egy órás fegyelmező gyakorlatot tartottam. Gyakorlat után előttem kellett megennieük a halkonzervet. Kikötéseket nem alkalmaztunk, de elég szigorúan bántunk a legénységgel, pl. egy szakaszvezetőt hadbíróóság elé állítottam.”⁸⁹

A másik vádvonat, amit az ÁVH kikényszerített, a Szent László hadosztály és az angolok kapcsolattartása, illetve kémkedésre való szervezkedése volt Ausztriában. A belügyi szervek egy egész kém-történetet kerekítettek a kémvadászát aláátámasztására. A Szent László hadosztályal számtalan jármű, tehergépkocsi is nyugatra került, amit a háború végeztével az alakulat tagjai haza akartak hozni, ezt a körülményt nehezítette, hogy sem útlevelük

nem volt, sem pedig a teherautók legalizálásához szükséges papírokat nem sikerült beszerezniük. Az ÁVH beállítása szerint Meszlényi, Dárday és Marnó kapcsolatba került Korponay Miklóssal, a később megalakult MHBK egyik vezetőjével, de mindhárman határozottan tagadták, hogy egyáltalán személyesen ismerték volna Korponayt, és az ítéletben is megállapítják: „Vallomásuk szerint Korponait személyesen egyikük sem ismerte.”⁷⁹⁰ A Meszlényi vallomásait tartalmazó jegyzőkönyvekből az derül ki, hogy a Korponay-féle szervezkedés a hadosztály teherautóit akarta Magyarországra küldeni és abból megalakítani egy fuvarozó vállalatot.⁹¹ Erre a fuvarozó vállalatra a következők miatt volt szükség az ÁVH szerint:

1. „A fuvarozási vállalat jövedelméből segítyt nyújtani azoknak a Szent László hadosztálybeli személyek hozzátartozóinak, akik arra rászorulnak.
2. A fennmaradó összegből fegyvereket vásárolni.
3. Összeírni a Szt. László hadosztály Magyarországi tagjait, azokkal rendszeres kapcsolatot tartani, hogy esetleges alkalomkor fel lehessen őket használni.
4. Adatokat szerezni Magyarország gazdasági és politikai helyzetéről, valamint a szovjet hadsereg elhelyezéséről, létszámáról és fegyverzetéről.”⁷⁹²

Ez a „fuvarozási vállalat”, amely elsősorban Szombathely és Pápa környékén működött volna, valójában nem létezett, azt ugyan tervezték létrehozni, de autók híján nem jött létre. Meszlényivel azt is beismertették, hogy 1945 után több embert beszervezett kémkedésre, a fő központ a „Szabadság” kávéház volt. Ebből megint csak annyi volt igaz, hogy Dárday és Marnó ebben a kávéházban többször találkoztak üzleti ügyben, ahol talán Meszlényi is előfordult időnként. Az előre megírt jegyzőkönyvekben részletes és színes leírások vannak arra vonatkozóan, hogy a „kémbanda” miként akarta nyugatra juttatni a megszerzett adatokat, amiből viszont egyetlen mondat sem igaz. Mint érzékelhető, a belügyi hatóság a valóság morzsáiból építkezett, valóságosnak tűnő kémregényt konstruált a vádlottak, és elsősorban Meszlényi őrnagy befekettítése érdekében. Mint ő is elmondta a bíróságon: „Az ÁVH-nál idegileg kimerültem és lelki kényszer alatt állottam és ezért tettem meg rám nézve terhelő vallomásomat. Azt mondták az ÁVH-nál, hogy a Szent László hadosztálytól nem lehet csak hazajönni simán, hanem valami megbízást vagy feladatot is adtak ott mindenkinek. Az ügyészi vallomásom során az agyonlövést csak azért ismertem be, mert féltem attól, hogy visszavisznek az ÁVH-ra.”⁷⁹³ Marnó vallomásában megemlíti, hogy Ausztriában a tisztikarban élt a remény, hogy Magyarország hármas megszállás alá kerül, és az angol övezetbe a Szent László hadosztály fog kerülni, mint rendfenntartó alakulat. Emiatt 1946 nyarán a Szügyi Zoltán helyébe lépő Fáber Rudolf alezredes arra szólította föl a tiszteket, hogy még ne térjenek haza. Erről itthon bizonyosan tudomást szereztek, és ez a beállítottság nyilván csak növelte a bizonytalanságot az elit hadosztály tagjaival szemben.

1951-ben a kommunista magyar állam és egyáltalán a szovjet blokk ellen igen erős hírszerző tevékenység folyt, az MHBK is igen aktív volt, és a kommunista belügy valószínűleg minden alkalmat megragadott, hogy kémeket kutasson fel, mutatva ezzel saját „éberségét”. Elképesztő energiákat mozgósítottak egy-egy ilyen „kisper” tető alá hozása érdekében, ami esetleg azt is sejtetni engedi, hogy a kémper, vagy „háborús bűnösség” jelszava alatt valami be nem vallott szándékosság is meghúzódott. Mint például azt, hogy egy megbízhatatlannak tartott volt horthysta tisztet nemcsak „kiűssenek” néphadseregbeli pozíciójából, de az ügy látszatának megőrzése érdekében még ki is végeztessék. Ugyanis a per felépítéséből-lefolytatásából, magából az ítéletből az látszik, hogy az egész színjáték kifejezetten Meszlényi ellen irányult, az ő személyének likvidálása volt a cél. Mind Dárday, mind Marnó tagja volt a Szent László hadosztálynak, őket mégsem végezték ki, sőt Marnót és Szőnyit később fel is

mentették, még a Kádár-korszakban. Ráadásul dr. Marnó Béla 1944 áprilisában Baki László belügyminiszeri államtitkár másodtitkára volt, majd 1944 júniusában Ung vármegye alispánja, és mint ilyen, kiürítési biztos is volt, majd novemberben jelentkezett a Szent László hadosztályhoz. Marnó tehát sokkal inkább szűrhatta volna a kommunisták szemét, mégsem ez történt. Meszlényi célkeresztbe állítása látszik abból is, hogy például Szőnyi Miklóst kizárólag azért vonták, vonhatták be a büntetőperbe, hogy tanúsíthassa Meszlényi „háborús bűntetteit” a Szovjetunióban. Egyes megnyilvánulásokból⁹⁴ arra lehet következtetni, hogy Szőnyi együttműködött a magyar belüggyel, valószínűleg kényszer hatására, de hogy milyen mértékben, azt ma már csak találgatni lehet.

Meszlényi amúgy is nehéz helyzetét csak rontotta, hogy letartóztatása előtti időkből rossz viszonyba került vádlott társaival különböző okokból kifolyólag, elsősorban üzleti nézeteltérések, összekülönbözések miatt. A Meszlényi-ügy egy teljesen egyértelmű, koncepcióos büntetőeljárás képét mutatja, amikor a belügyi szervek (ÁVH és a katonai ügyészség-bíróság) egyértelműen azért dolgoztak össze, hogy a teljesen ártatlan őrnagyot akasztófára juttassák. Dárday Dezsőt a „folytatólagosan elkövetett kémkedés és demokrácia ellenes szervezkedés” büntette alól csak a rendszerváltozás megindulása után, 1994. február 11-ével mentette föl a Fővárosi Bíróság katonai tanácsa. Dr. Marnó Bélát 1956. évi július 14-én feltételeesen szabadon bocsátották a budapesti Országos Börtönből. A jogi és államtudományi doktorátussal rendelkező Marnó sokáig mint „bányasikló fékező” tudott elhelyezkedni. Szőnyi Miklóst 1957-ben rehabilitálták és a korábbi ítélet (lefokozás, teljes vagyoneklobzás, 10 közügyektől való eltiltás stb.) alól is mentesítették. Miután a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Meszlényi Róbert őrnagy III. r. elítélt kegyelmi kérelmét elutasította, a Katonai Felsőbíróság 1952. június 25-én kelt II.053/kfb.0952. sz. ítéletével az elsőfokú ítéletet jogerőre emelte. A kötél általi halálbüntetést Meszlényi Róberten 1952. július 2-án 21 óra 19 perckor a Fő utcai katonai börtön udvarán végrehajtották.⁹⁵ Meszlényi végső nyughelye mai napig ismeretlen.

A nagy kérdés: a négy vádlott közül miért pont Meszlényit kellett kivégezni? Nehéz erre józan választ találni, hiszen ő hiába volt a Szent László hadosztály tagja, hadbiztosként a hadosztály harcaiban meghatározó formában nem vett részt, tehát mint diverziós vállalkozások szervezője, vezetője nem jöhetett számításba. Nehéz megmagyarázni, hogy miért kellett kivégezni, amikor vele és társaival kapcsolatban egyértelműen kizárható, hogy kapcsolatot tartottak volna nyugati hírszerzőkkel, vagyis nem kémkedtek. Érdeemes ehhez figyelembe venni Fehérváry István, egykori politikai elítélt véleményét: „...a talpnyalás nem ismert határokat, megpróbálták demonstrálni azt, hogy aki valaha is tett valamit – politikai vagy katonai téren – a Szovjetunió ellen, az nem szabadulhat a büntetés elől. Ezért szedték elő a háború befejezése után öt-nyolc évvel a régi ügyeket, amelyeket egyszer már lezártnak tekintettek.” Fehérváry utalást tesz arra, hogy a belügy ennek érdekében elővette a korábbi segédtszettek, altiszteket, és azokból kicsikarták a szükséges vádló tanúvallomásokat. Fehérváry személyes tapasztalatai, ismeretségei révén mondta: „A szóban forgó katonatisztek nem csináltak semmi olyat, amiért a világ bármelyik hadseregében büntetés várt volna rájuk. Egyszerűen kellett a haláluk. Beleillett egy nagy forgatókönyvbe.”⁹⁶

Egy fájdalmas ügy: Kiss Zoltán büntetőpere

Kiss Zoltán katonai pályaképe

Kiss Zoltán (1914, Fadd – 1952, Budapest) polgári családból származott, apja segédjegyző volt Pécs környéki falvakban. Sopronban a M. Kir. Rákóczi Ferenc honvéd főreáliskolában érettségizett, majd a Ludovika Akadémiára került, ahol 1937-ben avatták hadnaggyá.

1937-től 1938-ig Békéscsabán teljesített szolgálatot az 5. Határ vadász ezrednél, 1938-ban Szombathelyen a vitéz Bertalan Árpád százados vezette ejtőernyős kiképző keretbe kérte áthelyezését. 1939-ben az ejtőernyős század áttelepült Pápára, ahol Kiss a pápai repülőtéren előbb főhadnagyi, majd 1942-től századosi rendfokozottal századparancsnoki és repülőter parancsnoki beosztásban teljesít szolgálatot. Az ejtőernyős kiképző keret vezetője. 1941-ben részt vett a délvidéki bevetésen, Bertalan Árpád repülőszerencsétlensége után ő vette át a harccsoport vezetését. 1941-ben a keleti fronton 3 hónapig volt bevetésen Ukrajnában Urivnál és Korotojajknál. Az 1944. márciusi német megszállás idején, csak azután engedte be a repülőtérré a németeket, hogy arra felülről parancsot kapott.⁹⁷ 1944 októberében Nagyvárad környékén és a tiszafüredi hídfőben teljesített frontszolgálatot. A Szent László hadosztály megalakulásával, annak keretében az I/1. zászlóalj parancsnoka lett, ebben a minőségben részt vett az elhárító harcokban Kéthelynél, majd az Ipoly és a Garam folyóknál zajló utóvédharcokban. 1945. január 6-án szovjet fogságba esik.⁹⁸ Harctéri teljesítményeiért elnyerte a Signum Laudis ezüst és bronz fokozatát, a német vaskeresztet, ezenkívül felterjesztik a lovagkeresztre is, ezt azonban már nem kapta meg.⁹⁹

A háború után

1945 januárjában a demokratikus hadsereg vasútbiztosító zászlóaljához nyert beosztást, ami Jászberényben a szovjet fogsága alatt alakult meg. Itt teljesített szolgálatot 1945. júliusig, amikor Pápára az I. hadosztályhoz került. 1946-ig parancsőrítiszi és ezredsegédítiszi beosztásban teljesített szolgálatot, amikor „megbízhatatlansága” miatt állományon kívül helyezték.¹⁰⁰ 1946-tól 1948 őszéig a bakonyi fakitermeléseknél gépkocsivezető, szállítómunkás, alkalmanként biztosítási ügynök. 1948 szeptemberében őrizetbe veszi a Katona Politikai Osztály, megvádolják kémtevékenységgel és illegális szervezkedéssel. Az 1948. október 1-én megalakuló 1. ejtőernyős század kiképzőtisztje lett. 1949. május 1-től századparancsnok, 1949 őszétől letartóztatásáig a szolnoki repülőtisztiskola ejtőernyős szolgálati főnöke. Kisst az ÁVH 1951. augusztus 3-án balatonfüredi nyaralása idején őrizetbe vette.

Kiss Zoltán ejtőernyős százados ügyénél előre kell bocsátanunk, hogy leszármazottai a legteljesebb tisztelettel ápolják mártír édesapjuk emlékét, ezért kegyeleti okok miatt is, nagy körültekintéssel igyekszem ezt az ügyet ismertetni. Megbízható írásos dokumentum, illetve élő tanúk hiánya miatt Kiss Zoltán ügye a legnehezebben átláthatóbb az egykori Szent László hadosztály tagjainak büntetőperi között, ennek több oka van. Szügyi Zoltán esetében láthattuk, hogy ő ténylegesen nem követett el semmit, és valójában semmiféle szervezkedésben nem vett, nem is vehetett részt, s pusztán személyiségével – azzal, amit jellemével és múltjával képviselt – irritálta a proletárdiktatúra urait. Mint Ötvös István írta: „Mert a félelem a »rég Magyarországtól« határtalan volt. Nem az elkövetett bűnök számítottak, hanem hogy létükkel megtestesítettek valamit, amit az ország új urai el akartak tüntetni a föld színéről.”¹⁰¹ A Kiss-ügyet az bonyolítja meg, hogy Kiss ismerte, és bizonyos szinten tartotta a kapcsolatot Pataki Miklóssal, akiről feltételezhető, hogy illegális szervezkedést folytatott, de az is lehet, hogy az ÁVH egyik kreálmányával van dolgunk. A hozzátartozók úgy látják, édesapjuk az egyik olyan koncepciós per áldozata lett, amelynek valódi célja az volt, hogy a volt ludovikás, „Horthysta” tisztet eltávolítsák a néphadseregéből. Ezt a meglátást kétségtelenül alátámasztja az a tény, hogy 1951-ben egy nagyobb letartóztatási hullám vette kezdetét a katonák körében, amelynek érezhetően lehetett ilyen célja.

Ebben az időben tartóztatják le Király Bélát is, a néphadsereg vezérkari őrnagyát, akit a Kiss-ügybe is igyekeztek belekeverni. Király visszaemlékezéseiben¹⁰² viszont határozottan tagadta, illetve nem említette, hogy bármilyen elítélhető tevékenységet folytatott volna a kommunista magyar állam ellen, tehát ártatlanul ült öt évet börtönben, ami szintén nem el-

képzeltetlen azokban az időkben. Ennek az újabb büntetőper-hullámnak az egyik oka az lehetett, hogy a korábban a néphadseregbe került fiatal, kommunista káderek, akiket a ludovikás tisztek képeztek ki, tehát ez az új, feltörekvő tisztikar akarta átvenni a hatalmat a hadseregben belül. Mint Zsitnyáni Ildikó megállapítja: „1949-ben megkezdődött az ún. „népi káderek” beáramlása a honvédségbe, és ezzel párhuzamosan a régi tisztek tömeges eltávolítása is: „... az osztályidegen elemeket, tehát a horthysta tiszteket is, mint a nép ellenségei el kell távolítani a hadseregből.” Az új káderek „gyorstalpalós” kiképzést kaptak. „Őket még jobb híján az egykori honvédtisztek – természetes állandó ellenőrzés alatt! – oktatták, ám „felkészítve” a párt számára megbízhatóbb utódokat, munkájukat és szaktudásukat egyre feleslegesebbnek, de főként egyre terhesebbnek bizonyult. Figyelemmel kísérve a körülöttük zajló eseményeket, saját maguk is tisztában voltak azzal, hogy helyük csak ideiglenes, előbb-utóbb a legkülönbözőbb indokokkal eltávolítják őket a hadseregből.”¹⁰³

Amikor az 1950-es évek Katpol-ÁVH-s világába igyekszünk belépni, akkor szinte egy tükörországba kerülünk, a bizonytalanságok hálójába, ahol minden mindennek az ellentéte, vagy könnyen az lehet a tanúk hiánya és a megsemmisített dokumentumok tömege miatt. Ami bizonyosság, hogy akik a kommunista belügy kezébe kerültek, azok döntő többségét megverték, megkínózták és különböző módszerekkel emberi méltóságukban megalázták, hogy minden ellenállásukat megtörjék. A bántalmazás szintjét általában a felletések határozták meg, az adott ügy súlyához, fontosságához mérten. A vallatások elsődleges és általános célja a beismerő vallomás kikényszerítése volt és az információszerzés. A „beismerő vallomás” minden bírósági ügy elmaradhatatlan tartozéka lett, a hitelesség látszata érdekében a bírósági színjáték kedvéért, és mert sok esetben a bizonyítékok csekély volta még a látszatot is megkérdőjelezte. A bolsevista rendszer könyörtelen brutalitását mutatja, hogy még olyan esetekben is, amikor laktanyai ételmérgezés volt a (koholt?) vád (Szántó-Mészáros orvos őrnagyok pere 1951-ben), akkor is a legsúlyosabb ítélettel, a kivégzéssel éltek.¹⁰⁴ Más kérdés, hogy amikor egy-egy volt ludovikás néphadseregből történő eltávolítása mellett döntöttek, akkor miért nem érték be pusztán börtönbüntetéssel, és miért kellett az adott személyeket gyakran még ki is végezni?

A manipulált, írógéppel előre megírt jegyzőkönyvek és jelentések szerint Kiss Zoltánt 1948 nyarán kémkedés vádjával letartóztatták. A Kiss család tagjai határozottan állítják, hogy a mártír édesapa 1948-as és 1951-es második letartóztatásának nyomozati anyaga teljes egészében koncepció és kitalált volt.¹⁰⁵ A családfő keresztény, támadhatatlanul egyenes személyét a belügyi szervek a legalattomosabb eszközökkel megpróbálhatták kikezdeni, besározni, hogy őt zsarolhatóvá tegyék, ennek érdekében elképesztően nagy munkát végeztek, mint általában a koncepciók pereknél. Ennek a nagy, összehangolt akciónak egyik kulcsfigurája Berkesi András volt, akinek különösen bosszantó lehetett, hogy Kisst nem tudták kikezdeni, lecsukni vagy beszervezni. Kiss Zoltán esetében tény, hogy Szolnokon mások mellett az ő irányításával képeztek ki egy új ejtőernyős alakulatot, és miután megtette, amit elvártak tőle, azt követően perbe fogták, és így eltávolították állásából. Az ügy pontosabb, teljes igazságát élő tanúk híján már valószínűleg sosem tudhatjuk meg. A manipulált jegyzőkönyvek egy kommunista ellenállási szervezetről (DFP) beszélnek, amelyek szerint ennek Kiss a szervezője volt, és a nyomozati anyagban, valamint a bírósági vádiratban őt tették meg a szervezet vezetőjének.

Az első letartóztatás

A nyomozati anyag szerint Kiss 1948 szeptemberében azért került a Katpol nyomozóinak látókörébe, mert egy Hornyik József nevű volt pilóta hadnagy, beszerzett ügynök jelentette, hogy felkereste őt lakásán egy magát „Idegen”-ként megnevező férfi, aki Koronka

Pálra hivatkozott. Hornyik tartótisztje Berkesi András volt, aki a Kiss ügy idején (1951-ben) letartóztatásban volt, a belügyi szervek hatalmi harca következtében. Az ÁVH szerint az „Idegen” Kiss Zoltán volt.¹⁰⁶ Koronka évfolyamtársa volt Hornyiknak a Ludovika Akadémián, akit felszólított, hogy végezzen kémfeladatot az amerikaiak részére. A később íróként ismertté váló Berkesi, mint katpolos verőlegény és nyomozó (később ÁVH-s őrnagy) Hornyiknak azt az utasítást adta, hogy vállalja el a felkérést, így egy újabb találkozó jött létre. „A találkozót lefigyeltük és annak végeztével Kisst követtük. Kiss a Szent István körúton egy 12-es autóbuszra szállt fel és azzal az Üllői útig utazott, majd ottan egy 52-es jelzésű villamosra ugrott fel menet közben. Mielőtt a Kossuth Akadémiáig ért volna leugrott a robogó villamosról és bement egy kb. 5 emeletes házba.”¹⁰⁷ Berkesi elmondása szerint gyanúsnak találta Kiss magatartását, aki aktatáskáját beadta a házmesternek, feltételezte, hogy az észrevette a követést, ezért az őrizetbe vétel mellett döntött, amit a kapualjban hajtottak végre. Kiss az 1951-es letartóztatását követően az ÁVH-n erre vonatkozóan beismerő vallomást tett, de a katonai bíróság előtt, az embertelen módszerekre hivatkozva, visszavonta vallomásának főbb állításait. Mint a bírósági anyagban szerepel, Kiss elmondta: „Minden beismerésem, ami a most elmondottal ellenkezik, nem felel meg a valóságnak és csak azért írtam alá, az ilyeneket tartalmazó jegyzőkönyvet, mert a nyomozóhatóságok a legelképzeltetlenebb eszközökkel kényszerítettek rá. Ennek okából már az ügyészségen visszavontam a vallomásomat.”¹⁰⁸ Ez alapján egyértelmű, hogy a Berkesi által előadott történet elejétől a végéig kitaláció. A Mészlényi-ügynél is láthattuk, hogy az ÁVH-nak elég volt a valóság néhány momentuma, hogy abból egy egész kémhistóriát építsen föl.

Berkesi szerint Kiss kihallgatása alkalmával mindent tagadott, azonban az aktatáskáját átvizsgálva „tárgyi bizonyítékokat” találtak, mint egy géppel írt papirlapot „Eligazítás” címmel, melyen hírszerzéssel kapcsolatos részletes utasítások voltak. Berkesi „emlékezete” szerint az utasítások hálózatépítésre vonatkoztak.¹⁰⁹ Innentől megindult egy kém-történet, mert az ÁVH-s verzió szerint Kiss elmondta Koronka Pállal kapcsolatban, hogy Koronka 1948 nyarán kereste őt fel Pápán és beszervezte, ennek során futár tevékenységet végzett. Kiss ezt követően beszervezte a soproni Menyhárt Józsefet, aki a Fertő-tónál volt tóór, és ilyen módon segítette a kapcsolattartást. Az ügyet bonyolítja, hogy Menyhárt 1948-ban valóban nyugatra szökött.¹¹⁰ Koronka a kommunista belügy nyilvántartása szerint angol-amerikai CIC-ügynök¹¹¹ volt, de ez még nem jelenti feltétlenül, hogy valóban kapcsolatba került Kissel. Az viszont tény, hogy Koronka ismerte Menyhárt Józsefet¹¹², ami viszont önmagában szintén nem bizonyíték Kiss szervezkedésére. Kiss azonban a katonai bíróság előtt tagadta, hogy ismerte volna Koronkát és hogy Menyhártot beszervezte volna. Menyhárttal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy ő 1950-ben visszatért Magyarországra, és ezt követően nem került letartóztatás alá, tehát lehet, hogy a Kiss-ügytől függetlenül, egyszerűen disszidált. Berkesi fantáziájából kitelt egy ilyen közbeiktatott „csavar” a történetben, mint említettük, számára Kiss „legyőzése” személyes diadalt jelentett. A vizsgálati anyagból, és Berkesi előadásából olyan kép bontakozik ki, mintha Kiss első letartóztatása óta kettős életet élt volna, vagyis szolgált a néphadseregben, miközben elhallgatta, hogy kapcsolatban van egy ellenállási csoporttal, ami egyértelműen nem igaz. Mindezzel azt kívántuk röviden érzékeltetni, hogy az ÁVH mekkora energiát volt képes fordítani arra, hogy a kijelölt célszemély ellen valóságosnak látszó háttérrel építsen fel. Ebben az ügyben is hónapokig tartott a „beismerő” tanúvallomások finomhangolása.

Mindehhez hozzátartozik, hogy a magyar honvédség létszáma 1946–47-ben 20 ezer körül mozgott, érezhetően a szovjetek nem akartak ennél nagyobb haderőt az országban. Azonban a titói Jugoszlávia elfordulása a sztálini iránymutatásoktól és nyugatbarátsága annyira kiélezte a feszültséget Moszkvával 1948 nyarára, hogy a háború sem tűnt túlsá-

gosan lehetetlennek. Ennek következtében megkezdődött a magyar néphadsereg felduzzasztása és orosz fegyverzettel történő felszerelése, valamint nagyszámú szovjet katonai tanácsadók lepték el a vezetés minden szintjét, miközben a párhú emberek is teljes ellenőrzést kezdtek gyakorolni. 1951–52-re a néphadsereg létszáma elérte a 200 ezret, vagyis a maximális keretet. Ugyanakkor a folyamat során szükség lett megbízható tudású katonai szakértőkre, és nem teljesen kizárható, hogy Kiss éppen azért keverték bele egy kémkedési ügybe, hogy megszarolják, megfélemlítsék, majd ilyen módon vegyék vissza a honvédséghez, hiszen nála jobb ejtőernyős kiképzőtisztet keveset találtak. Elég egyértelmű, hogy Meszlényit is hasonló megfontolásból vették vissza a néphadseregbe 1948 őszén. A torz és rendkívül alattomos kommunista „kártyakeverőktől” egyáltalán nem állt távol egy ilyen nyakatekert logika és eljárás.

A második letartóztatás és a Pataki-féle szervezkedés

1951 májusában Kiss Zoltán újra a hatóságok látókörébe került, az ÁVH szerint miután megkezdtek a miskolci dr. Hargitai Gyula által vezetett „Fehér Partizánok” nevű illegális szervezkedés felgöngyölítését. Az ÁVH feltételezte, hogy ehhez kapcsolódik a „Dunántúli Fehér Partizánok” nevű illegális szervezkedés, melynek célja volt az ÁVH szerint: „a népi demokrácia megdöntése, terror és diverziós cselekmények végrehajtása az imperialista agresszió elősegítése érdekében.”¹¹³ Egy, a korszakban tipikusnak mondható „illegális” antibolsevista szervezkedésről beszélhetünk ennek kapcsán, amelyeknek jellegzetességei többnyire megegyeztek a többi hasonló szervezkedésével. Hargitay révén került őrizetbe Pataki Miklós 1951. június 17-én, akinek vallomása szerint a szervezkedést 1949 előtt volt századparancsnoka, Kiss Zoltán utasítására hozta létre.¹¹⁴

Pataki őrizetbe vételéig MÁV kalauz volt a Budapest–Hegyeshalom vonalon, a világháborúban viszont pápai ejtőernyős őrmester, majd saját elmondása szerint 1945 elején jelentkezett a „Kopjás” alakulatba, amely a Vezérkari Főnökség 2. osztályának keretei közt működő Magyar Királyi Fővezérség Különleges alosztálya volt. Elsődleges feladatuk szabotázs és diverziós feladatok végrehajtása volt a szovjet vonalak mögött.¹¹⁵ Tény, hogy a Kopjás dandár tagjait a Szent László hadosztály tapasztalt katonái készítették föl ejtőernyős bevetésre. Az ÁVH-s változat szerint Pataki és Kiss 1947-ben találkoztak újra, és a két volt Szent Lászlós hamar megértették egymást a hazai viszonyokat és a teendőket illetően. Szerintük Kiss ekkor bízta meg Patakit „kémadatok” szerzésével, amiről Pataki így vallott: „1947 őszén pontos adatokat szolgáltatam Kiss Zoltánnak a Budapest-Hegyeshalom közötti vasútvonal állapotáról, külön értelmezve minden állomást, azok berendezését és technikai felszereléseit, közúti hidakat.”¹¹⁶ Az ÁVH szerint Pataki arra is utasítást kapott Kisstől, hogy szervezzen Győrött kisebb, de megbízható személyekből álló csoportot, akik hajlandóak „bármilyen feladatra, tehát terror és diverzió végrehajtására is”.¹¹⁷ Ebből annyi igaz, hogy Kiss és Pataki a háború után is többször találkoztak, és saját valamint az ország helyzetét figyelembe véve nyilván nem dicsérték a kiépülő népi demokráciát. Ma már lehetetlen megmondani, hogy Pataki tényleg beszámolt Kissnek szervezkedéséről, vagy csak a népi demokráciával szembeni ellenérzéseiről tett megjegyzéseket.

A nyomozati „fogatókönyv” szerint Pataki másokat is beszervezett, és létrejött a „Zoltán csoport”, amely viszont egyre kiterjedtebb szervezetté vált és végül létrejött a Dunántúli Fehér Partizánok (DFP) nevű illegális szervezet. Lehet, hogy mindössze arról volt szó, hogy Pataki folytatott szervezkedést, és a belügyi szervek – mivel a világháborút követően ritkán ugyan, de találkoztak – Kiss kapcsolatba hozták ezzel a szervezkedéssel. Kissnek a katonai bíróságon tett tagadását alátámasztani látszik, hogy az ügy III. rendű vádlottja, Rákóczi Tombor Elemér elmondta, hogy ő soha nem találkozott Kissel, aki pedig a DFP irányítójának volt kikiáltva. A

jegyzőkönyvek viszont rendíthetetlenül tárták fel a perbefogottak hamis állításait, olyan csavarokat is belevéve, amelyek erősítik a látszatot, hogy Kiss kettős játékot űzött, azzal, hogy a néphadsereg tisztjeként is irányította a csoportot. Berkesi úgy állította be a helyzetet, olyan ellenőrizhetetlen vallomásokot tett, hogy Kiss hazugnak és lényeges információkat elhallgatónak tüntesse föl.¹¹⁸ Megint tükrországban járunk, ahol nehéz megmondani, hogy a hatóság milyen mértékben hazudik. A kivezető ösvényt Kissnek a katonai bíróság fellebbviteli tárgyalásán tett, a terhelő állításokat megcáfoló vallomása jelenti. Ekkor a hatóság arra is fényt derített, hogy Király Béla vezérőrnagytól is adatokat kért és kapott 1948-ban, de ezt Kiss kizárta. Kiss Zoltán a világháború utáni időben tartotta a kapcsolatot volt pápai tisztársával, Ugron Istvánnal is, akivel az ÁVH természetesen igyekezett kapcsolatot találni, ezért ekkor rá vonatkozóan azonnal „könyvettanulmány” készítését rendelték el.

A jegyzőkönyvek szerint Pataki vallomása alapján a Kis-Duna gátjánál egy vaskazetát talált az ÁVH, amelyből előkerült a DFP rövid történetének leírása, és a szervezet programja. A DFP elnevezést Pataki és Tombor találta ki, annak történetét is ők állították össze, melynek bevezető sorai érdekesek: „A Dunántúli Fehér Partizánok (D.F.P.), mely tiszta magyar gondolkodású és határozott magyar emberek szövetsége, az 1945 utáni időben szerveződött az oroszululás utáni nehéz órákban. Mert már akkor nyilvánvaló volt a tisztán gondolkozó emberek előtt az a tény, hogy az orosz bolsevikok nem a szabadságot hozták el, ennek a sokat szenvedett magyar népnek, hanem még rettenesebb sorsot, mint amit az elnyomás éveiben valaha is megéltek.”¹¹⁹ Az említett kezdetében ezen kívül egyszerű rajzok voltak, az egyik „a győri ÁVH osztály épületének és annak megtámadási és behatolási tervrajzát tartalmazta, míg a harmadik a győri szovjet telefonközpont fekvését ábrázolta, a negyedik a volt városi rendőrkapitányság épületét és belső elhelyezkedéseit ábrázolja, míg a többi rajzok, oktatás céljára készültek, nyeles kézigrántát alkatrészeinek összetételét ábrázolja.”¹²⁰ Az ÁVH-nak nyilvánvalóan nem okozhatott gondot ilyen bizonyítékok gyártása, de nem kizárt, hogy Patakiék elkövték azt a hibát, hogy nyomot hagytak hátra. A talált anyag szerint tervbe vettek vonatkisiklatást és a torbágyi transzformátor felrobbantását is, de ezeket sem hajtották végre. Az összes terv a III. világháború esetére szólt, és arra, ha az amerikai csapatok már Győr felé közelednek. Patakiék a katonai bíróság előtt sem tagadták a szervezkedés tényét, és ezek a „bizonyítékok” egyértelműen utalnak egy bolsevistaellenes szervezkedésre, még ha ennek tagjai kizárólag elméleti felkészítést végeztek is. Mint említettük, több tucat ilyen jellegű, ilyen elképzelésekkel bíró szervezkedés volt akkor az országban.

Az ÁVH-s verzió szerint a DFP kapcsolatot igyekezett találni az amerikaiakhoz, ennek érdekében először Pataki felkereste Papp Károly győri püspököt 1950 nyarán, de a püspök nem tudott segíteni ilyen információs csatorna találásához.¹²¹ Ezt követően osztrák vasutasok segítségével három alkalommal levelet jutattak el a bécsi, majd a svájci végül a budapesti amerikai nagykövetségre, hogy „minimális” segítséget, fegyvert, rádiót kérjenek, érdemi válasz azonban nem egyszer sem érkezett. Az ÁVH viszont Tombor Elemér esetében az ügyet már úgy adta tovább bírósági eljárásra, hogy ő „Kapcsolatban állt az USA követséggel”¹²², amelyet a bíróság befolyásolásának, megvezetésének is nevezhetünk. Az ÁVH és a bíróság szoros együttműködéséről, összefonódásáról és egymásnak való alá-fölé rendeltségéről ma már elég egyértelmű képünk van. Patakiék szervezkedése ugyan meglehetősen amatőr szinten mozgott, a következményeket figyelembe véve mégis elképzelhető, hogy megpróbálkoztak ilyesmivel.

Mivel a szervezkedés vezetőjének Kiss Zoltánt tették meg, aki letartóztatásakor aktív katonatiszt volt Szolnokon, az ügyet a budapesti katonai ügyészség tárgyalta, majd a vádlottak fellebbezése után a Katonai Felsőbíróság. A katonai ügyészség után a ka-

tonai törvényszék 1951. december 11-én hozott ítéletet, ennek értelmében Kiss Zoltán I. rendű vádlottat „hütlenség büntetében”:1930: III. t. 60.§. 1. pont, 61.§. III. rendelkezés”, valamint a „demokratikus államrendünk megdöntésére irányuló szervezkedés büntetében/1940: VII. t. 1.§. 1. bekezdés”, Pataki Miklóst II. r., és Tombor Elemért III. r. vádlottakat szintén ez utóbbiban találták bűnösnek, és kötél általi halálra ítélték őket. Kovács Lajos IV. r. vádlottat, akit ugyan szintén a „demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben” találták bűnösnek, de ezért „csak” 10 év börtönt, vagyonelkobzást, és 10 év közügyektől való eltiltást kapott.¹²³ A vádlottak fellebbeztek, amelyet a Katonai Felsőbíróság 1952. március 5-én elutasított, sőt Patakit „hütlenség büntetében” is bűnösnek találták.

A vádiratban szereplő indoklás és maga az egész vádirat hemzseg az eljárásjogi hibáktól, kezdve ott, hogy a vádlottak a tervezgetésen kívül ténylegesen semmilyen konkrét szabotázs- vagy diverziós cselekményt nem követtek el. A DFP történetében megtörténtként leírt vonatkisiklás (ez is csak terv maradt) a vádiratban már úgy szerepel, mint „egy szovjet szabadságos katonákat vivő”¹²⁴ szerelvény tervezett kisiklása. A katonai bíróság, akárcsak a Népbíróság, bizonyos esetekben már pusztán a szándékot is a legsúlyosabb büntetéssel (halállal) torolta meg. A túlzottan súlyos ítéleteket valószínűleg azért szabták ki, mert a vádlottakat javíthatatlanoknak tartották, akik soha sem lesznek a „népi demokrácia” hívei. Ennek ellenére az ekkoriban kiszabott büntetések olyan mértékűek, mintha egy háborúban álló állam bírósága hozta volna meg őket, holott Magyarország 1945 tavasza óta nem volt hadiállapotban. Egy dolog viszont biztos, Kiss Zoltán volt a fő célpont, aki semmiképpen sem kerülhetett ki élve a kommunista belügyi szervek kezéből, ezt nyomatékosítja Pataki és Tombor kivégzése is. 1951-re a Katpol-on is már kialakult módszer volt a Horthy alatt szolgálatot teljesítő és valamilyen okból nem kívánatos személyek esetében a gyanúsítási séma: „háborús bűnös” és „illegális szervezkedés”, illetve a „köztársaság”, vagy „a népi demokrácia” megdöntésére irányuló szervezkedés, vagy a kémkedés. Ezt történt Kéri Kálmánnal is és másokkal.¹²⁵

A Kiss Zoltán és társai ügyet a belügyi szervek úgy látszik ki akarták kerekíteni egy olyan képperré, amelynek amúgy is nagy „népszerűsége” volt Rákosi Mátyás diktatúrájában, és amelynek révén újra bebizonyosodott az angolszász imperialisták áskálódása, mint a Katonai Felsőbíróság indoklásában szerepel: „Akár egyenként, akár összefüggésben vizsgáljuk terheltek cselekményeit, azt állapíthatjuk meg, hogy a lehető legveszélyesebbek társadalmunkra. Mít is akartak ezek a fasiszták elérni szervezkedésük létrehozásával? Diverziós cselekményeikkel elő akarták segíteni egy esetleg kívülről jövő imperialista támadás sikerét, s ezzel belevinni Magyarországot egy újabb borzalmas háborúba, aminek célja a magyar népi demokrácia megdöntése.”¹²⁶ Az indoklás hosszabban részletezi a vélt nemzetközi összefüggéseket: „Az amerikai imperialisták agresszivitása napjainkban egyre fokozódik. Elvakultságukban egyre gyorsabban szeretnék kirobbantani a harmadik világháborút, ezért megragadnak minden alkalmat. Az USA kormánya éppen napjainkban szavazta meg azt a hitelt, amivel a népi demokratikus országokban élő diverzáns csoportokat anyagilag is támogatja. ...Vádlottak és a vádlottakhoz hasonló mindenre elszánt banditák orvul akarják megtámadni dolgozó népünket békés munkája közben. Céljaik az amerikai imperialisták kiszolgálása érdekében minden eszközt felhasználva, a magyar nép békés építő munkáját belülről akadályozni. Nem kétséges, hogy egy esetleges imperialista támadás esetén mint ellenforradalmi bandák a legnagyobb kegyetlenséget tanúsítanának a magyar néppel szemben. Stb.”¹²⁷ Mivel ez a tárgyalás a nyilvánosság teljes kizárásával zajlott, nehéz megérteni, hogy mi szükség volt egy ilyen hosszabb magyarázatra.

Nem kevésbé volt elhanyagolható szempont Kiss Zoltán esetében a II. világháború során szerzett érdemei, csak úgy a többi vádlott esetében. Tombor a Szovjetunióban egy ideig mint partizánvadász működött, kitüntetés is kapott eredményességéért, és az ilyesmit az elvtársak különösen tudták „értékelni”. A Katonai Felsőbíróság ítéletében a kötél által végrehajtható ítélet sorrendjét is meghatározta: „A halálbüntetés végrehajtás esetén első-sorban Tombor Elemér III. r., majd Pataki Miklós II. r., s végül Kiss Zoltán I. r. vádlotton hajtható végre.”¹²⁸ Rákóczi Tombor Ernőt 1952. április 6-án a Fő utcai katonai börtönben kivégezték. Pataki Miklóson 1952. április 10-én 21 óra 45 perckor, Kiss Zoltánon 21 óra 50 perckor hajtották végre az ítéletet a katonai börtön udvarán. Kiss végső nyughelye a mai napig ismeretlen, csakúgy, mint két társáé.

Kiss Zoltán tragikus halálának körülményeit, azok megismerését tovább nehezíti az eltűnt kivégzési jegyzőkönyvek, mint annyi más dokumentuma ennek az ügynek. Ezeket a dokumentumokat 90%-os bizonyossággal állíthatóan megsemmisítették 1956 után. Az viszont biztos, hogy Kiss második letartóztatását követően nem volt számára kegyelem, a budapesti vérbíróság legsúlyosabb ítélete elől semmiképpen sem menekülhetett, sem ő, sem két társa. Az 1949–1953 közti Farkas–Piros–Gerő korszak a legdurvább volt a magyarországi proletárdiktatúrák történetében, mert aki nem állt be felszólításra a sorba, nem lett ügynök, vagy besúgó, és nem tudta magát jó érveléssel kimenteni a beszerzés alól, az ellenségnek minősült. Akire pedig rávetült, illetve tudatosan rávetítették, hogy tevőlegesen kommunistaellenes, „reakciós”, vagy részt vett ellenállási szervezkedésben, az elveszett ember volt. Hogy végül kit végeztek ki, az több dologtól is függhetett, esetleg az illető kapcsolatrendszerétől, mert például a néphadseregben vezérőrnagyi rangot elérő Király Bélát kötél általi halálra ítélték, majd évekig börtönben tartották kémkedési váddal, de nem végezték ki. Tombor Elemért és Pataki Mikóst a rendszerváltozás megindulása után a Budapesti Katonai Bíróság rehabilitálta, az ellenük emelt vádak semmisnek nyilvánították. Kiss Zoltánt 1991. július 25-én – miután a bíróság a halálos ítéletet semmissé nyilvánította, és rendfokozatát visszaadta, a honvédelmi miniszter – a Rehabilitációs Bizottság javaslatára – posztumusz alezredessé léptette őt elő.¹²⁹

Ugron István büntetőperei

Ugron István katonai pályaképe

Ugron István (1917, Budapest – 1997, Solymár) nemesi-értelmiségi családból származott¹³⁰, édesapja Ugron Gábor¹³¹ országgyűlési képviselő volt 1915–1935 között. Ugron István a Budapesti Baross Utcai Gimnáziumban érettségizett 1934-ben, majd 1934-től 1938-ig a Honvéd Műszaki Akadémiára került, mivel a katonatiszti életpályát választotta. 1938-ban avattak hadnaggyá, majd ezt követően helyezték Szegedre a híradó századhoz szakaszarancsnoknak. 1940-ben áthelyezték a Kolozsvári honvéd zászlóaljhoz, ugyancsak szakaszarancsnoki beosztásba, ahol 1941-ig teljesített szolgálatot. 1941-ben áthelyezését kéri Pápára az ejtőernyős zászlóaljhoz, ahol főhadnagyként híradós századparancsnok lesz. 1943 tavaszán saját kérelmére kivezényelték frontszolgálatra a 201-es könnyű hadosztályhoz, amely a Szovjetunióban harcolt.¹³² Ennél a hadosztálynál a híradósok parancsnokának helyettese volt. Mivel törzsállományban volt, elvileg a harcokban nem kellett részt vennie, de a helyzet úgy hozza, hogy megakadályozott egy, a századát ért partizántámadást, amelyért kitüntetésként megkapta a Kormányzói elismerés bronz érdemérmét.¹³³ Négyhónapnyi frontszolgálat után kerül vissza Pápára, az ejtőernyős ezredhez. 1944. augusztus végén az alakulatával az Erdős Kárpátokba kerül, ahol a Vörös Hadsereg elleni harcokban vettek részt. A sikertelen kiugrást követően az „eje”

alakulat 1944. október 15-én Budapestre lett vezényelve a kiugrás segítése érdekében, de már későn, az alakulat végül Pápán köt ki. Ugronból a (II.) pótzászlóalj parancsnoka lesz, és 1944. november végén zászlóaljával együtt Csepelre lett vezényelve, ahol megakadályozzák, hogy a szovjetek „menetből” foglalják el a fővárost. Nehéz, de eredményes elhárító harcokat folytat zászlóaljával 1944. december 12-ig, ekkor áthelyezik őket Fót község határához, az itteni harcokban december 15-én megsebesült. Ez időben a főtí harcokban folytatott tevékenységéért, a német vaskereszt II. osztályú fokozatát kapta meg. Lábadozása alatt, 1945. január 5-én megnősült, felesége báró Bánffy Mária. Felgyógyulása után, 1945. február 4-én visszahelyezték párára az I. zászlóalj parancsnokának. 1945. február végétől a sok újonccal bíró alakulattal rövid harckiképzésen vesz részt Bakonyszűcs községnél, majd 1945. március végén a Balaton melletti harcokban vett részt. Zalaszentőrs község határában az alakulat megkapta a parancsot a visszavonulásra az országhatáron túlra, de Ugron és Tassonyi Edömér 28 katonával együtt a Bakonyba ment, és ott voltak 1945. április közepéig, amelyet követően mindenki hazament.

A háború után

Ugron István 1945. április végén jelentkezett a Honvédelmi Minisztériumban, és augusztus hónapban kinevezték a Szombathelyi kerület híradó előadójaként. Itt volt 1946. február 6-áig, amikor őrizetbe vették, a vád: háborús bűncselekmények elkövetése. 1946. november 11-ig volt letartóztatva, azonban a Népbírószék Országos Tanácsa felmenti. Szabadulása után, Táplánszentkeresztre (Vas m.) ment feleségéhez. Itt tartózkodása alatt Szombathelyre járt be dolgozni, a vasútnál vagon kirakással keres pénzt 1947 tavaszáig. Ez év júliusában a honvédség kötelékéből „B” listázták. Kardosrét-pusztára került az ottani mezőgazdasági szeszgyárba, itt van 1949 tavaszáig. Ekkortól a Marcaltői Hídépítő vállalatához megy, de egy hónap múlva áthelyezték Nagykanizsára, majd Pécsre. Itt anyagkezelő technikusként dolgozik, egészen 1950. január közepéig, amikor újra letartóztatták, ugyancsak a fenti bűncselekmény miatt. Jogerősen két évre ítélték el, amit letöltött és 1951. március 11-én szabadult. Ezután 1952. ápriliséig a Zirci Mezőgazdaság szeszgyárában dolgozik, mint üzemi lakatos, majd mint „alkohol főző”, végül üzemvezető. 1952. áprilistől júliusig a Nagyesztergáli Állami gazdaságban dolgozik, mint bérelszámoló. Ezután a IV-es számú Mélyépítő Vállalatához került Veszprémbe, Dudarra és Zircra. Ennél a vállalatnál dolgozik az 1954 nyarán történt újabb, immár harmadik letartóztatásáig.¹³⁴

Az első két letartóztatás

Mint ismert, a háborút követően a hivatásos tiszteknek Igazolói Bizottságok előtt kellett megjelenniük, hogy tisztázzák az illető részt vett-e háborús bűncselekmények elkövetésében. Ugront Szombathelyen, a 3. Honvéd kerület igazolóbizottsága 1945. november 22-én Lenc Géza elnök vezetésével „feltételeesen” igazolta, és felmentette a háborús büntett vádjai alól. Ugron büntetlensége mellett szóló döntést az is segítette, hogy az igazoló bizottság tagjai mind hivatásos tiszték és nem pártkatonák voltak, akik mertek függetlenül ítélni. Ami viszont feltűnő, hogy Ugront már ekkor megvádolja a magyar államrendőrség Pápai Politikai Rendészeti Osztálya háborús bűnökkel, amelynek alátámasztására saját, volt katonáinak tanúvallomásait vonultatták föl. Ezeket a vallomásokat egyértelműen manipulálták, de az is valószínű, hogy zsarolással, megvesztegetéssel, vagy úgy szerezheték a nyomozók, hogy Ugronra, vagy általában tisztekre valamilyen okból haragot tartó katonák vallomását gyűjtötték össze elsősorban, mivel ezek a vallomások Ugron a lehető legrosszabb színben tüntették fel. Mint például: „Egyébként a legénységgel oly rosszul bánt, hogy erre példa az egész fronton nem volt.”¹³⁵ Máshol: „Ugron István százados... lehetetlen viselkedésű és

a legénységet ölte. Az év [1945] február havának valamelyik napján szemtanúja voltam, sőt többen is láttuk, mikor két zsidó gyereket és egy Thuri nevezetű őrzetöt a kaszárnya udvaron agyonlövetett.⁷¹³⁶ Egy harmadik tanú szerint bevonulásakor „már előre tudtomra adták, hogyha Ugron István zászlóalj parancsnokhoz kerülsz összeszedd magad és vigyázz a szó kiejtésére.”⁷¹³⁷ A negyedik tanú úgy emlékezett: „...rögtön előre láttam, hogy az egy emberevő és aki cinizmussal tudja az embereit kínozni.” Azonkívül „...hogyha bármelyik honvéd, a legkisebb szabálytalanságot követte el, ami a fronton gyakran előfordult, őket kikötötte.”⁷¹³⁸ Azt is elmondták róla, hogy rosszul bánt a legénység élelmezésével, nem adatta ki rendszeren az fejadagokat. Az összes vallomáson végig vonul az a vád, hogy Ugron egy karpaszományos hadapród őrmestert „hadbíróági ítélet” nélkül kivégeztetett a csepeli fronton, majd egy őrzetöt Pápán, valamint egy Sziogyártó Zoltán nevű szakaszvezető halálát is a nyakába akarták varrni. A tanúvallomásokban szerepel, hogy Ugron részt vett egy ukrán falu felgyújtásánál, de ez, valamint, hogy kézigránát dobott a legénység közé¹³⁹, annyira komolytalanok voltak, hogy ezeket a későbbiekben nem is bolygatták. Ezek a tanúvallomások 1945. október 12-én készültek.

A másnap, október 13-án született vallomások azonban egészen más képet festenek Ugron százados szakmaiságáról és alárendeltjeihez fűződő magatartásáról. A vádlott az igazoló bizottság előtt ekkor azt is elmondta, hogy „a legénységet sohasem fenyegette meg azért, ha harc közben sapkáját, vagy általában felszerelési tárgyait elveszítette. Csak akkor fenyegetett kikötéssel, ha ilyen felszerelési tárgyakat szállítás közben, vagy felvonulás alkalmával veszítette el a legénység, ezt is kevés esetben. ...Sapka elvesztésért legfeljebb 2 órai kikötéssel büntetett, mert mint parancsnok anyagilag felelős volt a felszerelésekért és a felszerelések elhagyása elég nagy méreteket öltött.”⁷¹⁴⁰ Ugron Sziogyártó halálával kapcsolatban elmondta, hogy a nevezett részegen átment a szomszédos huszárhadosztály körletébe rumot lopni, de ott észrevették, az igazoltatás elől elfutott, majd tüzelőállást fölvéve géppisztolyából tüzet nyitott a járőrparancsnokra. A huszár százados erre tűzparancsot adott és a huszárjárőr tagjai Sziogyártót (máshol: „Sziogyártó”) a tűzharcban agyonlőtték. Ugron százados csak később értesült a történetről, amikor az ügyet kivizsgálták.¹⁴¹

Ezt követően a tanúk, szintén korábbi katonái következtek. Nagy Sándor őrzetős szerint „Ugron szds harc közben történt sapka elvesztésért nem kötött ki senkit. Ugron szds igazságos és jó parancsnok”, akit „a legénység legalább 90%-a szeretett és általában léctatának becézték.”⁷¹⁴² (Ugron közel két méter magas volt.) Eszteliczky Árpád elmondta, hogy „Ugron szds-t a legjobb embernek ismerte a részéről, ő egy ízben dicséretben is részesült. Azokat a kifejezéseket, amelyek a nyomozati jegyzőkönyvben foglaltatnak /”szadista” stb./ nem mondotta s nem tudja hogyan kerültek azok a jegyzőkönyvbe. Ugron szds csak azokat fenyegette, akik megérdemelték, mert igazságos ember volt.”⁷¹⁴³ Cserge Vince „a legjobb embernek ismerte Ugron szds-t, akiket megbüntetett, azok megérdemelték. Mindenben eljár, hogy a legénységnek az étkezése jó legyen.” Cserge még hozzátette: „Pedáns, katonás embernek ismerte Ugron szds-t, de olyan igazságosnak is, hogy az egész legénysége a legnagyobb szeretettel vette körül. Tudatja azt is, hogy 1945. október 15-én, amikor a Szálasi féle regiem változás történt, Ugron szds nagyon lehangolt volt és azt a kijelentést tette, hogy sajnós nem tehetünk semmit, teljesen meg van kötve a kezünk.”⁷¹⁴⁴ De sorban az összes tanú ekkor elmondta, hogy amikor 1944. március 19-én a németek átlépték a magyar határt, akkor Ugron fegyveresen akart ellenállni, Füzfőről löszert hozott és inkább a Bakonyba szándékozott menni partizánharcot folytatni, minthogy letegye a fegyvert.¹⁴⁵ Mivel azt gondolta, hogy a németek le akarják fegyverezni a honvédséget.

Tóth István „Ugron szds-t a legjobb embernek ismerte. Szolgálaton kívül valósággal barátjuk volt. Megengedte pl. azt is, hogy nyáron ilyen esetben még fürdönadrágban is be-

mehessenek hozzá. Aki szabadságra ment, majdnem mindig tőle kért pénzt és Ugron szds soha senkit nem utasított el.¹⁴⁶ Pados Ferenc őrmester „Szociális érzésű, de fegyelmet tartó” parancsnokként jellemezte, Szendrő Mihály pedig „katonás, fegyelmezett, igazságos” parancsnokként ismertette Ugront, aki „állandóan együtt volt legénységével a reggeli csuklótól kezdve, egészen takaródóig.” Szendrőt a második altiszti iskola elvégzése után Ugron javaslatára nem léptették elő, de „Ugron szds-nak még ezt az intézkedését is igazságosnak tartja”.¹⁴⁷ Az igazoló bizottság előtt megjelent egy Váry Ferenc nevű szentgotthárdi rendőr, aki egy érdekes dolgot közölt, ugyanis őt Szentgotthárdon felkereste egy bizonyos Szalver őrmester, aki megkérdezte tőle, ismeri-e Ugron századost, akire aztán becsméről kijelentéseket tett, gyanúsításokkal élt és németbarátnak nevezte.¹⁴⁸ Ez a momentum is jelzi, hogy a veszélyesnek tartott volt honvéd, hivatásos tisztek ellen már idejekorán megindították a suttogó propagandát. A volt Szent László hadosztály tagjai pedig kiemelt figyelmet kaptak.

A Szombathelyi Igazoló Bizottság tehát igazolta Ugront a háborús büntettek vádja alól, azonban kiderült, hogy Ugron rajta van a Honvédelmi Katonai Politikai Osztály körözési listáján¹⁴⁹, ezért a Budapesti Népbünyészség a Budapesti Népbíróságnál vádemelést indított Ugron ellen 1946. március 2-án és a pert újrakezdték. Ugron 1946. február 20-ától előzetes letartóztatásban volt, a vád szerint: „Terhelt 1944. decemberben Csepelen a főléje rendelt német hadosztályparancsnok utasítására minden hadbírói ítélet vagy egyéb jogszerű eljárás nélkül kivégeztette Vezér karpaszományos szakaszvezetőt. Így tettese volt ember törvénytelen kivégzésének.”¹⁵⁰

Vezér László hadapród szakaszvezető kivégzése idején, 1944 decemberében, Csepelen a Sas-hegyen székelt a magyar katonai parancsnokság. A kivégzést a német felettes parancsnokától kapott írásos parancs miatt kellett végrehajtani. Ugron kísérletet tett a kivégzés megakadályozására, de ez nem sikerült. Ekkoriban már a szökések gyakoriak voltak és emiatt a német parancsnokság a századparancsnokot, Ugront többször magához rendelte és utasította, hogy a szökéseket gátolja meg, mert „ellenkező esetben őt a hadbíróóság elé állítja, aminek súlyos következményei lesznek, a legénységet pedig megtizedelteti.”¹⁵¹ Amikor egy nagyobb arányú szökés történt, a német parancsnok Ugront újból magához rendelte és értésére adta, hogy őt le fogja tartóztatni és a legénységet meg fogja tizedeltetni oly módon, hogy a német tüzérsséggel rövid lövésekkel a legénység közé lövet. (A szökevények tehát a többieket sodorták veszélybe.) Előzőleg Ugron a megszökött honvédek után Pestre küldte Karsay István főhadnagyot, hogy keresse meg őket lakóhelyükön és hozza vissza, akit lehet. A keresés nem járt sikerrel, csak a családtagoknál hagytak üzenetet a zászlóaljparancsnok üzenetével, amelynek hatására másnap megjelent nyolc közlegény és Vezér szakaszvezető. Ugron tehát, hogy a német parancsnokot szándékától eltérítse és legénységét a német megtorlástól megóvja, jelentette, hogy a kilátásba helyezett szigorú intézkedésre nincs ok, mert a megszökött legénység közül nyolc közlegény és egy szakaszvezető önként a századhoz visszatért, tehát végeredményben nevezettek nem szöktek meg a századtól.

Thuri László eje örvezetőt Pápán, a volt a huszárlaktanyában végezték ki, 1945. február 16-án, mert egy hónapig szökésben volt. Thuri örvezető kivégzésével kapcsolatban Ugron a következőket mondta el: „Thuri örvezetőt szökés miatt a hadbíróóság ítélte halálra. A kivégzésre őt rendelték ki, mint négszög-parancsnokot. A kivégzésen jelen volt a hadbíró, aki az ítéletet felolvasta, valamint a lelkész és az orvos is. Csak Thurit végezték ki ekkor. Más kivégzésén nem vett részt.”¹⁵² Végh János vallomásában szerepel: „Hallotta, hogy Ugron szds mondotta, hogy így jár mindenki, aki szökni próbál. Azt nem mondotta Ugron szds, hogy hazaáruló, csirkefogó, kommunista. Ez helytelen a nyomozati jegyző-

könyvben.¹⁵³ Molnár István is elmondta, hogy Thuri kivégzésén kívül nem tud a két zsidó munkaszolgálatos kivégzéséről, valamint a kivégzés fentebb mondott, „hivatalos”, vagyis katonailag jogszerű lefolyását említi.¹⁵⁴ Thuri bátran viselkedett, de a legénységet, amely nagyszámban friss kiképzésű újoncokból állt, megdöbbenetette a kivégzés.¹⁵⁵ Pápán akkor már nyilas különítmények razziáztak és gyűjtötték össze a szökevényeket, vagy azokat, akik a behívó ellenére nem vonultak be.

Háborús büntett miatt a budapesti népbíróság 1946. évi május hó 27-én a Nb. XII. 1132/1946. sz. ítéletével tízévi fegyházra ítélte Ugron Istvánt. Az első rendű ítélet indoka az volt, hogy ő „föleje rendelt német parancsnok utasítására, minden hadbírói ítélet, vagy egyéb jogszerű eljárás nélkül”, tehát törvénytelenül végeztette ki Vezért. Azonban a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) felülbírálta a budapesti Népbíróságot, és objektív, következetes érvek alapján hozott ítéletet, a Nbr. 13. §-ának 5. pontjában meghatározott háborús büntettben nem találta bűnösnek Ugront, mert a NOT szerint a vádlott a visszatért szökevényeket a német felettes parancsnokság felé nem „bűnözési szándékból” jelentette, hanem éppenséggel azért, hogy legénységét a „biztos pusztítástól” a tüzérsséggel történő tizedeléstől megóvja. „Nem vitás – áll a NOT 1946. november 11-ei indoklásában – az sem, hogy vádlott eme közlését a német parancsnokkal azon célból közölte, hogy a megtévedett legénységét a súlyos következményektől megvédje...” Az indoklás azt is elismerte, hogy a német parancsnok a nyolc közlegény kivégzésétől eltekintett „a vádlott hosszas kérésére”, de a felbujtónak tartott Vezéréhez ragaszkodott. „Nem vitás az sem, hogy a vádlott nevezett szakaszvezetőnek a kivégzését is megakadályozni igyekezett az által, hogy ott a kivégzést megakadályoztassa, ez azonban neki a német ellenállás folytán nem sikerült, s hogy nevezettet csak akkor végeztette ki, amikor erre a német parancsnokságtól írásbeli parancsot kapott és a végrehajtó ellenőrzése végett egy német katonai bizottság megjelent.”¹⁵⁶ Ezt követően Vezért két önként jelentkező honvéd közvetlen közelről puskával föbe lőtte. A NOT megítélése szerint Thurit rendes hadbírói ítélettel végeztette ki, Ugron kötelességszerűen járt el, mint a kivégző négyes tag parancsnoka. Sőt, a bizottság megállapította: „Ugron szds mindenkor fegyelmezett, igazságos, ezen felül pedig bajtársias érzésű parancsnok volt, akit alárendeltjei tiszteltek és szerettek.” A bizottság azt is nyomatékosan vette figyelembe, hogy Ugron bátor kiállást tanúsított a német megszállás alkalmával – mint az összes pápai ejtőernyős tiszt –, „amikor saját élete, állása kockáztatásával szállt szembe a német imperialista követeléseknek”.¹⁵⁷

Érdekes fejleményként megemlíthjük, hogy Ugron korábbi katonája, Morvai Miklós az ő érdekében levelet írt¹⁵⁸ annak védőjéhez 1946 áprilisában, amelyben ecsetelte volt századosának emberi erényeit, ami megint csak azt erősíti, hogy a „vádlott” katonatisztként kemény, de igazságos volt alárendeltjeivel szemben és „szociálisan” viszonyult azok problémáikhoz. Morvai örvezetői rangnál magasabbra nem léphetett, pedig három évig szolgált Ugronnal, aki őt több alkalommal meg is fenyegette, tehát nem volt felé lekötözve. Mint levelében írta: „Ezeket a sorokat tehát nem hálából írom, még csak nem is sajnálkozásból, hanem egy gerinces, jellemes magyar ember iránt való megbecsülésből, aki még a legsúlyosabb náci elnyomás alatt is magyarul mert gondolkodni és cselekedni. Tetteinek mozgatórugója izzó hazaszeretete, alárendeltjeinek jóléte, erkölcsi és szellemi felemelése volt. Nem célom megvédeni Százados Urat, ez az Ön hivatása. Csak pár vonással én is hozzá szeretnék járulni emberi arcának megrajzolásához...”¹⁵⁹ Morvai szót emelt az ellen is, hogy századosa „antidemokratikus” lett volna, aki rettegésben tartotta a legénységet, vagy hogy németbarát beszédeket tartott. „Tudok ellenben arról, hogy az egész ejtőernyős zászlóaljban az Ő századja volt az, ahol szolgálaton kívül a legfesztelenebb volt a viszony feljebbvaló és alárendeltje között. Minden idejét a legénység között töltötte. A legénység

csak Ugron papának és Léc apánknak hívta (hosszú léc termete miatt). Ha a rádióhoz hívták ezzel a megszólítással, nem haragudott volna érte, hanem még büszke is volt rá és ő is mindig úgy jelentkezett: »Itt Léc!«⁷¹⁶⁰

Morvai megemlíti azt is, hogy Ugron Pápan létrehozott egy önkéntes alapon szerveződő önképzőkört, „kaszinót” a legénység számára, mert zavarta, hogy a legénység szabadidejét nem megfelelően (ponyvairodalom, korcsma, bordélyházak stb.) tölti. „A kaszinó a legszabadabb irodalmi és politikai viták színhelye volt, ahol nem különböző rendfokozatok számítottak, hanem csakis az Emberi (szándékosan írtam nagy e-t) érték és a tudás. Ezekbe a vitákba illetve beszélgetésekbe a Százados úr is gyakran bekapcsolódott... kedvenc helye volt az neki, büszke is volt rá. ...Mindenki véleményét meghallgatta.”⁷¹⁶¹ A rádión Londont, Moszkvát is hallgatták, pedig ez (1943–44, sőt 45-re is utal a szerző) igen kockázatos volt. Morvai kitért az 1944. március 19-én történetekre is: „A német beözönlés hírére felfegyverezte a századját, példáját a többi századparancsnok is követte. A század sorakozott a tanteremben, a Százados úr pár szóval ismertette a helyzetet: »A németek megszállták hazánkat, le akarják fegyverezni a honvédséget. Ezt, mint becsületes magyar emberek nem tűrhetjük.« Ő! Ha egymaga lesz is, tudja mit kell tennie, de a »fegyverét nem teszi le.« Aki úgy gondolja, hogy bármily körülmények közt is vele tart, az lépjen előre. Aki azonban bármely gátlást érez, (családi, világnézeti stb.) az maradjon. Ő – úgy mond – ígéri, bármint alakuljon is a helyzet, az illetők semmiféle hátrányt nem fognak szenvedni. Az egész század egy lépést előre lépett.”⁷¹⁶² A várt események, mint külföldi ejtőernyős segítség, és más magyar csapatok csatlakozása stb. azonban elmaradtak, ezért a tervbe vett Bakonyba vonulásnak, és ott partizánharcot folytatni nem volt értelme. Morvai végül így zárta levelét: ...A fent elmondottakat, ha szükséges, bárhol akár esküvel is megerősítem, sőt több volt bajtárs is hajlandó ugyanezt megtenni.”⁷¹⁶³

A NOT kedvező ítélete ellenére a Katona Politikai Osztály nem akarta annyiban hagyni a dolgot, ezért Ugront 1950. januárban újra, másodszor is letartóztatták, ugyancsak a Vezér „törvénytelen” kivégzése, mint háborús bűncselekmény miatt. Jogerősen két évre ítélték el, amit letöltött, de ebbe a büntetésbe beleszámították az előzőleg letöltött tíz hónapnyi előzetest, ezért 1951. március 11-én szabadult Márianosztráról.

A harmadik letartóztatás

Az 1945-öt követő szovjet okkupáció nyomán az első magyar kirakatper a Magyar Közösség nevű titkos, de valójában ártalmatlan szervezet felszámolása érdekében indult 1947. február 27-i kezdettel a Kisgazdapárt lejáratása érdekében. A dr. Donáth György és több mint kétszáz vádlott társa ellen már alkalmazni lehetett az 1946. március 12-én elfogadott VII. törvénycikket, amely halálos ítélettel büntette az államrend elleni „összeesküvést”. Hogy mi számított „összeesküvésnek”, azt természetesen az állami hatóságok döntötték el, mindesetre 1945 és 1956 között legalább 90 kommunistaellenes szervezetről⁷¹⁶⁴ van tudomásunk, nem számítva a nagyobb (Mindszenty, Grösz, Standard stb.) koholt mű-pereket. Az általános elégedetlenség nyomán országszerte jó néhány „illegális”, a kommunista államrend bukásában reménykedő szervezet, csoportosulás alakult, amelyek a társadalom minden rétegéből szerveződtek. A rendkívül kiterjedt besúgórendszer miatt viszont ezek a csoportok előbb-utóbb, de általában igen hamar lebuktak.

Az ÁVH látókörébe került Budai Ferenc, volt ejtőernyős altiszt, és mint a jelentésben áll: „1954. október 29-én előzetes letartóztatásba helyeztük Budai Ferencet, Oszlanszky Ferenc és Bonc József pápai lakosokat demokráciaellenes szervezkedés alapos gyanúja miatt. Budai kihallgatásai során vallomást tett arról, hogy 1949. tavaszán Zircen beszélt Ugron István volt ejtőernyős szds-al arról, hogy ők hárman létrehoztak egy demokrácia

ellenes szervezkedést, ahol [sic!] a célból, hogy általuk várt „rendszerátalakítás” esetén dokumentálni tudják ellenálló tevékenységüket...”¹⁶⁵ Budai vallomása alapján Ugron 1954. november 17-én előzetes letartóztatásba került. Az ÁVH figyelmét valószínűleg külön felkelthette Budai azon megjegyzése, hogy Ugrontól rejtett fegyverek átadását kérte. Ugron is elmondta, hogy 1945. április közepéig a Bakonyban bujkáltak két tisztársával és 28 főnyi legénységgel, majd fegyvereiket elásták és szétesztlottak. Tehát jelentős mennyiségű fegyver, lőszer került előadásra, ha valóban ez történt, mint november 17-ei vallomásában szerepel, a saját csoportja: Bakonybél és Szügy környékén „eltettünk 12 db géppisztolyt”, valamint 5-6 ezer darab géppisztoly lőszer, 20 kézigranátot 1-2 darab puskát, valamint 2-3 pisztolyt.¹⁶⁶ Ugron jelezte vallomásában, hogy nem biztos, hogy ezeket a helyeket ennyi idő múltával megtalálná, és a helyszíni szemlekor vagy nem találták meg ezeket a rögtönzött „raktárakat”, vagy már üresek voltak.

A jegyzőkönyvekből a következő kép állítható össze: Budai 1953-ban (és nem 1949-ben) kereste föl Ugront, hogy tájékoztassa szervezkedésükről és fölkérje őt csatlakozásra, amit Ugron nem vállalt. A „demokrácia ellenes összeesküvés” vádjával lefogottakat az ÁVH-sok külön kezelésben részesítették, általában súlyosan bántalmazták, verték, talpalták őket, de természetesen a jegyzőkönyvekben erre vonatkozó utalás nincsen. Ugron István családja körében – érthetően – nagyon szűkszavúan nyilatkozott börtönélményeiről és a belügyi szervek kihallgatási módszereiről. Elképzelhetőnek tűnik az a jegyzőkönyvekben szereplő fejlemény, hogy Ugron, mivel jól ismerte Kiss Zoltán egykori pápai tisztársát, többször találkozott is vele a háború után, 1948 őszén beszélgetés közben kiderült, hogy Kiss egy illegális szervezkedésben vesz részt. A jegyzőkönyv szerint Kiss „Előadta, hogy van egy szervezet, mely erre nézve utasítást ad és fordulat esetén igazolja magatartását. Mikor érdeklődtem részletek felől, előadta, hogy sejtrendszer alapján épül fel, három „körből” áll, az első körben a fő vezetőség, a másodikban az alsóbb vezetők, a harmadikban a tagok. A III.-beliek csak azt a II.-belit ismerik, ki őket beszervezte, egymást sem kell hogy ismerjék. További kérdéseimre nem mondott többet. Kérdeztem, hogy lehetnék én tagja ennek a szervezetnek. Azt mondotta, azt ki kell érdemelni.”¹⁶⁷ A Kiss által elmondott „sejtrendszer” felépítést, mint a nemzeti ellenállási csoportok szervezeti alapegységét megerősíti Fehérváry az eger-kiskunlacházi szervezkedés kapcsán: „... mint a legtöbb szervezet sejt-szervezésben voltak, így az ÁVH-nak mindég csak egy-egy csoportot sikerült lefognia, a lefogottak közül legfeljebb egy tudott más csoportokról.”¹⁶⁸ A sejt-rendszer felépítés a Zákó-féle MHBK eszköztárába tartozott, és ezt a módszert igyekeztek alkalmazni az itthoni hírszerzés megszervezése érdekében.

A jegyzőkönyv szerint Ugron először csak kisebb feladatokat kapott, eszerint Kiss „Megbízott, hogy szerezzek adatokat a Veszprém és Hajmáskéri szovjet csapatokról / gk.rendszámok és rajtuk lévő csapatjelek/ és azt alkalmilag vigyem el hozzá.”¹⁶⁹ Újabb találkozójukon Kiss már azzal bízta meg, hogy alakítson saját csoportot „egy sejtet”, amire azért sem került sor, mert 1949 után nem találkoztak többet. Nem állíthatjuk határozottan, hogy Ugron és Kiss között ilyen értelmű kapcsolatfelvétel létrejött volna, de az érzékelhető, hogy Ugront a belügyi szervek folyamatosan ellenőrzés alatt tartották. Talán elképzelni sem tudták, hogy egy olyan komoly harctéri tapasztalatokkal rendelkező ejtőernyős, aki ráadásul javíthatatlan reakciósnak volt elkönnyelve, ne akarna szervezkedni.

Ugron a jegyzőkönyvekben elismerte, hogy Kiss megbízta egy saját illegális csoport szervezésével, de elmondta, hogy a csoportot végül nem szervezte meg. Indoklása szerint: „Azért nem szerveztem be erre a célra senkit, mert nekem Kiss kezdetben arról beszélt, hogy ő egy politikai illetve egy demokráciaellenes szervezkedésben van benn. Én ennek érdekében vállaltam is, hogy hozok adatokat az ő megadott szempontjai alapján, mivel

ezzel, azt mondta, hogy ezáltal érdemlem ki a szervezkedésben való részvételemet. Később azután azt láttam, hogy ez nem egy szervezkedés, hanem egy kémcsoport. Én meg kémkedni nem akartam.”¹⁷⁰ 1951-es szabadulása után nem sokkal viszont fölkereste őt régi katonája, Morvai Miklós, aki egy általa elképzelt módon, elég hasonlóan a „sejt” rendszerhez, három fázis alapján kialakítandó ellenállási csoport, vagy szervezet fölállítására igyekezett rávenni Ugront, aki ebben – a jegyzőkönyvek szerint – már részt vett. Mivel a korabeli személyek közül ma már senki sem él, az ÁVH-n készült jegyzőkönyvek valóságértéke pedig gyakran vitatható, sok részletet tekintve a bizonytalanságban tapogatózunk. Ami az Ugron-ügy kapcsán a jegyzőkönyvekből kiolvasható, az többnyire érthető és hihető. A rendkívül nehéz, szorongatott helyzetbe került magyarságban erősen élt a remény, hogy ezek a diktatórikus állapotok nem tarthatnak örökké, ezen reménykedéseket erősítette a koreai háború során kialakult nemzetközi konfliktus, amelynek kiterjedésében sokan bíztak. Mint Ugron is megjegyzi: „Az megfelel a valóságnak, hogy mi abban az időben illetve 1951-ben biztosnak láttunk egy közeli háború bekövetkezését a koreai háborún keresztül. Az is megfelel a valóságnak, hogy háború esetén »partizántevékenység« kifejtésére szerveztük meg a csoportot.”¹⁷¹ Illetve, csak kezdték el megszervezni, mert az a valóságban soha nem működött.

Morvai föl is utazott Budapestre, hogy ott a volt ejtőernyős altisztekkel találkozzon „konspiratív” módon, hogy a megbízhatóakat kiválogatva létrehozza a csoportot. Mindössze egyetlen ilyen találkozó jött létre, a jegyzőkönyv szerint azért, mert a Morvai által vezetőnek gondolt¹⁷² Ugron szemében „unactuálissá” vált az egész szervezkedés. Mint kérdésre válaszolva elmondta: „Azért vált részemről unactuálissá a szervezkedés, mert nem úgy alakult a politikai helyzet, mint ahogyan én azt gondoltam. Én abban bíztam, hogy abban az időben hamarosan lesz egy háború és az nem így történt.”¹⁷³ A koreai konfliktus, vagy korábban a Jugoszlávia önállósulása keltette hullámok valóban nem váltak világméretűvé. Magát a szervezet létrehozását tehát Morvai találta ki, de a jegyzőkönyvekben már Ugront akarták felbujtóként-szervezőként feltüntetni, és a vádiratban is őt nevezik meg szervezőnek. Ugron távolmaradásával Morvai elvetette a szervezkedést, és megpróbált nyugatra szökni, de a határon elfogták és 4 év elzárásra büntették. Amikor Ugront a Budai-ügy miatt lefogták, és Morvai képbe került, akkor őt 1955 februárjában az oroszlanói büntetőtelepről hozták ki, hogy vallomást tegyen.

Ugron letartóztatása után szóba került, hogy házkutatást tartsanak bakonybéli otthonában, aminek kapcsán érdekes epizódot őrzött meg az egyik jegyzőkönyv, ugyanis a zárkaügynök, Jelinek Miklós a következő kijelentést jelentette: Ugron felesége nem mondana semmit egy házkutatás során, „De meglepődnének a nyomozók azon ha a gyerekekkel beszélgetésbe elegyednének és megkérdeznék a 9 éves fiamat, hogy tudod-e hogy hol van apád. Az ő válasza egészen biztos hogy az volna, hogy elvitték a »bűdös kommunisták!«. Ezen ne csodálkozz, mert meglátszik a gyerekeken, hogy milyen nevelést adtunk nekik.” Egészen bizonyos, hogy az ilyen megnyilvánulások nem segítették a volt „horthysta-fasiszta” hivatásos tiszt bírósági perét.¹⁷⁴

Illegalításban és újabb letartóztatás

Ugron Istvánt, mint I. rendű vádlottat a Fővárosi Bíróság 1955. november 19-én 11 évi börtönbüntetésre ítélte, melyet a Legfelsőbb Bíróság 1956. januárban 9 évre szállított le.¹⁷⁵ A következő vádpontokban találták bűnösnek: „külföldi szervezet megbízottja részére adatközléssel elkövetett hűtlenség, valamint a Népköztársaság megdöntésére szervezkedések kezdeményezése” és feljelentési kötelesség elmulasztásának büntette miatt.¹⁷⁶ A fentiekből jól kivehető, hogy az Ugron és társai per részben valós tényeken alapult (szer-

vezkedés), de ezek annyira kezdetleges szintűek voltak, hogy ahhoz képest a büntetést kifejezetten túlzásnak tarthatjuk. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy ebben az időben tartott Nagy Imre első kormánya, amely időszakban enyhébb ítélkezés folyt.¹⁷⁷ Ott volt még a „feljelentés elmulasztásának” büntette, ami egy jogi nonszensz, ilyet még soha semelyik büntetőtörvénykönyv nem szankcionált, legfeljebb a Szovjetunióban. A jegyzőkönyvekből is kivehető, hogy bár Morvai kereste föl volt századosát és ő kezdeményezte az „illegális” szervezkedést, azt mégis Ugron nyakába varrták. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott ludovikás múltja és a Szent László hadosztályban betöltött pozíciója is, amely tényezőket a kommunista belügyi szervek (bíróóság, ÁVH) megkülönböztetett figyelemben részesítettek. Ugron tehát megkezdte börtönbüntetését, amikor kitört az 1956-os szabadságharc, és őt a szabadságharcosok a Gyűjtőfogházból november 2-án „szabályos szabaduló igazolvánnyal” kiengedték.

Azt gondolhatnánk, hogy ennyi igazságtalanság, mint amennyit például Ugronnak is el kellett viselnie, benne is felfokozta volna a bosszúvágyat, amelynek szabad folyást engedhetett volna, miután felnyíltak a börtönkapuk. Azonban nem ez történt. Ugron István személyes elmondása alapján sikerült megtudnom, hogy az itthon maradt volt hivatásos, „horthysta” katonatisztek, így ő is, nem voltak hajlandóak részt venni a harcokban. Ennek egyszerű magyarázata volt, mint mondta: „vért feleslegesen nem szabad pazarolni.” A volt honvédtisztek, mint katonai szakemberek, és mint a Vörös Hadsereggel harcolt veteránok, pontosan tudták felmérni, hogy nyugati segítség nélkül esélytelen felvenni a harcot a szovjetekkel. Tény, hogy a szabadságharcban igen kevés volt honvédtiszt vett részt, valószínűleg az elmondott érv miatt, de talán azért is, mert a volt honvédtisztek alaposan megtapasztalhatták mit jelent az, ha valakit bűnözőként kezelnek, aki munkát is nehezen kap és jelentéktelen ügyek miatt is börtönbe küldik. Harmadik ok pedig a család lehetett, mint Ugron esetében is, akinek ekkor már négy kiskorú gyermeke volt.

Szabadulása után első útja családjához vezetett, ahol feleségével beszéltek ugyan a disszidálásról, de ezt sem ő, sem Bánffy Mária nem akarták. Közben a szovjetek levették a felkelést és a volt raboknak vissza kellett térniük a büntetés-végrehajtási intézményekbe, amit érthető módon Ugron sem volt hajlandó megtenni. 1956 decemberében feljött Budapestre és az illegalitást választotta, több polgári személynél is bujkált, így például Góth Miklós ügyvédnél, vagy Zlinszky Jánosnál, a későbbi alkotmányjogásznál is. Különböző ötletek merültek fel, hogyan tudná elkerülni a börtönbe való visszamenetelt, amelyek közül a disszidálás is felmerült, csak hogy a határok lezárultak, és már csak tiltott módon lehetett átlépni a határt, amely komolyabb előkészületeket igényelt. „Márton” ügynök jelenti 1957. augusztus 17-én: „Kérdésemre közölte Góth, hogy Ugron a legszigorúbb konspiráció betartása mellett él. Érden egy barátjánál tölti napjait és ha bejön a városba, úgy reggel a munkástömeggel együtt jön be és este ugyan úgy megy tartózkodási helyére.”¹⁷⁸ Ugron betartja a konspiráció szabályait, de felesége így is meglátogatta többször Budapesten, ellentétben azzal, amit „Komárominé” jelent 1957. augusztus 28-án: „Ugron jelenleg 5 naponként máshol alszik, mert így nem kell bejelentkeznie. Ugron felesége, illetve családja nem tud semmit, azt gondolják, hogy már régen kiszökött az országból.”¹⁷⁹ A disszidálási szándék valószínűsíthetően a nyomozószervek erőltetése volt, amiből „hütlenségi” pert lehetett csinálni, és ezért lett a jegyzőkönyvekben is határozottan kiemelve.

Egy kiterjedt nyomozás indul Ugron kézre kerítése érdekében besúgókkal, ügynökökkel, lehallgatásokkal együtt, amelynek a végén 1957. szeptember 3-án őrizetbe veszik a „szökött rabot”. „Komárominé” lakásához közel történt a letartóztatás, mivel Ugron kifejezetten jól ismerte az őt lebukató besúgót és annak férjét, aki azzal hitegette, hogy tud neki „határsáv-belépőt” szerezni és más ismeretei révén át tudja juttatni a határon.¹⁸⁰

A Komáromi és Ugron közötti, lehallgatott beszélgetésből kiderült, hogy Ugronnak „célja volt minél előbb – de feltétlenül a személyi igazolvány érvényesítési határidő lejárta előtt – disszidálni.”¹⁸¹ A jegyzőkönyvekben szereplő disszidálási szándék nagyon valószínű, hogy a „Hatóság” erőltetésére került bele, mert az Ugron család szerint a családfő határozottan nem akart disszidálni, csak a hatóság félrevezetése érdekében híresztelték ezt a szándékot. Fővárosi tartózkodása alatt találkozott egy korábbi rabtársával, aki rábeszélte, hogy menjen a Gyűjtőbe jelentkezni, mivel hogy ő is a KÖMI-nél (Közérdekű Munkák Igazgatósága)¹⁸² dolgozik, s az „ÁVO-garantálja”, hogy a büntetést nem kell letölteni. Ugron erre jelentkezett a KÖMI-nél, és ott dolgozott január közepéig, amikor „az ávós megbízott, aki ezt az irodát vezeti”, behívta és közölte vele, hogy sajnos, neki (Ugronnak) és még egy másik társának nem lehet elintézni a büntetés törlését. Ugron ekkor vonult illegalitásba. Közben megjárta azt, hogy „nyugatról íratott egy levelet családjának, azzal a céllal, hogy ennek alapján a hivatalos szervek mint disszidáltat tartják nyilván. Ezt a levelet a felesége meg is mutatta egy alkalommal a nyomozó szerveknek, amikor Bakonybélen Ugront őrizetbe akarták venni.”¹⁸³

Miközben Ugron illegalitásban próbálta magát fenntartani, két vonalon is a hálózati osztály ügynökeivel tárgyalt. Pedig sikerült pénzt (30 ezer Ft, 200 svájci frank és 21 dollárt) szereznie munkából, valamint sógora és annak felesége, testvérhúga Ugron Éva révén. És végül ezért „az 1950 évi 30. törvényerejű rendeletben meghatározott devizagazdálkodás szabályait sértő bűncselekmény elkövetéséért” és szökésért állították újra bíróság elé.¹⁸⁴

A börtönben

Ugron Istvánt az első elítélése során tehát teljesen ártatlanul ítélték el, mivel elkerülhetetlen katonai kötelességét látta el, amikor Vezér és Thuri kivégzését elrendelte és levezette, amelyek háborús körülmények között, a felettes parancsnokságok nyomására történtek. A második elítéltetésének 1955-ben már volt ugyan némi alapja, mert tényleg végzett bizonyos szintű kémtevékenységet és részt vett egy ellenállási csoport megszervezésében. Azonban ezek a tevékenységek annyira kezdetlegesen, alapszínen zajlottak, hogy ezekért 9 év börtönt kiszabni csak abban a paranoid, minden irányú félelemtől befolyásolt politikai és geopolitikai légkörben volt elképzelhető. Ugronnal kapcsolatban a magyar hatóságok nem kivételeztek 1956-ot követően sem, nem kapott kedvezményt, a hátralévő büntetésének letöltését is folytatnia kellett.

Ugronnak a börtönben való életéről nagyon keveset tudunk, egyrészt mert – érthető okokból – ő maga sem beszélt családjának a benti körülményekről, másrészt a rendelkezésre álló iratanyagok, zárkaügynöki jelentések sem állnak megfelelő mennyiségben rendelkezésre. Az bizonyos, hogy a kommunizmusban tapasztaltak következtében Ugron zárkózottabb és bizalmatlanabb lett zárkatársaival, de alapvetően nem változott meg, nem „állt át”. Ami keveset sikerült megtudni, az özvegyétől, Bánffy Máriától tudható. Az egykori ejtőernyős százados, zászlóaljparancsnok a börtönben sem tagadta meg vezetői képességeit, mindenkor kiállt az „embereiért”, fogvatartott rabtársainak érdekeiért, még ha ezért állandóan magánzárka büntetést kapott. Ilyen eset volt, amikor az ételt adagoló merőkanál hirtelen „rövidebb” lett, vagyis kevesebb adagot kaptak a rabok, amit Ugron rögtön szóvá is tett, majd mehetett sötétzárkába, de a fejadagokat visszaállították. Özvegye úgy tudja, hogy férje a börtönbeli idejében sokszor került magánzárkába, de mindig a közösségért való kiállása miatt, ahol legalább meditálni tudott. Arra nem sikerült utalást találni, hogy megverték, vagy megkínózták-e a Katpol vagy az ÁVH pribékjei, erre vonatkozóan személyesen tőle sem sikerült adatot kapni. A család szerint többször gúzsba kötötték, ami hosszú lába miatt is rendkívül fájdalmas volt számára, ha elájult,

fellocsolták, ahogy az bevett módszer volt akkoriban. Ugron István személyesen annyit mondott el, hogy büntetésképpen egy nagyobb, rácsos faládba rakták (valószínűleg csirkeketrebe), amelyben nem lehetett fölállnia, ami neki külön kellemetlenséget jelentett, átlagnál magasabb termete miatt. Ebben a helyzetben, a józan eszének megtartása érdekében Ady-verseket mondott, meditált és imádkozott.

Bármilyen megpróbáltatásokon is ment át a volt pápai ejtőernyős százados, a börtönben sem tudták megtörni, és alighanem a veterán hadfit inkább felbőszítették az indokolatlan fogva tartással. Emiatt is történhetett, hogy 1962 végén, Márianosztrán csatlakozott az Abrudbányai János-féle szervezkedéshez, amely egy kizárólag politikai célú „mozgalom”-nak indult, de rövidesen elhalt. Ugron István az itthon maradt egykori Szent László hadosztály tisztjei közül a legtovább volt börtönben, közel 10 évet, majd sajátos módon, a börtönparancsnok egyéni amnesztiájával szabadul Sátoraljaújhelyről 1963. január 4-én. Igen megrázó esemény volt temetése 1994-ben a Solymári temetőben, ahol a teljes katonai tiszteletadás mellett, az egykori tisztársak és a legénység tagjai körében zajlott le a szertartás. Először fordult elő, hogy nem a Vörös Hadsereg tagjai emlékére adtak le díszsortüzet. Nem kevés elégtétel volt ez a néhai családfő, politikai fogoly és pápai ejtőernyős emlékéért, de még inkább a család, a barátok és a többi veterán számára, akik úgy élték le életük nagy részét, hogy a velük történekről őszintén beszélniük sem volt szabad.

ELIT KATONÁK A BÍRÓSÁGON ÉS A DIKTATÚRÁBAN – FORRÁSOK

A tanulmány elkészítéséhez nyújtott támogatásért külön köszönet illeti meg dr. Bonhardt Atillát, a Hadtörténeti Intézet és Levéltár Igazgatóját, valamint Ugron István özvegyét, Bánffy Máriát, és fiait, Ugron Bélát és Andrást, akik információikkal segítettek pontosítani a családfő élettrajzi adatait. Köszönet illeti meg Kiss Zoltán gyermekeit, főleg Kiss Bódog Zoltánt, hogy határozott állásfoglalásukkal nem engedték, hogy a tanulmányba hibás állítások kerüljenek. Köszönettel tartozom az Állambiztonsági Történeti Levéltár dolgozóinak, elsősorban Soós Mihály szakreferensnek a tőlük kapott szakmai segítségért.

Szügyi Zoltán büntetőpere

- 1 Kubinyi Ferenc: Az első magyar kirakatper. Beszélő szamizdat. 24. szám (1988/2.), Évfolyam 1, szám 25.
- 2 1945 januárjában a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya áll föl Péter Gábor vezetésével, 1945 márciusában a Pálffy György vezetésével megalakuló Katona Politikai Osztály (Katpol). 1945. május 17-én a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya jön létre. „A politikai rendészeti osztályok egybevonása és megszüntetése után 1946. december 10-én létrejött a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO). 1948. szeptember 10-én alakult meg a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH), majd 1950. január 1-jével – a BM ÁVH és Honvéd Határőrség összevonásával – az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), amely a Minisztertanács alá tartozott.” Szász 1989. 358., 363. o. és Trieber Péter: Adalékok a Szent-Györgyi Szervezet angol titkosszolgálati kapcsolataihoz. In: Utak és útkeresztezések. Főszerk. Kahler Frigyes. Szerk. Bank Barbara. Budapest, 2013. 190. o.
- 3 Katonai perek 1945–1958. Szerk. Okvách Imre. Budapest, 2001, Történeti Hivatal. Ebben: Okvách: A katonai elit metamorfózisa, 1945–1950. 11. o.
- 4 „Elsősorban Rákosi Mátyás és Révai József beszédeiben fordult elő az 1919-es ellenforradalom megismétlődésének veszélye és a tisztikar esetleges újabb szerepvállalásának lehetősége. A tisztikar elleni hangulatkeltés, propaganda megindulását jelezte az is, hogy az MKP tagjai az itthon maradt idősebb, aktív szolgálatot már nem vállaló, igazolt tisztek és hozzátartozók nyugdíjfolyósítása ellen emeltek egyre hangosabb kifogásokat.” Katonai perek... i. m. 16. o.
- 5 „...a Horthy-rendszer utolsó éveiben mintegy 35 ezer aktív horthysta tiszt volt Magyarországon, közülük az 1944/45-ös háborús események idején, illetve azt követően 27-28 ezren távoztak

- nyugatra...” Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. 2014. július 10. – Andre Lowoa. www.nyomaban.blog.hu. (Letöltés: 2016. 03. 11.)
- 6 A „Kopjás” alakulat „a 2. vkf. Osztály kebelében működő Magyar Királyi Fővezérség Különleges” alosztálya volt, amelyet a szovjet csapatok utánpótlási vonalainak rombolására állítottak föl. Közel ezer fő kapott kiképzést és „1945. március 21-ig az országon belül, Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában 39 akciót hajtottak végre”. A kiképzők a Szent László hadosztályból kerültek ki. Török Ádám: Harcban a keleti széllel – Korponay Miklós vezérkari százados életútja. In: Utak és útkeresztezések. 116. o.
  - 7 Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon 1945–1956. Az ÁVH-s őrség mindenhol összeesküvést keresett: „Dzsingisz kán élettörténetének egy zárkai elmesélője majd az életével fizetett azért, mert nem tudta bevallani az angol kémnek minősített Dzsingisz kán valódi nevét. 180. o.
  - 8 Egy alkalommal a nyomozótiszt közölte dr. Aranyosi Sándor orvos ezredessel, az antifasiszta szervezkedés egykori tagjával: „Egyébként vegyem tudomásul azt is, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre is egy sötét gazember, angol kém volt, akit ha a nyilasok élve hagynak, velünk akasztanak fel.” Kubinyi Ferenc: Ketreche engem zártak. Budapest, 1989. 135. o.
  - 9 Bank Barbara, Fehérvári István és Fazekas János László: 1945 – 1956. Törvénytelen korszak – A kommunizmus áldozatai, e korszak ismert politikai perei.
  - 10 Közel 300 azoknak a mártíroknak a száma, akit név szerint ismerünk, de a „Volt politikai rabok becslése szerint ez alatt az idő alatt az ellenállásban résztvett kivégzettek száma meghaladja a nyolcszázat, több ezerre becsülhető azok száma, akiket a Szovjetunióba hurcoltak ki, vagy a szovjet katonai bíróságok ítélték halálra. ... Ezekre tehető azok száma, akik kihallgatás alatt, az ÁVH pincéiben, vagy az ÁVH börtöneiben, internálótáborokban pusztultak el. Még a legelővigyázatosabb becslések szerint is az ellenállásban részt vettek és kivégzettek száma, valamint az ellenállásban résztvettek és más embertelen körülmények között meghalt bajtársaink száma ötezer körül lehet!” Fehérvári: Börtönvilág..., 34. o. Fehérvári a politikai okokból elpusztított magyarok számát 15 ezer körülire teszi.
  - 11 Őze Sándor – Őze Sándorné: Sárretyi Sasok. Ellenállási mozgalom Kelet-Magyarországon. 1948–1953. Budapest, 2011. Törő László visszaemlékezése. 33. o. Ebben az ügyben, 22 letartóztatás történt, végül nem született halálos ítélet.
  - 12 „Különböző börtönökben nem egy olyan, akár életfogytiglanra ítélt rabbal találkoztam, aki rendőrökre került, amikor az ország területét akarta elhagyni, de nem tiltott határátlépéssel vádolták, hanem kémkedésért ítélték el, mert vélelmezhető – így szól az indoklás –, hogyha a vádlottnak sikerül külföldre jutnia, tájékoztatja a nyugati hatalmak hírszerző szolgálatait, adatokat szolgáltat Magyarországon belső helyzetéről, tehát lényegileg kémkedik.” Szász Béla: 129. o.
  - 13 „...Truman 1947. május 22-én írta alá a Görögország és Törökország részére folyósítandó 400 millió dolláros katonai és gazdasági segélyről szóló törvényt. A Truman-doktrina előkészítette a terepet a később meghirdetett Marshall-terv számára, ugyanakkor legfontosabb eleme a »feltartóztatás« (containment) végül az Egyesült Államok koreai és vietnami háborús politikájában.” Kislexikon – Lapoda Multimédia : <http://www.kislexikon.hu/truman-doktrina.html>. (Letöltés: 2016. 02. 02.)
  - 14 Pataki Miklós vallomásából: „Kiss megemlítette, hogy Amerikában jelenleg két nézet uralkodik. Az egyik a katonáké, akik azonnal le akarják rohanni a Szovjetuniót és csatlósait (kommunistákat), a másik azoké, akik még nem látják eljöttnek a lerohanás idejét. Szerinte mindegy, a kommunisták lerohanása be fog következni.” ÁBTL 3.1.9 – V – 73190. Jelentés. Budapest, 1948. augusztus 31-én. 210. o.
  - 15 Martin Kornél – Ugron István: Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. Hadtörténelmi Közlemények, 1995. 3. és 1996. 4. sz.
  - 16 A világháborúból kiválnak: Olaszország 1943. július 24., Bulgária 1944. szeptember 8., Finnország 1944. szeptember 19. Románia 1944. augusztus 23-án követi el árulását, hátra támadva a német seregeket, és átáll a Szövetségesek oldalára.
  - 17 Bakay elrablásának dátumát nem egységesen adják meg a források. Horthy október 10-ét adja meg, mint Szügyi. Szügyi 1946-ban Bakayval egy cellában volt a NKGB (szovjet Állambiztonsági Népbiztosság) foglya. Szügyi Zoltán dossziéja, ÁBTL 3.1.9. - V-122262. Jegyzőkönyv, Budapest, Népbíróság, 1947. évi szeptember 15. 258. o. Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa, 1990. 302. o.
  - 18 Martin–Ugron: i. m. Hadtörténelmi Közlemények, 1995. 3. sz. 85. o.
  - 19 Meszlényi Róbert és társai ügy. ÁBTL 3.1.9. - V-73175/1. Kihallgatási jegyzőkönyv. 1951. május 2-i vallomásából. Meszlényi szerint kb. 6000 főt vittek angol fenntartás alá, de a vonatsapat lemaradt és szovjet fogságba került. 61. o.
  - 20 Szügyi katonai pályafutása oly hosszú és gazdag kitüntetésekben, hogy inkább csak a II. világháborús szereplésének bemutatására szorítkozom.
  - 21 Ejtőernyőseink történetéből. Kanadai Magyar Szárnyak, 1982. 69. o.
  - 22 Szakály Sándor: A Szent László hadosztály parancsnoka Vitéz Szügyi Zoltán (1896–1967). In:

- Sipos '65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára. Szeged, 2013, JATEPress, 161. o.
- 23 Ezzel kapcsolatban az 1990-es évek elején Ugron István elmondta, hogy amikor új jelentkezők érkeztek Pápara, akkor az ejtőernyős bemutató során kidobtak egy bábut is, amelynek nem nyílt ki az ernyője, és az becsapódott a földre. Aki egy ilyen bemutató után is csatlakozni akart a pápai ejtőernyősökhöz, az eleve megbízhatónak volt mondható.
- 24 Ejtőernyőseink történetéből. Kanadai Magyar Szárnyak, 1982. 70. o. és Szakály 2013. 161. o.
- 25 Martin–Ugron: i. m. 1995. 3. sz. 144. o.
- 26 Szakály 2013. 162. o.
- 27 Hunyadi páncélos SS-ek és háborús bűnösök névsorai. A Szent László hadosztály megalakulásáról, helyzetéről anyagok. ÁBTL – 4.1. – A-924/1. 104. o.
- 28 Szügyi 1946. III. 15-től – IV. 3-ig az Andrassy út 60. alatti Pol. Rend-en, majd IV. 3-tól – 20-ig a Vilma királynő úton az orosz Pol. Rend-en (NKGB – korábbi nevén: GPU) volt. V. 20-tól 22-ig ismét az Andrassy út 60-ba a Pol. Rend-re, aztán V. 22-től a Nádor u. 9-be a H. M. Kat. Pol. Osztra került. ÁBTL – 4.1. – A-924/1. 110. o.
- 29 ÁBTL – (1947.) - V – 122262. 95. o. Jegyzőkönyv.
- 30 ÁBTL – 4.1. – A-924/1. 29. o.
- 31 ÁBTL (1947.) - V – 122262. 101. o.
- 32 ÁBTL (1947.) - V – 122262. 260. o.
- 33 ÁBTL (1947.) - V – 122262. 209. o.
- 34 ÁBTL (1947.) - V – 122262. 250. o.
- 35 ÁBTL (1947.) - V – 122262. 50. o.
- 36 ÁBTL (1947.) - V-122262. 115.o.
- 37 ÁBTL (1947.) - V-122262. 74. o.
- 38 ÁBTL (1947.) - V-122262. 75. o.
- 39 ÁBTL (1947.) - V-122262. 76. o.
- 40 ÁBTL – V – 122262/1. 42. o.
- 41 ÁBTL (1947.) V-122262. A néppügyész kérdésére Szügyi: „Felfogásom szerint, mint katonai szakértőnek az volt, hogy amikor utóvédharcra volt megbízásom, ha átálltam volna a honvédekkel az ellenséghez, ezáltal a magyar csapatoknak sokkal több veszteséget okoztam volna, mint így, hogy kitartottam.” 259. o.
- 42 Kéri Kálmán vallomásából: „Meg kell jegyez-
- nem, hogy 1944. dec első napjaiban a 4. Ukrán front főparancsnokságánál egy előttem ismeretlen nevű vörös hadseregbeli ezredes aziránt érdeklődött, hogy Szügyit vajjon ismerem-e. Feleltem rá, hogy igen, említette, hogy Szálasi hadseregében nagyobb szerepet visz. ...” ÁBTL – V – 122262/1. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1946. július 30. 20. o.
- 43 A magyar vezérkari főnök október 15-én a várat nem tudta elhagyni, ezért az irodájában éjszákázott. Visszaemlékezése szerint: október „16-án hajnali órákban megjelent nálam egy SS ezredes, aki felszólított, hogy tartózkodjam az irodahelyiségemben és további intézkedésig azt nem hagyhatom el...” Kiderült az is, hogy az ő nevében kiadott hadsereparancs szövegét előzetesen megváltoztatták. Szárnysegéde, Kapitányffy vezérkari őrgy.: „rendkívül örült a helyzetnek és további parancsaimat nem volt hajlandó teljesíteni. Segédtszjtjeim Sárközy István és Róna Miklós alezredek géppisztollyal szerelték fel magukat és jelentették, hogy elhurcolásomat fegyverrel is meg fogják akadályozni...” ÁBTL – 3.1.9 – V-32000/24. 63. o. Miközben mindenhol SS-katonák örködtek.
- 44 ÁBTL (1947.) V-122262. 258. o.
- 45 Szakály 2013. 163. o.
- 46 ÁBTL – V – 122262/1. 42. o.
- 47 ÁBTL (1947.) V-122262. 257. o.
- 48 ÁBTL (1947.) V-122262. 253. o.
- 49 ÁBTL (1947.) V-122262. 257. o.
- 50 Miközben a hadosztály az Ipoly–Garam mentén védekezett, aközben gyakorlatilag felmorzsolódott. A fogságba esett Sanna „Harry” Henrik eje. századost, a II. zászlóalj parancsnokát a szovjet kihallgató tiszt előbb megütötte, ordítva közölte vele, hogy »három hadosztályukat tartotta fel egy hétig a nyomorult zászlóaljával!« – majd gratulált neki. Martin–Ugron: i. m. 1995. 3. sz. 140. o.
- 51 ÁBTL (1947.) V-122262. 252. o.
- 52 ÁBTL (1947.) V-122262. Jegyzőkönyv, 1947. évi szeptember 15-én. 254. o.
- 53 ÁBTL – V – 122262/1. 42. o.
- 54 ÁBTL (1947.) V-122262. 81. o.
- 55 ÁBTL (1947.) V-122262. 72. o.
- 56 ÁBTL (1947.) V-122262. 50. o.

Lajtos Árpád

- 57 Életrajzi adatok: Lajtos Árpád: Emlékezés a 2. magyar hadseregére. Szerk. Szakály Sándor. 1989.
- 58 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 265. o.
- 59 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 268. o.
- 60 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 271. o.
- 61 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 270. o.
- 62 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 271. o.
- 63 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 98. o.
- 64 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 105. o.
- 65 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 94. o.
- 66 Vojtzekek Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 110. o.

- 67 Vojtzeik Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 110. o.
- 68 Vojtzeik Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 149. o.
- 69 Vojtzeik Sándor és társai illetve Dóczy László és társai pere 3.1.9 – V – 108191/1. 114. o.
- 70 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. Vörös János dossziéből átemelve. 289. o.
- 71 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 289. o.
- 72 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 289. o.
- 73 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 290. o.
- 74 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 290. o.
- 75 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 290. o.
- 76 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 290. o.
- 77 Zsitnyányi Ildikó: „A hazáért mindhalálig!” A magyar tisztikar ellen irányuló perek, 1945–1953. In: Katonai perek 1945–1958. 195. o.
- 78 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. 298. o.
- 79 ÁBTL – 3.1.9. – 32000/24. „Előadta a vádlott, hogy ez idő szerint 6 évi fegyházbüntetését tölti, kéri azonban, hogy a bíróság ezt súlyosbító körülményként ne vegye figyelembe, mert abba az ügybe amiatti elkeseredésében keveredett, hogy múltja miatt minden kísérlete sikertelen maradt az irányban, hogy akár a legegyszerűbb dolgozóként elhelyezkedhessék.” 290. o.

Meszlényi Róbert őrnagy büntetőpere

- 80 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Jegyzőkönyv. Meszlényinek Budapest, 1951. február 26-án az ÁVH-n tett vallomásából. 17. o.
- 81 Budapesti Hadilevéltár Kb. III. 0315./1951. Budapesti hadbíróóság. Kb. III. 0315/1951. Meszlényi Róbert, Szőnyi Miklós, Dárdai Dezső, Marnó Béla ÁVH iratai. Jegyzőkönyv. 1951. december 28. 138. o.
- 82 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Jegyzőkönyv. Meszlényinek Budapest, 1951. február 26-i vallomásából. 17. o.
- 83 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Kihallgatási jegyzőkönyv. Meszlényi 1951. március 27-i vallomása. 44. o.
- 84 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Kihallgatási jegyzőkönyv. Meszlényi 1951. március 27-i vallomása. 44. o.
- 85 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Kihallgatási jegyzőkönyv. Meszlényi 1951. március 27-i vallomása. 45. o.
- 86 A visszaemlékezésekből pontosan tudjuk, hogy a front mögötti raktárakban „hegyekben” álltak az oldalnyi szalonnák, de azokat sok esetben a szükség ellenére sem adták ki, nehogy leltárhány legyen.
- 87 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. Barcs, 1950. December 8. Heves Pál. Heves nem tett Meszlényire nézve negatív vallomást. 257. o. Másik: Jegyzőkönyv. Pókaszeptek, 1950. évi június hó 13. Tárgy: Horváth József tanúkihallgatása Meszlényi Róbert százados ügyében. 259. o. Következő: Görgeteg, 1950. évi június hó 13-án. Tárgy: Minorics János tanú kihallgatása Meszlényi Róbert százados ügyében. 260. o.
- 88 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Kihallgatási jegyzőkönyv. Meszlényi 1951. március 30-i vallomása. 50. o.
- 89 Budapesti Hadilevéltár. Kb. III. 0315./1951. Budapesti hadbíróóság. Kb. III. Budapesti hadbíróóság. Kb. III. 0315/1951. Jegyzőkönyv. 141. o.
- 90 Budapesti Hadilevéltár. Kb. III. 0315./1951. Katonai felsőbíróóság. II.053/kfb. 1952. 187. o.
- 91 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Kihallgatási jegyzőkönyv. Meszlényi 1951. május 2-ai vallomásából. 68. o.
- 92 ÁBTL 3.1.9 -V-73175/1. Jegyzőkönyv. Meszlényinek Budapest, 1951. február 26-i vallomásából. 19. o.
- 93 Budapesti Hadilevéltár. Budapesti hadbíróóság. Kb. III. 0315/1951. Jegyzőkönyv. 1951. december 28. 141. o.
- 94 Szőnyi Miklós vallomásából: „Rövid ideig béli-tára kerültem, de újra visszakerültem a honvédséghez. Kommunista ellenes beállítottságom azóta megváltozott és magamév tettem demokratikus tanokat.” Budapesti Hadilevéltár. Budapesti hadbíróóság. Kb. III. 0315/1951. Jegyzőkönyv. 143. o.
- 95 Budapesti Hadilevéltár. Kb. III. 0315/1951. Szám. Tárgy: Dárday Dezső és tsa ügye.

Egy fájdalmas ügy: Kiss Zoltán büntetőpere

- 96 Kő András – Nagy J. Lambert: A hazáért éltek, haltak! Interjú Fehérváry Istvánnal. 120. o.
- 97 Kiss Zoltán ejtőernyős százados életrajzából: <http://www.magyarereje.hu/kiss-zoltan>. (Letöltés: 2016. január 20.)
- 98 Huszár János: A pápai ejtőernyősök háborús szereplése. Hadtörténelmi Közlemények, 1988. 4. sz. 704. o.
- 99 Kiss Zoltán és társai dosszié. ÁBTL 3.1.9. V-73190. A Kiss által elmondott életrajzából, 1951. augusztus 4-én. 130. o.
- 100 Uo.
- 101 Ötvös István: A Vörös János elleni vizsgálatok, 1945–1950. In: Katonai perek 1945–1958. 69. o.
- 102 Király Béla: Amire nincs mentség. Visszaemlékezések, 1912–2004. Budapest, 2004. 100–225. o.
- 103 Zsitnyányi Ildikó: „A hazáért mindhalálig!” A magyar tisztikar ellen irányuló perek, 1945–1953. In: Katonai perek 1945–1958. 190. o.
- 104 Zsitnyányi Ildikó: „A hazáért mindhalálig!”, i. m. 194. o.

- 105 Kiss Zoltán fiának, Kiss Bódog Zoltánnak a szerzőhöz küldött (2016. 03. 24.) leveléből: „... Apám mélyen vallásos, tiszta erkölcsű, kemény, karakán ember volt, megtörni a börtönben is szavaival élve »elképzelhetetlen kínzások árán« ideig-márig sikerült.”
- 106 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Feljegyzés. Budapest, 1951. augusztus 8. Tárgy: Berkesi András saját kezű feljegyzése Kiss Zoltánról. 159. o.
- 107 Uo.
- 108 Kiss Zoltán és társai a Hadilevéltárban Bp. KB. 0319/1951. Fellebbviteli tárgyalási jegyzőkönyv. 1952. március 5. 122. o.
- 109 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Feljegyzés. Budapest, 1951. augusztus 8. Tárgy: Berkesi András saját kezű feljegyzése Kiss Zoltánról. Berkesi szerint: „Mikor Kissnek a tárgyi bizonyítékokat megmutattuk még akkor is tagadt és csak akkor kezdett vallani, mikor megpofoztuk.” 159. o.
- 110 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Feljegyzés. Budapest, 1951. augusztus 4. 182. o.
- 111 ÁBTL 4.1. A-2126/105. Koronka Pál ügye. Egyetlen lap. „Koronka Pál, 1923. volt rep. hdgy./angol ügynök. Az 1966. X. 7-i jelentésből: „Koronka részt vett a Nagy Ferenc által vezetett szervezkedésben. A felelősségre vonás elől 1947-ben Ausztriába szökött, ahol Fricz Pál I. S. ügynök kémkedésre beszervezte. Kémfeladatok végrehajtása céljából több esetben járt Magyarországon. 1948-ban Sándor nevű testvérének kémkedésre felszólító levelet küldött.”
- 112 ÁBTL 3.2.5. O-8-2001/34. Emigrációs szervezetek irattörédei. 1949–1959. MHBK. Koronka Pál levele Korponay Miklóshoz. Pontefract, York. 1949. IV. 4. Ennek egyetlen kiragadott mondata: „Menyhárt törzsőrmesterrel történt-e valami?”
- 113 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. 72. o.
- 114 3.1.9. V-73190/1. Jelentés. Budapest, 1951. július 25. 95. o.
- 115 „A mozgalom alapegysége a nomád magyar hadszervezet alapegysége, a »kopja« volt, ami 4-9 főt jelentett. A kopják századokba, a századok pedig területi dandárokba lettek besorolva. A kopjások
- kat hírszerzési feladatok ellátására, rádiókezelésére, robbantási és szabotázsfeladatok ellátására képezték ki, alapvetően a szovjet vonalak mögé kellett jutni, hírt adni szovjet csapatmozgásokról és mélyéségi romboló feladatokat kellett ellátni. Kb. 1067 fő nyert kiképzést és 1945. március 21-ig az országon belül, Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában 39 akciót hajtottak végre.” Utak és útkeresztződésék. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Főszerk. Kahler Frigyes. Szerk. Bank Barbara. Budapest, 2013. 115. o.
- 116 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Jelentés. Budapest. 1951. július 27. 11. o.
- 117 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Jelentés. Budapest. 1951. július 27. 12. o. Pataki ekkoriban kapott egy 9 mm-es parabellum pisztolyt Kiss-től.
- 118 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Feljegyzés. Budapest, 1951. augusztus 8. Tárgy: Berkesi András elítélt sajátkezű feljegyzése Kiss Zoltánról. 166. o.
- 119 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. A Dunántúli Fehér Partizánok története. 1945-től 1956-ig. 44. o.
- 120 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. Távmondat: ÁVH. Budapest. IV. főosztály. 41. o.
- 121 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. Jelentés. Győr. 1951. július 6. 66. o.
- 122 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. Feljegyzés. Bp., 1951. október 2. 54. o.
- 123 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. Budapesti katonai törvényszék. Kb. XIII. 0319/1951. szám. 27. 355–357. o.
- 124 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. Budapesti katonai törvényszék. 1951. december 11. 358–359. o.
- 125 Kubinyi Ferenc: Ketrecre engem zártak. Budapest, 1989. Kéri Kálmán volt vezérkari ezredesről: „De mit akartak rád bizonyítani? Mivel vádoltak? – Természetesen kémkedéssel, és hogy ehhez a munkához felhasználtam a svájci kapcsolataimat. Ezenkívül egy ellenálló csoportot is szerveztem Budapesten.” 253. o.
- 126 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. 361. o.
- 127 ÁBTL 3.1.9. V-73190/1. 363. o.

Ugron István

- 128 ÁBTL 3.1.9. V-73190. Katonai Felsőbíróóság. II.035/kfb. – 1952. Ítélet. 344. o.
- 129 <http://www.magyarereje.hu/kiss-zoltan>. Kiss Zoltán ejtőernyős százados életrajza. (Letöltés: 2016. 03. 11.)
- 130 ÁBTL V-142-895. Jegyzőkönyv, Budapest. 1957. szeptember 7. 35. o.
- 131 Ugron Gábor (Marosvásárhely, 1880–Bakonybél, 1960) „Az idős Ugron az egyetemi tanulmányait Magyarországon, Svájcban, és Németországban végezte. Pályája kezdetén közigazgatásban működött, szolgabíró, később főszolgabíró volt. 1917-ben Tisza István gróf lemondása után Eszterházy Móric gróf és Wekerle Sándor kormányának belügyminisztere lett. 1918. márciusban Erdély királyi kormánybiztosa, amelyről később lemondott. 1915-től 1935-ig megszakisítás nélkül képviselő volt. 1935-ben a politikai élettől visszavonult és az irodalmi, művészeti élet fejlesztésével foglalkozott. A múltban több kitüntetésben részesült, így például a magyar érdemrend nagykereszt, az I. o. polgári hadiérdemkereszt és a kormányzói

- teljes elismerés jelvényével tüntették ki. Továbbá kiüntették az olasz királyi koronarend nagykeresztjével és nagy tiszti keresztjével is. Beszél franciául és németül.” ÁBTL, V-139701/1. 11. o. Környezetanulmány. Zirc, 1954. november 12. Az idősebb Ugron a felsoroltakon kívül számtalan banki, ipari, közigazgatási tanácsban, szervezetben töltött be vezető funkciót, de a sport és a kultúra terén is aktívan tevékenykedett. 1951-ben kitelepitették Jászboldogházára, 1952 elején pedig a nyugdíját is megvonták. 1953 végén költözik fiához feleségével együtt Bakonybélbe. https://hu.wikipedia.org/wiki/Ugron_G%C3%A1lbor_%28politikus. (Letöltés: 2016. 02. 03.)
- 132 Ez elég egyértelműen az ezredes, Szügyi Zoltán javaslatára történt, hogy tisztikara harcedzett legyen. Szakály Sándor: A Szent László hadosztály parancsnoka Vitéz Szügyi Zoltán (1896–1967). In: Sipos '65, 161–162. o.
- 133 Az 1990-es évek elején szerencsém volt Ugron Istvánnal több alkalommal is elbeszélgetni háborús élményeiről, mivel megtisztelt bizalmával. Az ő elbeszéléséből tudom, hogy az orosz fronton egy alkalommal nagyobb partizántámadás érte századát, amely miatt pánik tört ki. Ugron István azonban nem vesztette el a fejét, a kürtössel roham jelet fűjatott, miközben ő és tisztiszolgája kézigránátokat dobálva oldalba „támadta” a partizánokat, akik a váratlan oldaltámadástól meghátráltak. Ugron valószínűleg ezért a tettéért kapott kormányzói elismerést.
- 134 Ugron Béla szíves közlése alapján.
- 135 Ezeket a tanúkat nem akartam név szerint megnevezni. Az ő vallomásaikat Végh János nyomozó vette föl Pápán. ÁBTL 3.1.9. V-61950. 1. o.
- 136 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 2. o.
- 137 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 3. o.
- 138 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 4. o.
- 139 Gallai Miklós a háború alatt Ugron sofőrje volt, aki egy földön talált rozsdás kézigránátot – saját kérésére – ügyetlenül dobott el, mert az egy faágról visszapattant, és a robbanásnál Gallai könnyebben megsérült. ÁBTL 3.1.9. V-61950 sz. 25. o.
- 140 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 6. o. Valamint Ugron Béla emlékezéséből tudható, hogy a későbbi hírhedt veszprémi párttitkár, Papp János, szintén Ugron alakulatában szolgált, de megszőkött, amiért feltétele kikötötte, holott ki is végeztethette volna. Emiatt Papp megharagudott és a szovjeturalom idején folyton bosszút állt az egykori ejtőernyősökön. Nem kizárt, hogy az Ugron elleni újabb eljárások is neki köszönhetőek.
- 141 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 6. o.
- 142 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 7. o.
- 143 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 7. o.
- 144 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 8. o.
- 145 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 12. o.
- 146 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 12. o.
- 147 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 12. o.
- 148 Merthogy: „az egy „nagy strici” volt és „fel kell jelenten”. ÁBTL 3.1.9. V-61950. 8. o.
- 149 Nyomozói jelentés. Pápa, 1945. december 22. Végh János rendőrnemző. ÁBTL 3.1.9. V-61950. 5. o.
- 150 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 28. o.
- 151 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 36. o.
- 152 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 11. o.
- 153 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 10. o.
- 154 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 11. o.
- 155 Huszár János: A pápai ejtőernyős ezred háborús szereplése 1945-ben. Huszár szerint Thurit követően újabb kivégzésre került sor, de nem részletezi a körülményeket. A kisméretű laktanyacellában 40-50 fogoly szorongott ekkoriban. 709. o.
- 156 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 37. o.
- 157 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 25. o.
- 158 Morvait Ugron István apja levélben tájékoztatta fia letartóztatásáról és kérte segítségét. Morvai rögtön személyesen kereste föl az idős Ugront, majd pedig levelet írt a védőnek.
- 159 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 29. o.
- 160 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 30. o.
- 161 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 31. o.
- 162 ÁBTL 3.1.9. V-61950. 32. o.
- 163 ÁBTL 3.1.9. V-61950. u. o.
- 164 Bank Barbara, Fehérvári István, Fazekas János László kutatásai alapján.
- 16 ÁBTL 3.1.9. V-139701/1 67. o. A jelentés a Belügyminisztérium Veszprémi Főosztályán készült 1954. november 20-án.
- 166 ÁBTL 3.1.9. V-139701/1. 15. o.
- 167 ÁBTL 3.1.9. V-139701. 121. o.
- 168 Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon. A szervezkedés kapcsán kivégezték Szabó Miklóst (22 évesen), Ferenczy Pált, és még tizenöt embert ítéltek súlyos börtönbüntetésre. 93. o. A sejt-felépítés tényét megerősíti Krasznay Béla, a recki szövetség egykori elnöke: „... 1946–1948 között létezett egy nagy ellenállási mozgalom, amiről a mai napig alig beszélnek. Összekötésben voltunk az angol és a francia titkosszolgálatokkal. A nyugati terv az volt, hogy létrehoznak egy jól kiképzett katonákból álló titkos szervezetet, és ha kirobban a háború, csak a fegyvereket kell hozni. Ez több országon átívelő akció volt, a magyar szárny vezetője vitéz Szinay Béla altábornagy lett, de a katonai mellett létezett egy politikai szárny is Haller István egykori kultuszminiszter vezetésével. Szigorú sejtyszerű felépítést alkalmaztunk. Alakulataink voltak, rajtól az ezredig. Három ezred állt már a rendelkezésünkre, plusz a vezérkar és néhány robbantó részleg. De még egy rajon belül sem tudtak egymásról a tagok, csak a rajparancsnokok ismertek mindenkit a beosztottaik közül.” Interjú Krasznay Bélával, 2014. november 7.
- 169 ÁBTL 3.1.9. V-139701. 121. o.

- 170 ÁBTL 3.1.9. V-139701. 145. o.
 171 ÁBTL 3.1.9. V-139701. 141. o.
 172 ÁBTL 3.1.9. V-139701. Feljegyzés. Veszprém, 1955. február 26.: „...vezetőnek pedig Ugron Istvánt volt századparancsnokomat szerettem volna megnyerni, akit bajtársaim is szerettek és akit emberséges és megértő magatartása miatt mindannyian megbecsültünk. Magam Őt nagyvonalú és igazságos embernek, sőt származása ellenére minden osztály-előítéletől mentesnek találtam. Úgy láttam, hogy a nagy reformokkal szemben sem elfogult, alapjában azokat helyezte, ha egyes részleteiben kifogásolta is azokat. Tehát rá gondoltam mint vezetőre annál is inkább, mert Őt annak idején már származásánál fogva sem ítélik kommunistának és úgy gondoltam, hogy a bajtársaim részvételére sem számíthatók, csak ez esetben, ha Ő mint mindegyikünk által elismert tekintély vállalja a vezetést. [...]”179. o.
 173 ÁBTL 3.1.9. V-139701. 144. o.
 174 ÁBTL 3.1.9. V-139701/1. 113. o.
 175 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 27. o.
 176 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 35. o. és ÁBTL 3.1.9. V-139701. A Veszprém megyei ügyészség vádiratából. 231. o.
 177 „1955-ben és 1956-ban már ritkán hoztak halálos ítéleteket a Nagy Imre kurzus miatt.” Fehérváry István: i. m. 97. o.
 178 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 24. o. Ugron ekkoriban Hosszú István álnéven élt Budapesten.
 179 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 39. o.
 180 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 45. o. Ugron Béla elmondása szerint apja ebéden volt „Komáromiéknál”, amikor az ablakból észrevette, hogy a házhoz ÁVH-sok közelednek a Károlyi kerten keresztül, mire azonnal távozott a lakásból. Ugron ekkor jött rá, hogy „Komárominé” ügynök. A lépcsőn ment le, míg a nyomozók lifttel mentek föl, tehát elkerülték egymást. Fölszállt az első villamosra, de az ÁVH kocsival a nyomába eredt és a szerelvényt a megálló előtt megállították és Ugront őrizetbe vették.
 181 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 48. o.
 182 „Az Igazgatóságot... a letartóztatottakat foglalkoztató vállalatok szakmai és elvi irányítására, valamint a főfelügyeleti jogkör ellátására” 1951. december 1-jével hívták létre... „A KÖMI létesítése valójában a rabmunka egységes szervezetének, kiszélesítésének és ún. tervgazdasági rendszerbe szervezésének célját szolgálta.” Törvénytelen szocializmus. Budapest, 1992. 160. o.
 183 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 48. o.
 184 ÁBTL 3.1.9. O-9829. 82–83. o.